

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958 : 24

Jordbruksdepartementet

SOU
1958 : 24 A

BÄTTRE MATPOTATIS

REGLERING AV HANDELN

MED MATPOTATIS M. M.

DELBETÄNKANDE AVGIVET AV
1956 ÅRS MATPOTATISUTREDNING

Stockholm 1958

Statens offentliga utredningar 1958

Kronologisk förteckning

1. Vägplan för Sverige. 1. Riktlinjer och förslag samt karbilagor. Idun. 226 s. K.
2. Vägplan för Sverige. 2. Expertutredningar och övrigt textbilagor. Idun. 243 s. K.
3. Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. Marcus. 270 s. H.
4. Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. Idun. 91 s. S.
5. Permanent skördeskadeskydd. Idun. 547 s. Jo.
6. Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. Av L. Sköld. Idun. 355 s. Ju.
7. Småbrukarstödet. Marcus. 120 s. Jo.
8. Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. Norstedt. 95 s. I.
9. Häradsråts sammansättning i brottmål. Idun. 24 s. Ju.
10. Förslag till varumärkeslag. Idun. 464 s. Ju.
11. Reserverna för högre utbildning. Idun. 124 s. E.
12. Civilförsvarsutbildningen. Idun. 176 s. I.
13. Civilförsvarets organisation. Idun. 465 s. I.
14. Regeringsarbetet. Idun. 164 s. Ju.
15. Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. Idun. 429 s. I.
16. Betänkande med förslag till allmän tjänstepliktslag n. m. Idun. 154 s. S.
17. Socialförsäkring och rehabilitering. Kihlström. 87 s. S.
18. Gotland. Idun. 195 s. S.
19. Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. Statens Reproduktionsanstalt. 95 s. Fi.
20. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. Idun. 78 s. I.
21. Lärarbrist och läraröverskott. Idun. 110 s. E.
22. Tornedalsutredningen. Idun. 234 s. S.
23. Sjukreseersättningar. Kihlströms. 128 s. S.
24. Bättre mapotatis. Idun. 91 s. Jo.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:24

Jordbruksdepartementet

BÄTTRE MATPOTATIS

REGLERING AV HANDELN

MED MATPOTATIS, M. M.

DELBETÄNKANDE AVGIVET AV

1956 ÅRS MATPOTATISUTREDNING

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB

STOCKHOLM 1958

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade den 16 december 1955 dåvarande chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Norup, att tillkalla sakkunniga för att verkställa utredning rörande åtgärder för förbättrande av försörjningen med matpotatis av tillfredsställande kvalitet. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade statsrådet Norup den 5 januari 1956 såsom sakkunniga landssekreteraren Robert Magnusson, tillika ordförande, byråchefen Erland Carbell, ordföranden i Sveriges husmodersföreningars riksförbund, fru Stina Engström, organisationschefen i Svenska lantmännens riksförbund, kaptenen Yngve Hejneman, direktören i Kooperativa förbundet Carl Lindskog, direktören O-W. Olsson, ICA-förbundet, samt direktören för Sveriges potatisodlares riksförbund Nils Wixell.

För att såsom experter biträda de sakkunniga tillkallades dels den 25 januari 1956 föreståndaren för Institutet för växtforskning och kyllagring, Nynäshamn, filosofie doktorn Börje Emilsson, direktören hos Hallands läns hushållningssällskap Nils Chr. Månsson samt disponenten hos Aktiebolaget Förenade livsmedel Kjell Rosenqvist, dels den 5 mars 1956 byråchefen Henry Gustafsson och avdelningschefen hos Kooperativa förbundet Edor Larsson, dels den 26 mars 1957 hovrättsassessorn Clas Nordström.

Till sekreterare åt de sakkunniga, som antagit benämningen 1956 års matpotatisutredning, förordnades den 1 februari 1956 förste byråsekreteraren hos statens jordbruksnämnd Staffan Ericsson.

Sedan direktör Olsson avlidit den 28 februari 1958, förordnades direktören för ICA:s frukt och grönsaker aktiebolag Egon Nergelius såsom sakkunnig i Olssons ställe.

Med vederbörligt tillstånd har de sakkunniga samt utredningens sekreterare och experter under senare delen av år 1956 företagit resor dels i övre

Norrland, dels i Skåne och Halland för att studera odling, sortering och lagring av matpotatis.

Den författningsreglering av handeln med matpotatis, varom utredningen nu framlägger förslag, avser att tillgodose det dubbla syftet att utestänga underhaltig potatis från marknaden samt att bereda marknadsskydd åt förstklassig vara. En sådan reglering har utredningen funnit vara så trängande att en uttryckning av denna fråga till särskild behandling framstått som motiverad. Då det här gäller en förut icke författningsstadgad marknadsreglering är det icke uteslutet att en allmän översyn av regleringen kan bli aktuell efter några års tillämpning.

Mot utredningens förslag har herr Nergelius — med instämmande av herr Rosenqvist — avgivit reservation. Herrar Lindskog och Larsson har gemensamt avgivit särskilt yttrande.

Återstående delar av utredningsuppdraget kommer att redovisas i ett senare betänkande.

Stockholm den 12 maj 1958.

Robert Magnusson

Erland Carbell

Stina Engström

Yngve Hejneman

Carl Lindskog

Egon Nergelius

Nils Wixell

/ Staffan Ericsson

Innehåll

Författningsförslag	7
Direktiven för utredningen.....	11
Kap. I. Potatisens betydelse i folkhushållet.....	13
Kap. II. Kort återblick på matpotatismarknaden under tiden från andra världskrigets slut.....	14
Kap. III. Konsumenternas kvalitetskrav.....	16
Potatisens utseende och beredningsegenskaper.....	16
Kokkvaliteten.....	17
Sorten.....	17
Kap. IV. Kvalitetsklassificering av matpotatis.....	18
Utseendet och beredningsegenskaperna	18
Sjukdomar och skador.....	18
Knölstorlek och knölform.....	19
Kokkvaliteten.....	19
Smak.....	19
Konsistens.....	19
Sönderkokningstendens.....	19
Knölköttets färg.....	20
Sorten.....	21
Tillvägagångssättet vid svensk matpotatisklassificering.....	21
Kap. V. Vanliga kvalitetsfel på svensk matpotatis och möjligheterna att motverka dem.....	22
Kokningsfel.....	23
»Övriga fel».....	24
Brunröta.....	24
Blötröta.....	24
Mekaniska skador.....	25
Grönfärgning.....	25
Skorv.....	25
Frost- och värmeskador.....	25
Brister i fråga om sort och sortrenhet.....	27
Slutsats.....	28
Kap. VI. Tidigare försök att reformera matpotatismarknaden	28
Åtgärder inom landet.....	28
Utländska kvalitetsbestämmelser, m. m., rörande saluförd matpotatis.....	33
Allmänna synpunkter på de svenska marknadsförhållandena...	33

Kap. VII. Valet av form för en marknadsreglering	36
Allmänna synpunkter	36
Konkurrens med utländsk potatis	38
Auktorisation av partihandelsföretag	39
Författningsbestämmelser angående kvalitet, m. m.	41
Sammanfattning	42
Kap. VIII. Grunddragen i utredningens förslag	43
Utestängande av underhaltig vara från marknaden	44
Marknadsskydd åt högklassig matpotatis	49
Kap. IX. Kvalitetsbestämmelsernas tillämpning	51
Kap. X. Den allmänna kvalitetskontrollen	53
Kap. XI. Organisationsfrågor m. m.	54
Kap. XII. Kostnaderna	57
Kap. XIII. Särskild motivering till författningsförslaget	59
Kap. XIV. Sammanfattning	66
Reservation och särskilt yttrande	70
 Bilaga 1. <i>Fil. dr Börje Emilsson</i> : Tillförlitligheten hos resultat erhållna vid kvalitetsbestämning av matpotatis	 73
Bilaga 2. <i>Förste aktuarie Karl Lindman</i> : Resultat från en undersökning av det svenska matpotatissortimentet år 1956	 76

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

Förslag till

Förordning med vissa bestämmelser angående matpotatis

och handeln därmed

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Med matpotatis förstås i denna förordning sådan potatis som är avsedd att komma till användning såsom livsmedel utan föregången fabriksmässig eller därmed jämförlig beredning.

Beträffande matpotatis och handeln därmed skall, utöver vad som följer av bestämmelserna i livsmedelsstadgan, gälla vad nedan i denna förordning stadgas.

2 §.

Matpotatis, som under tiden den 1 oktober—den 15 juni saluhålles yrkesmässigt, skall vara storlekssorterad samt hava fast konsistens och må ej vara behäftad med röta eller annan sjukdom, skada, förorening, främmande smak, eller annat därmed jämförligt fel i sådan omfattning eller av den art att av dylik anledning potatisens värde såsom livsmedel måste anses avsevärt nedsatt.

Närmare bestämmelser angående storlekssortering och beskaffenhet av potatis, som må yrkesmässigt saluhållas såsom matpotatis, meddelas av lantbruksstyrelsen. Styrelsen äger därvid jämväl föreskriva, att endast potatis tillhörande vissa, i särskild av styrelsen fastställd och offentliggjord förteckning upptagna sorter må sålunda saluhållas.

3 §.

Vid yrkesmässigt saluhållande av matpotatis i förpackat skick skall förpackningen städse vara märkt med förpackarens namn eller firma samt hemvist ävensom med uppgift om potatisens sort och om förpackningstid. Har förpackningen färdigställts utom riket, skall uppgift meddelas jämväl beträffande importörens namn eller firma samt hemvist. I stället för namn eller firma må användas allmänt känd förkortning därav. Hemvist behöver icke angivas i fråga om svenska aktiebolag eller eljest i fråga om större, allmänt kända företag. Förpackningstid må angivas med kodbeteckning.

Märkning enligt första stycket skall äga rum oavsett förpackningens vikt och även om förpackningen färdigställts å försäljningsstället eller i en för flera försäljningsställen avsedd, säljaren tillhörig central förpackningslokal.

4 §.

Matpotatis må saluhållas under benämning, som angiver eller antyder, att varan är av särskilt god beskaffenhet, endast om rätt föreligger att för potatisen använda det för Svensk matpotatiskontroll inregistrerade varumärket (SMAK-märket) enligt därom av lantbruksstyrelsen meddelade föreskrifter.

5 §.

Bestämmelserna ovan i 2—4 §§ äga icke tillämpning vid överlåtelse av sorteringsråvara i parti överstigande ett ton, ej heller i avseende å potatis, som enligt av lantbruksstyrelsen meddelade bestämmelser är att hänföra till färskpotatis.

6 §.

Tillsynen över efterlevnaden av denna förordning och de föreskrifter, som meddelats med stöd av densamma, tillkommer lantbruksstyrelsen. Styrelsen äger för tillsynens utövande att företaga systematiska undersökningar av matpotatis, som saluhålles yrkesmässigt, samt av potatis som yrkesmässigt förpackas eller importeras för saluhållande såsom matpotatis.

7 §.

Lantbruksstyrelsen äger förordna särskilda tillsyningsmän att under styrelsen öva tillsyn över efterlevnaden av denna förordning och föreskrifter, som meddelats med stöd av 2 §.

8 §.

Lantbruksstyrelsen, så ock tillsyningsman, som i 7 § sägs, äger att för undersökning taga prov av matpotatis, som saluhålles yrkesmässigt eller förvaras för sådant saluhållande, samt av potatis, som yrkesmässigt förpackas eller importeras för saluhållande såsom matpotatis, vare sig anledning till anmärkning mot varan förekommit eller ej.

Provtagning skall om möjligt försiggå i närvaro av varans innehavare eller ställföreträdare för denne. Ur varje undersökt parti skola uttagas två prov, av vilka det ena i förseglat skick kvarlämnas i innehavarens vård med förbud för honom att tills vidare förfoga däröver samt det andra behålles av provtagaren. Förekommer vid undersökning av sistnämnda prov ej anledning till anmärkning mot potatisen, äger innehavaren, efter meddelande härom, åter förfoga över det förseglade provet. I motsatt fall skall jämväl detta prov på begäran tillhandahållas för undersökning. För prov, som enligt vad nu sagts behålles av provtagaren eller tillhandahålles för undersökning, skall på framställning gäldas ersättning efter vanligt handelspris.

Prov må ock, där så finnes lämpligt, tagas genom inköp av hel förpackning.

Undersökning av prov bör företagas med så stor skyndsamhet, som är för- enligt med vinnande av tillförlitligt resultat.

Anvisningar för provtagning och undersökning av prov meddelas av lantbruksstyrelsen.

9 §.

Envar, som yrkesmässigt saluhåller matpotatis eller som yrkesmässigt förpackar eller importerar potatis för saluhållande såsom matpotatis, är skyldig att bereda lantbruksstyrelsen och tillsyningsman, som ovan nämnts, inträde i försäljnings-, lager- och förpackningslokal samt att lämna erforderligt biträde vid provtagning.

10 §.

Vägras utan giltig anledning möjlighet till provtagning enligt 8 § eller inträde i lokal enligt 9 §, har polismyndighet att på begäran av lantbruksstyrelsen eller tillsyningsman, som ovan nämnts, lämna erforderlig handräckning.

11 §.

Den, som åsidosätter föreskrift meddelad i eller med stöd av 2 §, straffes, där han insett eller bort inse varans verkliga beskaffenhet, med dagsböter.

Till samma straff dömes den, som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot vad i 3 eller 4 § stadgas.

Åtal för förseelse, som i första stycket sägs, må äga rum allenast efter anmälan eller medgivande av lantbruksstyrelsen.

12 §.

Fälles någon till ansvar enligt 11 § första stycket, vare han pliktig att återbetala vad han jämlikt 8 § må ha uppburit i ersättning för prov, varå sakfällandet grundas, ävensom att ersätta kostnaden för undersökning av provet.

13 §.

Om straff för den, som bryter mot förbud att förfoga över prov, varom i 8 § stadgas, olovligen öppnar förseglat prov eller vägrar inträde, som förrättningsman enligt denna förordning äger fordra, stadgas i strafflagen.

14 §.

Den, som har eller haft att utöva tillsyn å efterlevnaden av denna förordning eller av föreskrift, som meddelats med stöd av 2 §, eller som anlitats såsom biträde vid tillsynen, får ej röja eller obehörigen utnyttja yrkeshemlighet, som därigenom blivit känd för honom, och ej heller, där det ej kan anses påkallat i tjänstens intresse, yppa arbetsförfarande eller affärsförhållande, vilket sålunda blivit honom kunnigt.

Bryter någon mot vad ovan i denna paragraf är stadgat, straffes, där han ej för sin förseelse är underkastad ansvar enligt strafflagen, med dagsböter

eller fängelse i högst sex månader. Förseelsen må av allmän åklagare åtalas endast efter angivelse av målsäganden.

15 §.

Lantbruksstyrelsens beslut jämlikt denna förordning må överklagas hos Kungl. Maj:t genom besvär, vilka skola ingivas till jordbruksdepartementet.

16 §.

Avskrift av dom i mål om ansvar för överträdelse av denna förordning eller med stöd av densamma utfärdade föreskrifter skall inom fjorton dagar från domens meddelande genom rättens försorg insändas till lantbruksstyrelsen.

Denna förordning träder i kraft den

Direktiven för utredningen

I de för utredningen meddelade direktiven anförde chefen för jordbruksdepartementet bl. a. följande¹:

»Under senare år har kritik riktats mot den inhemska matpotatisen. Kritiken har avsett såväl potatisens kvalitet som distributionen och prissättningen.

Vad först angår distributionen och prissättningen är att märka, att det på matpotatismarknaden normalt förekommer en lång kedja av handelsled. Från odlaren har sålunda potatisen ofta att passera uppsamlaren inom odlingsdistriktet, grossisten på konsumentorten, annan partihandlare och detaljhandlaren. En sådan organisation är givetvis dyrbar. Den torde vidare öka risken för spekulation i väntade prISRörelser och göra marknaden svåröverskådlig, varigenom den jämna tillförseln av matpotatis lätt äventyras. Med hänsyn till potatisens stora betydelse för såväl jordbruksproduktionen som konsumtionen synes det därför angeläget att överväga, vilka åtgärder som bör vidtagas för att i nu angivna hänseende förbättra förhållandena på matpotatismarknaden. I sådant syfte torde till en början hela distributionskedjan böra undersökas. Därvid bör bland annat utredas de förhållanden, under vilka de s. k. uppsamlingsgrossisterna arbetar, liksom även distributionsorganens verksamhet på konsumtionsorterna. Uppmärksamhet bör också ägnas transportererna från odlingsdistrikten till konsumtionsorterna.

I anslutning till undersökningen rörande distributionsförhållandena torde böra beaktas frågan om sorteringsarbetet. För närvarande ombesörjer i avsevärd utsträckning varje odlare sorteringen av sin skörd av matpotatis. Marknadens krav på större partier av samma kvalitet kan emellertid knappast tillgodoses vid ett sådant förfarande. Överförandet av sorteringsarbetet till centraler med bättre maskinell utrustning och med van personal torde innebära väsentliga fördelar. Dylika centraler synes även kunna möjliggöra ett rationellt omhändertagande av den frånsorterade potatisen. Genom centralerna skulle vidare kunna lösas frågan om buffertlagring för sådana tillfällen, då snö och kyla hindrar eller försvårar framtagandet av potatis ur stukor och andra förvaringsplatser hos odlarna. I samband härmed torde jämväl behovet av lagerhus å större konsumtionsorter böra uppmärksammas. Beträffande såväl parti- som detaljhandeln synes vidare böra utredas, vilken inverkan tillhandahållandet av centralförpackad matpotatis kan ha på bland annat handelns struktur.

De åtgärder, som berörts i det föregående, torde åtminstone delvis vara ägnade att jämväl fördelaktigt inverka på den saluförda matpotatisens kvalitet. För att ernå en verklig kvalitetshöjning måste dock åtgärder uppenbarligen vidtagas i första hand i fråga om själva odlingen.

De för odlingen av matpotatis mindre gynnsamma väderleksförhållandena framför allt under de sistförflutna båda åren har uppenbarligen skapat svårigheter för odlarna att i fråga om kvaliteten kunna tillgodose konsumenternas krav. Åt-

¹ Anförande till statsrådsprotokollet den 16 december 1955.

gärder har visserligen vidtagits i syfte att förbättra kvaliteten. Sålunda har i första hand högklassiga potatissorter börjat odlas i ökad omfattning. Dessa sorter är emellertid ofta mera mottagliga för sjukdomar och ställer större krav på odlingstekniken. Knappheten på arbetskraft har vidare medfört en strävan till långt gående mekanisering. Därmed följer en omildare behandling av potatisen till men för kvaliteten. För att söka avhjälpa odlarnas svårigheter i bland annat nu angivna hänseenden bedrives numera ett omfattande upplysningsarbete, framför allt av hushållningssällskapen och odlarnas egna organisationer, därvid de rön och erfarenheter, som vinnes inom forsknings- och försöksverksamheten på ifrågavarande område, sprides bland odlarna. Ehuru arbetet varit gagnande och redan lett till vissa resultat, synes det angeläget, att möjligheterna att intensifiera detsamma närmare undersökes. Även i övrigt torde övergång till odling av högklassiga sorter böra främjas.

Beträffande åtskilliga jordbruksprodukter bestämmes priset efter produktens kvalitet. Så är emellertid icke fallet i den omfattning, som är önskvärd, i fråga om matpotatisen, oaktat denna kan uppvisa mycket stora skillnader i kvalitet. En av orsakerna härtill synes vara, att klart angivna kvalitetsnormer länge har saknats. Ett mera allmänt användande av dylika normer torde verksamt främja en rationell odling liksom även handeln med potatis. I samband med tillkomsten år 1953 av Svensk matpotatiskontroll (SMAK) fastställde lantbruksstyrelsen bestämmelser angående klassificeringen av matpotatis. Det synes böra övervägas, huruvida vissa minimikrav bör införas för potatis, som saluföres såsom matpotatis, ävensom huruvida skyldighet lämpligen bör åläggas att för all matpotatis, som föres i handel, i övrigt angiva kvaliteten enligt nyssnämnda eller liknande bestämmelser.

Av vad sålunda anförts torde framgå, att det är angeläget att närmare utreda vilka åtgärder som bör vidtagas för att förbättra vår försörjning med matpotatis av tillfredsställande kvalitet. En dylik utredning synes böra uppdragas åt inom jordbruksdepartementet särskilt tillkallade sakkunniga. De spörsmål, som jag berört i det föregående, är närmast att betrakta såsom en exemplifiering av de frågor, som bör upptagas vid en utredning. Det bör stå de sakkunniga fritt att därutöver upptaga till behandling andra frågor, som har samband med nämnda försörjningsproblem.»

KAPITEL I

Potatisens betydelse i folkhushållet

Höjningen av den allmänna levnadsstandarden har i Sverige liksom i andra länder medfört en fortgående konsumtionsövergång från billiga till dyrare vegetabiliska och till animaliska livsmedel. För den övervägande delen av vårt folk utgör potatis emellertid alltså en ingalunda obetydlig del i den dagliga kosten. Ehuru svår att ange med större grad av säkerhet torde den totala årskonsumtionen kunna uppskattas till ca 750 000 ton. Enligt jordbruksnämndens konsumtionsundersökning för år 1957 har årsförbrukningen per person sedan slutet av 1930-talet ej nedgått med mer än ca 12 %. Till jämförelse kan nämnas att motsvarande nedgång i förbrukningen av mjöl är ca 18 %.

Potatis är ett för tillgodoseende av kolhydratbehovet väl lämpat livsmedel samt utgör en värdefull C-vitaminkälla. Detta torde vara viktiga anledningar till att potatisen så väl hävdade sin plats i kosthåll. Potatis är därjämte ett billigt livsmedel. Enligt jordbruksnämndens konsumtionsundersökning motsvarade dess värde år 1957 sålunda endast drygt 2 % av värdet av den totala konsumtionen av födo- och njutningsämnen. Motsvarande procenttal var för mjöl, gryn och bröd m. m. ca 10, för mjölk ca 6 samt för kött och fläsk ca 17.

Potatisen är emellertid av stor betydelse icke endast ur konsumentens synpunkt. För jordbruket utgör den ett intresse av första ordningen, eftersom odling därav förekommer på flertalet brukningsenheter. I motsats till flertalet andra jordbruksväxter lämpar sig nämligen potatis för odling inom praktiskt taget hela riket. Den odlas med fördel även på magra sand- och grusjor, där växtvalet är starkt begränsat. Potatisodling utgör därjämte ett lämpligt led i flertalet växtföljder.

Förutom för direkt konsumtion används potatis i betydande omfattning för utfodring och som råvara inom vissa industrier. Största delen av den potatis som utfodras utgörs av överskottspartier av potatis odlad för konsumtionsändamål samt av potatis, som fränsorteras vid iordningställande av konsumtionsvara. I begränsad omfattning odlas emellertid potatis direkt för foderändamål. Som råvara inom industrin används potatis i främsta rummet vid tillverkning av potatisstärkelse och brännvin. Härtill förbrukas under normala förhållanden 200 000—250 000 ton potatis per år. Potatis, som odlas för foderändamål samt för tillverkning av stärkelse och brännvin, utgörs i allmänhet av rikt avkastande sorter med hög stärkelsehalt.

Stärkelsehalten är nämligen av avgörande betydelse för den industriella förädlingens lönsamhet och påverkar även fodervärdet. I allmänhet är industripotatisen — liksom utpräglade foderpotatissorter — mindre väl lämpad för konsumtionsändamål.

Ett belägg för potatisens betydelse för folkförsörjningen erhöles i samband med vårt lands avspärrning under världskrigen 1914—1918 och 1939—1945. Potatis fick då i stor utsträckning ersätta andra livsmedel. Enligt av statens livsmedelskommission på sin tid med ledning av socialstyrelsens konsumtionsundersökningar gjorda beräkningar steg den totala konsumtionen av potatis under andra världskriget från ca 750 000 till något mer än 1 milj. ton per år. Denna ökning möjliggjordes bl. a. genom förbud mot användning av potatis som råvara vid spritillverkning samt genom inskränkt framställning av potatisstärkelse. Till följd härav ställdes en upparbetad potatisodling till folkhushållets förfogande för att täcka det stegrade behovet av inhemska livsmedel.

KAPITEL II

Kort återblick på matpotatismarknaden under tiden från andra världskrigets slut

Någon snabb ändring i läget på matpotatismarknaden inträdde icke i och med andra världskrigets slut. Importrestriktioner och inhemska krisregleringar avvecklades i förhållandevis långsam takt. Liksom periodvis tidigare förmärktes nu från såväl konsumenthåll som potatishandelns sida visst missnöje med den svenska matpotatisens kvalitet. I tidningspressen påpekades tid efter annan att den saluförda matpotatisen icke fyllde rimliga kvalitetsanspråk. Statliga myndigheter, odlarorganisationer och enskilda odlare ävensom vissa handelsföretag vidtog emellertid, en var inom sitt område, åtgärder i syfte att förbättra kvaliteten på den inom landet framställda matpotatisen. Denna verksamhet utvidgades successivt och medförde på sina håll viss, ej obetydlig förbättring. I stort sett uppnåddes dock ej det åsyftade resultatet.

Kritiken mot den svenskodlade potatisen kulminerade under konsumtionsåren 1954/55 och 1955/56. Till följd av synnerligen ogynnsamma väderleksförhållanden för potatisodling blev nämligen 1954 och 1955 års potatis-skördar av sämre kvalitet än vanligt. I varje fall inom vissa odlingsområden blev potatisen t. o. m. av så dålig beskaffenhet att den, även vid måttliga

kvalitetsanspråk, icke kunde anses godtagbar för konsumtionsändamål. Då skördarna därjämte var avsevärt lägre än vad som räknas som normalskörd, blev det under de tvenne nämnda konsumtionsåren nödvändigt att importera förhållandevis stora kvantiteter matpotatis. Konsumtionsåren 1954/55 och 1955/56 uppgick potatisimporten sålunda till ca 90 000 resp. ca 115 000 ton, varav drygt 6 000 resp. drygt 4 000 ton färskpotatis.

Vid sin licensgivning sökte statens jordbruksnämnd avväga importen till vad som bedömdes erforderligt för att täcka behovet av fullgod matpotatis utan att därigenom lades hinder i vägen för avsättningen av inhemsk vara av godtagbar beskaffenhet. Den importerade potatisen uppvisade merendels mycket god kvalitet. Detta torde, åtminstone i någon mån, ha berott på att jordbruksnämnden till en början föreskrev att importen skulle begränsas till vissa erkänt goda sorter. Härtill kom emellertid att importvaran i stor utsträckning hämtades ur den bästa delen av exportländernas potatisskörd. I några av dessa länder, framför allt i Holland, förekommer f. ö. en produktion som är direkt inriktad på export. Denna omfattar helt naturligt sorter och kvaliteter som är särskilt efterfrågade i importländerna. Till följd av sin höga kvalitet kom den importerade potatisen att röna påfallande stor uppskattning bland konsumenterna och efterfrågades även framför sådan inhemsk vara, som tidigare ansetts godtagbar. Detta medförde att jordbruksnämndens importpolitik utsattes för kritik från odlarhåll. Å andra sidan påyrkade representanter för konsumenterna och delar av potatishandeln en betydligt utökad import och understöddes härvid i pressen. Frågan om potatisimportens avvägning påtalades även i riksdagen.

Den av jämförelsen mellan svensk och importerad potatis föranledda skärpningen av allmänhetens redan förut kritiska syn på den inhemska varans kvalitet väckte en tydlig och förståelig oro hos odlarna. Dessa bedömde läget desto allvarligare som framlagt förslag till nytt prisregleringssystem på jordbrukets område i princip förutsatte att den kvantitativa regleringen av importen av jordbruksprodukter skulle bortfalla. I syfte att snabbt få till stånd en förbättring av den svenskodlade matpotatisens beskaffenhet och därigenom söka avvärja en mera betydande import, igångsatte hushållningssällskap och odlareorganisationer redan under år 1955 en omfattande upplysningskampanj bland potatisodlarna. Härvid rekommenderades bl. a. övergång till ökad odling av vissa av konsumenterna särskilt ofta efterfrågade sorter. Vidare lämnades undervisning om rätt odlingsteknik och om vikten av omsorgsfull sortering av matpotatis avsedd för försäljning.

Det torde i sammanhanget böra erinras om att jordbrukets förhandlingsdelegation vid överläggningarna med statens jordbruksnämnd våren 1956, i anledning av att det nya prisregleringssystemet skulle träda i kraft den 1 september samma år, utverkade att av influtna införselavgifter för matpotatis ett belopp på 2 milj. kr avsattes till främjande av odling, lagerhållning och distribution av matpotatis.

KAPITEL III

Konsumenternas kvalitetskrav

De flesta konsumenter synes i väsentliga avseenden ställa tämligen likartade krav på matpotatisens beskaffenhet. Sålunda krävs att avfallet vid beredning och förtäring hålls nere, att potatisen har ett tilltalande utseende och är lätt att bereda samt att den är aptitlig i färdiglagat skick.

Konsumenternas önskemål beträffande matpotatisens allmänna beskaffenhet kan i stor utsträckning föras tillbaka på vissa grundläggande kvalitetsfaktorer. I fråga om flera sådana faktorer torde önskemålen ge tämligen ensartat utslag. Beträffande andra, i synnerhet sådana som föga påverkar potatisens användbarhet vid beredning och förtäring (»bruksvärdet»), torde kraven ofta vara mer obestämda. Man har härvid att räkna med variationer mellan olika delar av landet och sätten för potatisens tillagning.

Potatisens utseende och beredningsegenskaper

Mellan potatisens utseende och dess beredningsegenskaper, d. v. s. de egenskaper som bestämmer avfallet och arbetsåtgången vid beredning, förefinns ofta ett direkt samband. Då konsumenten kräver att potatisen skall se oskadad och frisk ut ger han därmed även tillkänna kravet på vissa beredningsegenskaper. Framför allt tillmäts redan ganska begränsad förekomst av mekaniska skador, insekts- och sjukdomsangrepp etc. stor betydelse. Av samma skäl vill konsumenten ej acceptera potatis som är grönfärgad eller på annat sätt missfärgad. Med grönfärgning följer nämligen ofta besk smak och annan missfärgning kommer den kokta potatisen att se oaptitlig ut. Potatis med bucklig eller ojämn knölform eller med djupt liggande ögon och navel är ej omtyckt. Sådan potatis lämpar sig ej särskilt väl för råskalning, i synnerhet om skalningen skall utföras maskinellt.

Önskemålen beträffande potatisens knölstorlek växlar mera. I allmänhet föredras dock sortiment med något så när jämnstora knölar och flertalet konsumenter torde efterfråga den medelstora potatisen. Vid skalfärgen fästs mindre avseende. Däremot skall skalet vara något så när jämnt och slätt samt fritt från jord och andra föroreningar. Ehuru flertalet av dessa egenskaper torde ha tämligen ringa reell betydelse, kan en del av dem självfallet medföra vissa olägenheter, framför allt extra arbete vid beredningen.

Kokkvaliteten

När matpotatisens egenskaper efter beredning diskuteras tänker man främst på den s. k. kokkvaliteten, d. v. s. beskaffenheten efter kokning. Detta är en naturlig följd av att i vårt land matpotatis till övervägande delen konsumeras kokt.

Allmänheten ställer beträffande kokkvaliteten entydiga krav på felfrihet i vissa avsenden. Kokt potatis får sålunda ej vara blöt eller mörkfärgad. Den får ej heller vara behäftad med störande bismak. Delade meningar kan däremot råda om den naturliga köttfärgen, som vanligen är vit eller gul och om smaken, som kan vara mer eller mindre framträdande. Detsamma gäller konsistensen. Denna kan vara mjölig eller fast. Offentliga inrättningar och andra storförbrukare fordrar eller föredrar oftast potatis, som förblir hel vid kokning. Enskilda konsumenter tilltalas däremot stundom av en ganska utpräglad mjölighet, förbunden med svag sönderbristning av ytan.

Det må i anslutning till det senast sagda påpekas att konsistensen i viss mån bestämmer potatisens lämplighet för olika tillagningssätt. För stekning och salladsberedning är sålunda en potatis med fast, tät konsistens att föredra. En sådan vara anses å andra sidan mindre användbar för beredning av potatismos. För dylikt ändamål är en relativt mjölig och lätt sönderfallande potatis bäst lämpad.

Sorten

Såväl potatisens utseende som dess berednings- och kokningsegenskaper beror i hög grad av sorten. Flertalet konsumenter torde emellertid ha föga klart begrepp om potatissortens betydelse för kvaliteten. Vid köp av potatis efterfrågas visserligen numera ofta vara av angiven sort, kanske framför allt de välkända sorterna Bintje, King Edward och Magnum Bonum. Konsumentintresset för sorten torde ibland vara grundat på sortkännedom. Oftast synes det dock ha sin förklaring i tillfälliga iakttagelser eller i propaganda, reklam o. dyl.

Det är ganska förståeligt att allmänheten hittills i förhållandevis ringa utsträckning kommit att använda sortbenämningen som ett uttryck för en medvetet önskad kvalitet. Icke ens experter kan annat än i begränsad utsträckning dra säkra slutsatser beträffande potatisens sort med ledning endast av dess utseende. Härtill kommer att vid minutförsäljning av matpotatis sorten mera sällan anges. Det är dessutom praktiskt taget omöjligt att bestämma sorten sedan potatisen beretts. En följd härav har blivit att många konsumenter gärna köper potatis som saluförs under inarbetade, sortliknande benämningar, vilka saknar varje anknytning till verkliga sortnamn, t. ex. sandjordspotatis eller svartsjölandspotatis. Många av dessa köpare tror sig t. o. m. att genom anskaffande av sålunda utbudet vara

erhålla viss garanti för kvaliteten. En sådan uppfattning är icke sakligt grundad.

Till vad här anförts må anmärkas att blandningar av från varandra till typ eller andra egenskaper starkt avvikande sorter icke gärna accepteras av köparen.

KAPITEL IV

Kvalitetsklassificering av matpotatis

Potatisens kvalitetsegenskaper har blivit föremål för ingående studium. Målsättningen torde härvid i allmänhet ha varit att klarlägga hur enskilda faktorer påverkar totalintrycket. På grundval av gjorda rön har man kunnat utforma system för kvalitetsklassificering. Dessa kan givetvis skifta i fråga om detaljerna. De torde dock i allmänhet vara konstruerade med tanke på konsumenternas kvalitetskrav. I föreliggande kapitel lämnas en kort allmän översikt av faktorer som beaktas vid bestämning av kvaliteten på matpotatis, m. m.

Utseendet och beredningsegenskaperna

Sjukdomar och skador. Det skulle föra allt för långt att här närmare beskriva ens de viktigare sjukdomar och skador som kan nedsätta matpotatisens kvalitet.¹ Det må emellertid framhållas att dessa sjukdomar och skador ibland indelas i sådana som vanligen kan identifieras utifrån och sådana som är möjliga att klarlägga först efter genomskärning av knölen.

Som exempel på sjukdomar, hänförliga till förstnämnda kategori, kan nämnas brunröta, blötröta, fusariumröta, vanlig skorv, lackskorv och pulverskorv. Exempel på sådana som är att hänföra till den sistnämnda är rostfläckighet, ringröta och sjukliga förändringar i kärlsystemet.

Till skador, som vanligen kan identifieras vid granskning av knölarnas yttre, räknas frostska-
dor (blöta och torra), mekaniska skador, sprickor och grönfärgning. Värmeska-
dor och ihållighet är däremot skador som kan upp-
täckas först efter genomskärning av knölen.

Gemensamt för samtliga här nämnda fel är att de ökar avfallet och orsakar merarbete vid beredningen. De har följaktligen avgörande inflytande på potatisens bruksvärde. I anledning härav uppmärksammas de noga vid

¹ På s. 22 och följande beskrivs vissa sjukdomar och skador som vidlåder svenskodlad potatis.

all kvalitetsklassificering. Undersökningstekniskt möter det i allmänhet inga större svårigheter att fastställa förekomst av felen i fråga.

Knölstorlek och knölform. Trots att knölstorleken som regel icke påverkar matpotatisens bruksvärde måste den, med hänsyn till konsumentkraven, beaktas vid klassificering. Man har emellertid vid klassificeringen också att beakta att ju längre kraven drivs i förevarande avseende, desto större blir framställningskostnaderna. Några svårigheter att fastställa knölstorleken hos ett potatisparti föreligger ej. Olika undersökningsmetoder kan dock ifrågakomma.

Det har visat sig svårt att finna en standardmetod för bestämning av knölformens inverkan på skalningsförlusterna. Vid kvalitetsbestämning beaktas därför ännu endast så stark missformning av knölarna att den undersökta varans användbarhet på grund därav framstår som avsevärt nedsatt.

Kokkvaliteten

Kokkvaliteten avspeglar sig i potatisens smak och konsistens, i graden av sönderkokning samt i knölköttets färg.

Smak. Bedömning av potatisens smak innefattar givetvis alltid ett subjektivt element. Flertalet experter håller fördenskull före att smaken kan definieras endast med allmänna uttryck, såsom mild, kraftig, stark etc. I vissa kretsar anses dock att en ganska ingående, siffermässig gradering av smakegenskaperna är möjlig. Sådan gradering tillämpas bl. a. vid statens centrala frökontrollanstalt. Man skiljer därvid mellan potatissmak, jordsmak, besk resp. söt smak samt andra eventuellt förekommande bismaker. Det finns emellertid även företrädare för uppfattningen att det över huvud taget ej är berättigat eller ens praktiskt görligt att vid kvalitetsklassificering av matpotatis ta hänsyn till annan smak än störande bismak.

Konsistens. Utomlands skiljer man med avseende på konsistensen i allmänhet mellan mjölig, tät, vaxig samt blöt potatis. Mjölig anses potatisen vara, när redan vid lätt tryck med gaffeln knölarna går i småbitar och smulas sönder fullständigt. Konsistensen är tät, när vid lätt tryck med gaffeln knölarna lätt går i bitar men inte smulas sönder. Vaxig konsistens föreligger, när köttet är fast och går sönder endast efter starkare tryck. Om knölen är lös och grötig samt köttet verkar vattnigt och något genomskingligt kallas konsistensen blöt. Vid statens centrala frökontrollanstalt används en annan indelning. Anstalten skiljer sålunda på fuktighetsgraderna torr, normal och blöt samt på mjölighetsgraderna ingen, svag, medelstark och stark.

Sönderkokningstendens. Erfarenheten visar att sönderkokningstendensen vanligen är starkast strax efter skörden. Den avtar efter hand under lagringen. Tendens till sönderkokning och till mjölig konsistens uppträder ofta

parallellt. Undantag förekommer dock. Man kan sålunda understundom påträffa partier med vaxig konsistens, som visar stark sönderkokning. I handbokslitteraturen brukar graden av sönderkokning anges genom indelning i vissa exakt beskrivna kategorier. Klassificeringen sker härvid med tillhjälp av numeriska värden. Vid centrala frökontrollanstalten anges sönderkokningstendensen med graderna sönderfallande eller svagt söndriga.

Knölköttets färg. Potatisens naturliga köttfärg varierar med sorten. Den kan anges siffermässigt med hjälp av särskilda färgkartor. Köttet kan under ogynnsamma betingelser undergå missfärgning, i första hand grönfärgning och mörkfärgning.

Grönfärgning förorsakas av belysning. Den framträder redan i den råa potatisen. Som påpekats i redogörelsen för konsumenternas kvalitetskrav kan grönfärgningen medföra att smaken blir besk. Till följd härav blir grönfärgade knölar ofta oanvändbara som människoföda. Frågan om grönfärgningens orsaker och verkningar är ännu ej fullständigt löst.

Mörkfärgning av potatisens kött efter kokning inverkar, i motsats till grönfärgning, ej på smaken. Färgen är alltid starkast omedelbart under barken i potatisknölens navelände och avtar i regel mot kronänden. Färgtonen kan vara rent svart eller anta olika nyanser av blått och violett. Mörkfärgning i samband med kokning framträder vanligen icke med full styrka förrän potatisen svalnat. Eftersom den mörka färgen ger potatisen ett mindre tilltalande utseende, bedöms den av konsumenterna som ett allvarligt kvalitetsfel och tillmäts därför stor betydelse vid kvalitetsklassificering.

En typ av mörkfärgning som uppträder redan hos den råa potatisknölen, s. k. stötblått (*»stootblauw»*), har särskilt uppmärksamats i Holland. Denna missfärgning framträder när knölen skadats eller skurits itu och utsatts för luftens inverkan under viss tid. Den består vid kokning och har följaktligen samma kvalitetsnedsättande inverkan som den förut nämnda typen av mörkfärgning.

Vanligen fastställs mörkfärgningsgraden genom visuell bedömning. Härvid uppdelas de undersökta knölarerna på sådana som vid provkokning icke alls mörkfärgats och sådana som mörkfärgats resp. obetydligt, svagt eller starkt. Flera metoder för mer exakt bestämning finns, dock ingen som är lämpad för rutinanalys.

Vissa utländska undersökningar tyder på att kokvattnets egenskaper kan inverka på tendensen till mörkfärgning (i viss utsträckning även på smaken och konsistensen). I vad mån dessa resultat äger tillämpning på svenska förhållanden är ännu ej klarlagt. Frökontrollanstalten har visserligen helt nyligen utfört en specialundersökning, vid vilken samband mellan kokvattnets beskaffenhet och mörkfärgningstendens ej kunde påvisas. Undersökningen var emellertid av begränsad omfattning och torde ej berättiga till någon säker slutsats.

Sorten

Potatisens kvalitetsegenskaper har ett mer eller mindre typiskt samband med dess sort. Det kan gälla sådana egenskaper som knölform och köttfärg samt i viss mån smak, benägenhet för mörkfärgning, m. m. Därför är sortvalet av grundläggande betydelse vid framställning av förstklassig matpotatis. Först om sorter med goda sortbetingade kvalitetsegenskaper kommer till användning, kan tillfredsställande resultat i kvalitetshänseende påräknas.

Det är emellertid icke möjligt att genomföra en invändningsfri kvalitetsklassificering enbart på grund av potatissorten. För kvaliteten som helhet kan nämligen jorden, klimatet och övriga odlingsbetingelser samt potatisens sortering och behandling vid transport och lagring spela större roll än sorten. Som exempel härpå kan nämnas att olika sorter icke sällan uppvisar så växlande reaktion inför skilda odlingsbetingelser, att den kvalitetsbestämda ordningsföljden sorterna emellan redan av den orsaken kastas om. Det görs därför ibland gällande att sortfrågan icke bör tillmätas överdriven betydelse vid bedömning av kvaliteten på matpotatis. Icke desto mindre söker odlarna och handeln numera i allt större utsträckning — och tydligen med gott resultat — att koncentrera matpotatisproduktionen till ett jämförelsevis begränsat antal sorter, vilka visat sig pålitliga som underlag för framställning av förstklassig konsumentvara.

Sortidentifieringen vid klassificering av matpotatis — såväl som bedömning av sortrenhet — sker vanligen genom granskning av potatisknölarna antingen vid okulärbesiktning eller med hjälp av ultraviolett bestrålning. I svårbedömda fall kan identifiering ske först med ledning av groddarnas utseende eller, vid »efterodling», utseendet hos plantorna.

Tillvägagångssättet vid svensk matpotatisklassificering

Den kvalitetsbestämning av matpotatis som redan nu utförs vid statens centrala frökontrollanstalt och av det statsunderstödda kontrollorganet SMAK (Svensk matpotatiskontroll; se kap. VI) grundar sig på analys av ett eller flera prov ur det parti vars beskaffenhet skall undersökas. Proven omfattar vanligtvis 20 kg vardera. För att analysresultatet skall kunna anses motsvara det undersökta partiets genomsnittliga beskaffenhet måste proven vara representativa för partiet. Ett grundläggande villkor för att detta skall vara fallet är att partiet är enhetligt.

Kvalitetsbestämningen tillgår i korthet på följande sätt. Förekomsten av skador och sjukdomar samt av fel med avseende på storlekssortering, kokningsegenskaper samt sortäktighet och sortrenhet fastställs genom särskilda undersökningar. Förekomsten av en del fel anges i antalsprocent, d. v. s. antalet felaktiga knölar i förhållande till sammanlagda antalet undersökta knölar. I övrigt anges felförekomsten i viktprocent. Procenttalen multipli-

ceras med relationstal. Dessa är störst för fel, vilka mer än andra anses nedsätta eller kunna nedsätta bruksvärdet, och minst för fel av ringa betydelse i sådant avseende. De vid multipliceringen erhållna produkterna utgör antalet felenheter för varje egenskap eller grupp av egenskaper. Felenheterna summeras med uppdelning var för sig på kokningsfel och »övriga fel».

Som torde framgå av det sagda är analysförfarandet vid kvalitetsbestämning en tämligen komplicerad procedur, som förutom noggrannhet och sakkunskap kräver stor träning. Saknas dessa förutsättningar uppstår genast risk för missvisande resultat, i synnerhet som vissa av de egenskaper som skall fastställas, delvis av praktiska skäl, ej kan mätas utan måste uppskattas. Vid fastställande av ett potatispartis genomsnittskvalitet på grundval av därur tagna prover måste man vidare ha klart för sig att analysresultaten, även om provet tagits på rätt sätt och det undersökta partiet bedömts vara enhetligt, alltid är omgivna av större eller mindre, av tillfälligheter vid provtagningen orsakade spelrum.

För att ett klassificeringssystem skall vara praktiskt användbart måste man kunna räkna med analysresultat av måttlig storleksordning. I en till betänkandet fogad bilaga (nr 1) anlägger utredningens expert, fil. dr Börje Emilsson, vissa statistiskt grundade synpunkter på klassificeringsresultatens tillförlitlighet.

Det må till slut nämnas att vid den klassificerings- och kontrollverksamhet, som redan nu i begränsad omfattning bedrivs inom landet, ej så sällan finns anledning till jämförelser mellan resultat från analyser av prover ur ett och samma parti, vilka utförts av olika bedömare. Dessa jämförelser har i allmänhet givit utfall, som torde kunna anses bekräfta, att klassificeringssystemet på det hela taget fungerar tillfredsställande.

KAPITEL V

Vanliga kvalitetsfel hos svensk matpotatis och möjligheterna att motverka dem

Samtliga här tidigare berörda kvalitetsfel förekommer i större eller mindre omfattning hos den svenskodlade matpotatisen. De viktigare felens hänförlighet till olika produktionsled framgår av följande sammanställningar. Som därav utläses kan flertalet fel vara såväl odlingsbetingade som orsakade av olämpliga eller mindre omsorgsfulla åtgärder efter skörden. Några få kan emellertid återföras på endast ettdera av dessa båda huvudled i framställningsprocessen.

Kokningsfel

Odlingsbetingade:

Sådana som kan uppstå vid sortering, lagring och transport:

Mörkfärgning

Besk smak på grund av grönfärgning

Besk smak på grund av grönfärgning

Övriga fel

Odlingsbetingade:

Sådana som kan uppstå vid sortering, lagring och transport:

Brunröta

Grönfärgning

Blötröta

Blötröta

Mekaniska skador (inkl. larvskador o. dyl.)

Mekaniska skador

Grönfärgning

Frostskador

Skorv

Värmeskador

Frostskador

Av kokningsfelen dominerar mörkfärgning. Av odlingsbetingade »övriga fel» uppträder brunröta, mekaniska skador samt grönfärgning oftast. Samtliga »övriga fel», som kan återföras på sortering, lagring och transport, är vanliga.

De fel, med vilka den svenska matpotatisen kan vara behäftad, uppträder med växlande frekvens från år till år. Vissa år är t. ex. brunröta främsta orsaken till nedsatt kvalitet. Andra år åter kan det vara skorv eller mörkfärgningstendens som tilldrar sig särskild uppmärksamhet. Bortsett härifrån må konstateras att vissa fel är av betydligt allvarligare slag än andra. Härmed avses främst fel som kan väsentligt nedsätta potatisens bruksvärde.

Kokningsfel

Mörkfärgning uppstår främst som följd av olämpligt sortval eller under inverkan av odlingsjordens beskaffenhet och årsmånen. Därjämte kan emellertid gödslingen i vissa fall medföra tendens till mörkfärgning. Uppkomsten av felet kan till en del begränsas, om sorter med ringa benägenhet för mörkfärgning väljs.

Som redan nämnts uppstår grönfärgning under inverkan av ljus — även artificiellt. Det innebär att dess ursprung icke kan ledas tillbaka enbart till produktionen eller distributionen. Förekommande grönfärgning kan nämligen helt enkelt bero på att konsumenten i hemmet förvarar potatisen olämpligt.

Grönfärgning, som uppstår under odlingsskedet, torde liksom de mekaniska skadorna åtminstone delvis vara en följd av potatisodlingens mekanisering. Denna del av grönfärgningsproblemet är alltså föremål för vetenskapliga undersökningar. Härtill kommer emellertid att vissa matpotatissorter visar högre grönfärgningsfrekvens än andra. Ökad omsorg vid odlingen bör kunna medföra en begränsning av förekomsten av grönfärgad potatis.

När det gäller att skydda potatisen mot belysning vid sortering, lagring

och transport brister det ofta hos såväl odlarna som handeln. I allmänhet torde förklaringen härtill ligga i ofullständig kunskap om potatisens stora ljuskänslighet, stundom även i ren försummelse. Relativt enkla och billiga försiktighetsåtgärder vid potatisens handhavande efter skörd skulle säkerligen leda till bättre förhållanden.

Den svenskodlade potatisen är då och då behäftad med andra kokningsfel än mörkfärgning och besk smak till följd av grönfärgning. Bristerna kan härvid gälla smaken eller konsistensen. De kan även ta sig uttryck i allt för stark tendens till sönderkokning. Samtliga hithörande fel torde som regel vara odlingsbetingade (delvis sortbundna); smakfelen därjämte ej sällan följd av åtgärderna vid sortering, lagring och transport.

»Övriga fel»

Brunröta. Den alltid odlingsbetingade brunröten är en svampsjukdom. Den visar sig på knölarnas yta som blygrå, insjunkna fläckar och förorsakar brunfärgning av knölköttet. Sjukdomen uppträder under vegetationsperioden i form av bladmögel på den växande plantans ovanjordsdelar. Infektion av knölarna sker genom kontakt med bladmögelsporerna i samband med upptagningen eller om sporererna spolats ned i jorden av regn. Varm och fuktig väderlek främjar uppkomsten av bladmögel.

Brunröten är ett av de allvarligaste kvalitetsfelen. Den medför såväl nedfatt lagringsduglighet som bruksvärde. Sjukdomen kan förebyggas eller i varje fall motverkas genom besprutning av potatisblasten med härför lämpade medel samt genom blasdödning före skörden. Syftet med besprutning och blasdödning är bl. a. att förhindra bladmögelangrepp på potatisknölarna. Det är av stor betydelse att dessa åtgärder vidtages, och att de utförs på rätt sätt och vid rätt tidpunkt. Inom vissa landsdelar, där fuktigt och milt klimat nödvändiggör ständig uppmärksamhet på bladmögelproblemet, har ett alltmer stegrat intresse för effektiva bekämpningsåtgärder kunnat iakttagas under senare år. På många andra håll synes bekämpning utföras i allt för ringa omfattning. Det torde till viss del bero på att de tekniska resurserna ännu är ofullständiga. Bladmögelbekämpningen är emellertid dessutom förhållandevis kostnadskrävande.

Om den skördade råvaran är behäftad med brunröta måste de sjuka knölarna så noga som möjligt avlägsnas vid sorteringen. De kan eljest befaras bli angripna av blötröta, vilket ofta får förödande verkningar. I motsats till brunröten sprids nämligen blötröten lätt i ett infekterat parti.

Blötröta. Blötröten kännetecknas av att de angripna knölarnas inre helt eller delvis omvandlas till en lös och våt massa. Sjukdomen orsakas av olika bakteriearter. Dessa kan vanligen inte tränga in i oskadade knölar. Nersmittning sker däremot lätt genom mekaniska skador, sår av skadedjur eller skador orsakade av brunröta, frost, värme eller kvävning. Den bak-

terieart, som är upphovet till stjälbakterios hos växande potatisplantor, kan framkalla blötröta efter att ha trängt in i knölarna genom stolonerna eller via jorden.

Blötröteangrepp förebyggs genom olika åtgärder under såväl växttiden som lagringen. Bl. a. bör på odlingsstadiet bladmögel, stjälbakterios och skadeinsekter bekämpas så effektivt som möjligt. Knölarna måste vidare hanteras så varsamt vid upptagning och inlagring att mekaniska skador i möjligaste mån undviks. Vid inlagringen bör potatisen dessutom vara torr och fri från jord. Goda betingelser med avseende på temperatur och luftfuktighet måste upprätthållas under lagringen. Om ett parti visar starkare angrepp av blötröta, måste det snarast sorteras om. Som nämnts redan i föregående avsnitt sprids nämligen sjukdomen lätt från knöl till knöl.

Mekaniska skador. Den på senare år alltmer ökade förekomsten av mekaniska skador i form av ytliga eller djupgående skär- eller krossår är främst en följd av den ökade användningen av maskinella hjälpmedel inom matpotatisproduktionen.

Vad odlingsledet beträffar torde skadorna främst orsakas av de maskiner och redskap som används för upptagningen. Om dessa är av olämplig typ, är fel inställda eller förslitna ger de, i synnerhet om de körs för snabbt, ofta upphov till sådan skadefrekvens att bortsortering av de skadade knölarna blir praktiskt ogenomförbar. En allmän övergång till användning av fullgoda och väl underhållna maskiner och redskap samt till större varsamhet vid körning i potatisodlingen bör kunna leda till väsentligt minskad förekomst av mekaniska skador. På motsvarande sätt bör en ökad omsorg om kvaliteten vid sortering, lagring och transport kunna få avsevärd effekt.

Grönfärgning. En redogörelse för orsakerna till det allvarliga och ofta uppträdande felet grönfärgning samt för möjligheterna att begränsa förekomsten av detta fel har nyss lämnats i framställningen rörande kokningsfel.

Skorv. Det alltid odlingsbetingade kvalitetsfelet skorv orsakas av i jorden levande svamparter. Förekomsten växlar starkt från år till år. Skadeverkningarna inskränker sig vanligen till ytliga missbildningar i skalet. De är då närmast att betrakta som skönhetsfel. I vissa fall kan dock angreppen vara mer djupgående, varvid potatisens bruksvärde minskas väsentligt. Starkt skorvskadade knölar kan i viss utsträckning frånges vid kvalitetssorteringen.

I vad mån åtgärder vid odlingen bidrar till skorvbildning är mindre klart än i fråga om brunröta och grönfärgning. Olämpligt val av sort eller odlingsjord liksom felaktig gödsling torde dock ibland öka skorvförekomsten. I dessa fall bör skorvbildningen kunna i någon mån begränsas redan på odlingsstadiet. Även torr väderlek kan emellertid öka förekomsten av skorv.

Frost- och värmeskador. Dessa skador leder ofta till rötter, parasitangrepp

och smakfel. De kan under vissa betingelser få förödande effekt på matpotatisens bruksvärde.

Frostskador kan uppstå redan på fältet. De orsakas dock i allmänhet av olämpliga åtgärder vid transport och lagring. Skadefrekvensen och skadornas svårighetsgrad beror på temperaturen och den tid under vilken potatisen utsätts för frost. Vid stark avkylning dödas hela knölen. Köttet blir då till en början ostartat, därefter mjukt och vattnigt. Färgen blir rödaktig, brun eller svart. Frostskadade knölar faller lätt offer för blötröta.

Värmeskador uppstår under ogynnsamma lagringsbetingelser. De yttrar sig vanligen som en svart eller brun missfärgning i knölarnas inre. I vissa fall bildas håligheter i den skadade vävnaden. Svåra värmeskador övergår lätt till blötröta. Värmeskadade knölar blir ofta helt oanvändbara för konsumtion.

Frost- och värmeskadorna kan till väsentlig del förklaras av den alltför stora bristen på lämpliga lagerlokaler samt, särskilt vad frostskadorna beträffar, av brister i transportväsendet. Som exempel på sådana brister kan nämnas den periodvis begränsade tillgången vintertid på uppvärmda järnvägsagnar (H-vagnar) och avsaknaden vid vissa inlastningsstationer av uppvärmningsanordningar för sådana vagnar. Härtill kommer att vid lokala transporter vintertid ofta används för ändamålet föga lämpade fordon t. ex. öppna lastbilar. Vid dessa transporter försummas dessutom icke sällan sådana enkla men vid måttlig kyla ofta tillräckliga åtgärder som täckning av den transporterade varan. I dessa avseenden är förhållandena vid fjärrtrafik med lastbil mestadels mer tillfredsställande.

I södra Sverige lagras matpotatis ofta i stuka. Erfarenheten visar att denna metod kan användas med gott resultat. För att lagringsresultatet skall bli lyckat krävs bl. a. att stor uppmärksamhet och omsorg ägnas täckningen och ventileringen av stukan. Eljest uppstår lätt frost- eller värmeskador. Stuklagring blir till följd härav jämförelsevis arbetskrävande. Vidare är det riskabelt att öppna stukorna vid temperaturer nämnvärt under fryspunkten.

Det otillfredsställande lagrings- och transportläget medför ofta svårighet att under längre köldperioder skaffa fram tillräckliga matpotatismängder till underskottsområdena.

Den viktigaste förutsättningen för att förekomsten av frost- och värmeskador skall kunna begränsas torde vara att beståndet av ändamålsenliga lagerlokaler byggs ut. Härvid bör för lagring hos odlare mera allmänt än nu med fördel kunna utnyttjas utrymmen, som blivit friställda till följd av ändrad driftsinriktning. Sådana utrymmen torde nämligen ofta med relativt enkla medel kunna inredas så att de blir lämpade för potatislagring. För nybyggen krävs däremot vanligen ganska stora investeringar. Detta torde vara en av orsakerna till att de flesta odlare och potatishandlare hittills varit obenägna att anlägga nya lagerlokaler. Även byggnadsregleringen och de investeringsbegränsande åtgärderna torde i viss mån ha verkat häm-

mande på utvecklingen. Under de senaste åren har antalet lagerlokaler dock ökat i allt snabbare takt.

Transportformerna bör bli föremål för skärpt uppmärksamhet.

Brister i fråga om sort och sortrenhet

På utredningens initiativ företogs år 1956 en representativ sortundersökning. Resultaten därav ger bl. a. vid handen att under nämnda år ca 55 % av den svenska matpotatisarealen användes för odling av fyra sorter, som allmänt anses ha den bästa sortbetingade konsumtionskvaliteten, nämligen Bintje, King Edward, Magnum Bonum och Mandel. Undersökningen visar vidare, att största delen av den resterande arealen utnyttjades för odling av andra för konsumtionsändamål fullt godtagbara sorter.¹ Av allt att döma förekom de särskilt högklassiga sorterna i ytterligare ökad omfattning under år 1957. En jämförelse mellan vårt nuvarande matpotatis Sortiment och det Sortiment som odlades så sent som för 10 eller 20 år sedan bestyrker att på detta område en högst väsentlig förbättring har ägt rum.

Fr. o. m. år 1946 utger Sveriges potatisodlares riksförbund gemensamt med Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten² årligen en lista över potatissorter som kan rekommenderas för odling. Denna lista torde ha varit av stor betydelse för den gynnsamma utvecklingen i fråga om sortvalet. År 1953 beslöts att endast sorter, som är upptagna i listans avdelning för matpotatis (höst- och vinterpotatis), skall kunna klassificeras enligt organisationen Svensk matpotatiskontroll av lantbruksstyrelsen fastställda kvalitets- och märkningsbestämmelser (se kap. VI).

Det må vidare erinras om att importen under säsongerna 1954/55 och 1955/56 medförde en ökad efterfrågan på vissa högklassiga matpotatissorter, vilken säkerligen påskyndade den redan tidigare inledda utvecklingen mot alltmera tillfredsställande sortval.

I viss utsträckning odlas dock alltjämt matpotatis av olämplig sort. I många fall torde detta ha sin förklaring i bristande kunskap om sortvalets betydelse. Fortsatta åtgärder för att driva fram allt större kvantiteter av de bästa sorterna kunde därför vara motiverade. Man torde emellertid kunna räkna med att redan den alltmer ökade efterfrågan på dylika sorter bör främja utvecklingen. Odlare och handelsföretag som fortfarande arbetar med mindre goda sorter torde sålunda snart nog komma att möta betydande avsättningssvårigheter. När möjligheterna att förbättra sortvalet diskuteras måste beaktas att i flera av de viktigaste potatisodlingsdistrikten in-

¹ En redogörelse för undersökningen återfinnes i bil. 2.

² Kommittén, som är utsedd av styrelsen för lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök, består av representanter för forskning och försöksverksamhet på potatisområdet. I kommittén är företrädarna lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök, statens centrala frökontrollanstalt, statens växtskyddsanstalt, Sveriges utsädesförening, hushållningssällskapen, Sveriges potatisodlares riksförbund samt Institutet för växtforskning och kyllagring.

går s. k. kräftskyddsområden, där endast kräftimmuna sorter får odlas. Dessa sorter når vanligen inte upp till högsta konsumtionskvalitet.

Om än sortvalet som sådant numera får anses tämligen tillfredsställande är det desto angelägnare att en väsentlig förbättring av odlingsmateriallets sortrenhet snarast kommer till stånd. På den punkten brister det nämligen fortfarande betänkligt. En starkt bidragande orsak härtill torde vara att utsädeskostnaden för potatis är betydligt högre än för de flesta andra växtslag. Många odlare torde främst av den anledningen dra sig för att anskaffa nytt, sortrent utsäde. Ehuru en sådan sparsamhet i många fall är missriktad, visar erfarenheten att propaganda för anskaffning av nytt förstklassigt utsäde har svårt att vinna gehör, t. o. m. under år med mycket gynnsamma utsädespriser.

Slutsats

Av vad som anförts i detta kapitel framgår, att det föreligger möjligheter att förhindra uppkomsten av det stora flertalet kvalitetsfel, som allt för ofta förekommer på svensk matpotatis, och att förbättra kvaliteten hos en något bristfällig råvara genom noggrann sortering. Däremot torde det vara praktiskt taget omöjligt eller i varje fall oekonomiskt att ur en undermålig råvara framsortera godtagbar konsumtionsvara. En stor del av ansvaret för att den kvalitetsförbättring som nu krävs verkligen skall komma till stånd åvilar sålunda de svenska odlarna. Emellertid måste handeln medverka och därvidlag särskilt de delar därav som svarar för sortering, lagring och transport. I detaljhandeln torde i de flesta fall endast kunna förhindras att redan iordningställd saluvara försämrats innan den överläts till konsument.

KAPITEL VI

Tidigare försök att reformera matpotatismarknaden

Åtgärder inom landet

Anmärkningar mot den svenska matpotatisens beskaffenhet är ingen ny företeelse. Potatiskvaliteten utsattes för kritik redan under åren efter första världskriget. Bl. a. till följd därav inledde statens centrala frökontrollanstalt i början av 1930-talet orienterande undersökningar av potatisens kvalitets-egenskaper. Under årens lopp har denna verksamhet utvecklats därhän

att anstalten numera fått ställning som högsta instans för kvalitetsbestämning av matpotatis.

Lantbruksstyrelsen har medverkat i strävandena att åstadkomma förbättrad kvalitet på saluförd matpotatis, bl. a. genom att utfärda bestämmelser om analysförfarandet vid centrala frökontrollanstalten samt vissa regler till vägledning vid handeln med matpotatis. Som skall framgå av det följande har styrelsen därjämte överinseende över den verksamhet som bedrivs av organisationen Svensk matpotatiskontroll (SMAK). Styrelsens åtgärder tog sin början i mitten av 1930-talet.

År 1941 utfärdade Sveriges standardiseringskommission bestämmelser om »provisorisk svensk standard för matpotatis». I anslutning därtill utarbetades ett system för kvalitetsmärkning (den s. k. SIS-märkningen) av dylik potatis. Avsikten var att tillförsäkra konsumenterna en vara av i särskild ordning angiven, hög kvalitet. Det förutsattes att dylik vara skulle komma att betinga högre priser än icke standardiserad vara. Bestämmelserna fick ej nämnvärd verkan. Det torde delvis ha berott på att tillräckligt effektiv kontroll av efterlevnaden ej anordnades. En annan bidragande orsak synes ha varit att bestämmelserna gällde under en tid, när det till följd av det allmänna försörjningsläget var nödvändigt att i någon mån bortse från kvaliteten. Bestämmelserna tillämpades dock i viss utsträckning, bl. a. vid militärmyndigheters inköp av matpotatis.

Det må här vidare erinras om att Kungl. Maj:t år 1952 utfärdade kungörelse med vissa bestämmelser om utförsel av potatis (nr 766). Bestämmelserna omfattar såväl utsäde som annan potatis och avser bl. a. exportvarans beskaffenhet. De har hittills i stort sett saknat betydelse, eftersom nämnvärd utförsel av svensk potatis ej förekommer.

På senare tid har intresset främst koncentrerats till den verksamhet under lantbruksstyrelsens överinseende som den statsunderstödda organisationen Svensk matpotatiskontroll (SMAK) sedan år 1953 bedriver. Enligt sitt av den övervakande myndigheten utfärdade reglemente¹ har SMAK till ändamål dels att »främja produktionen och avsättningen inom landet av fullgod matpotatis», dels att »utöva kontroll över i handeln förd matpotatis». I reglementet föreskrivs vidare bl. a. att SMAK skall hos lantbruksstyrelsen för fastställande avge förslag till klassificeringsbestämmelser för matpotatis, avsedda att omfattas av organisationens kontroll.

SMAK står under ledning av en styrelse, i vilken bl. a. konsumenterna, odlarna och handeln är företrädade. En redogörelse för SMAK-styrelsens sammansättning återfinns i kap. XI. Ledamöterna utses av lantbruksstyrelsen efter förslag av vissa i kontrollorganets reglemente angivna enskilda näringsorganisationer och sammanslutningar samt allmänna organ.

Kontrollverksamheten bedrivs efter två linjer, nämligen dels som stickprovskontroll, dels som s. k. utvidgad kontroll. Vid stickprovskontrollen

¹ Kungl. lantbruksstyrelsens kungörelser m. m., nr 4/1953 och nr 1/1958.

fastställs kvaliteten på potatis, som iordningsställts av förpackare, vilka efter ansökan godkänts som deltagare i denna kontroll. Tillstånd att deltaga däri meddelas envar som besitter erforderlig sakkunskap och som innehar lämplig utrustning samt även i övrigt anses lämpad som deltagare. Deltagarna äger saluföra enligt kontrollorganets regler klassificerad potatis i förpackningar, på vilka förpackaren anbragt ett för SMAK inregistrerat varumärke, det s. k. SMAK-märket. Förefintligheten av dylikt märke på en förpackning innebär sålunda att förpackningens innehåll omfattas av SMAK:s stickprovskontroll och skall vara av kvalitet motsvarande SMAK:s fordringar. Av märkningen framgår dessutom till vilken av kontrollorganets kvalitetsklasser som förpackningens innehåll är att hänföra. I övrigt må nämnas att såväl säckvara som småförpackningar kan förses med SMAK-märket samt att stickprovskontrollen utövas antingen hos förpackaren eller ute i allmänna marknaden. I det förra fallet kan den avse endera redan SMAK-märkta förpackningar eller också sådana som förpackaren har för avsikt att SMAK-märka.

Deltagarna måste förbinda sig att följa SMAK:s bestämmelser angående stickprovskontrollen samt att underkasta sig beivrande vid överträdelse därav. Överträdelse kan avtalsenligt föranleda varning, avstängning för viss tid från deltagande i kontrollen eller uteslutning från densamma. SMAK äger rätt att offentliggöra namnet på förpackare som blivit avstängd eller utesluten från kontrollen liksom, i det förra fallet, avstängningens varaktighet. Vid försummelse riskerar förpackaren härjämte att SMAK begagnar en avtalsenlig rätt att av honom uttaga vite. Deltagarna har att erlagga inträdes- och årsavgifter samt särskilt fastställda kontrollavgifter. De sistnämnda uttages i form av betalning för det märkningsmaterial — märksedlar försedda med SMAK-märket, o. dyl. — som kontrollorganet tillhandahåller.

Av det sagda torde framgå att stickprovskontrollen har till ändamål att på grundval av frivillig anslutning stimulera till ökad framställning och försäljning av matpotatis av särskilt angiven, garanterad kvalitet.

Något annorlunda förhåller det sig med den utvidgade kontrollen. Denna anlitas främst i samband med leveranser till storförbrukare, såsom militärförband, skolor och sjukhus, och har hittills endast omfattat säckad vara. Vid utvidgad kontroll, vilken på grund av avtal kan äga rum såväl hos deltagare i SMAK:s stickprovskontroll som hos andra förpackare, underkastas varje parti besiktning före leveransen. Märkning sker i detta fall med ett annat för SMAK inregistrerat varumärke, det s. k. U-märket, vilket, sedan partiet godkänts av SMAK:s besiktningsman, av denne eller under dennes uppsikt sätts under särskild plomb. Även annan potatis än sådan som motsvarar SMAK:s av lantbruksstyrelsen fastställda kvalitetsfordringar kan göras till föremål för utvidgad kontroll.

Det må tilläggas att SMAK-märket och U-märket kan kombineras på förpackningar som innehåller potatis av kvalitet motsvarande SMAK:s fordringar. En förutsättning härför är emellertid att förpackaren är ansluten till stickprovskontrollen.

Av SMAK fattade beslut kan överklagas hos lantbruksstyrelsen.

SMAK:s för fältarbetet anlitade besiktningsmän utgörs företrädesvis av tjänstemän vid hushållningssällskapen, huvudsakligen sällskapens jordbruksinstruktörer. Det åligger besiktningsmännen att ur potatispartier som skall kontrolleras taga prover som de själva analyserar. I tveksamma fall skall härjämte prover insändas till statens centrala frökontrollanstalt för analysering. För ernående av enhetlighet i analysarbetet skall besiktningsmännen även eljest emellanåt insända prover för analys vid frökontrollanstalten. I viss utsträckning anlitar SMAK också i andra sammanhang anstaltens laboratorium för kvalitetsbestämning.

Provtagning och kvalitetsbestämning utförs till stor del på sätt som beskrivits i avsnittet Tillvägagångssättet vid svensk matpotatisklassificering (se s. 21—22). Det innebär i korthet att ur varje parti, som undersöks, uttages ett eller flera prov, vanligen på 20 kg vardera, vilka i kvalitetshänseende skall representera partiets genomsnittliga beskaffenhet. På dessa prov fastställs förekomsten av kokningsfel och »övriga fel» var för sig. Som ett ytterligare uttryck för potatisens beskaffenhet begagnades fram till hösten 1957 »summa felenheter», vilken erhöles genom sammanslagning av kokningsfel och »övriga fel». Enligt klassificeringsreglerna skulle »summa felenheter» vara lägre än summan av högsta tillåtet antal kokningsfel och »övriga fel» i resp. kvalitetsklasser. Fr. o. m. 1957/58 års säsong har »summa felenheter» slopats. Kokningsfel och »övriga fel» har nämligen ansetts så väsensskilda att det är obefogat att söka sammankoppla dem till ett enda uttryck, återspeglade varans allmänna beskaffenhet. För närvarande är alltså enbart antalet kokningsfel och övriga fel, var för sig, avgörande vid kvalitetsbestämningen.

Om ett kontrollerat parti visar sig behäftat med en eller annan brist i sådan omfattning att partiet redan på grund därav måste underkännas, behöver analysen ej fullföljas. Därvid görs i undersökningsprotokollet anteckning om att undersökningen avbrutits av nämnda skäl.

Vid kontroll i detaljhandeln inköps ofta vid ett första besök endast ett mindre prov, på vilket preliminär kvalitetsanalys utförs. Ger denna anledning till tveksamhet huruvida potatisen uppfyller fastställda fordringar inköps hos samme säljare eller hos dennes leverantör ett större prov för fullständig analys. Genom tillämpning av preliminär undersökning kan förhållandena vid betydligt större antal detaljhandelsföretag än som eljest skulle bli fallet underställas prövning.

Det system för kvalitetsbestämning som SMAK tillämpar medger, som

torde framgå av vad som redan anförts, indelning på flera kvalitetsklasser. SMAK:s klassificeringsregler har hittills omfattat endast två klasser, benämnda extra prima och prima. I följande tablå återges de av lantbruksstyrelsen fastställda fordringarna på dessa båda klasser dels för tiden fram till hösten 1957, när »summa felenheter» slopades, dels för tiden därefter.

	Kvalitets- klass	Kokningsfel, högst	Övriga fel, högst	Summa felenheter, högst
Fram till hösten 1957	Extra prima	3	4	6
	Prima	9	10	16
Fr. o. m. hösten 1957	Extra prima	3	5	—
	Prima	6	10	—

Som redan tidigare nämnts kan för klassificering enligt SMAK:s bestämmelser endast ifrågakomma potatissorter, som enligt Sveriges potatisodlares riksförbunds sortlista är att hänföra till matpotatis (höst- och vinterpotatis).

Utöver SMAK:s kvalitetsklasser förekommer i marknaden ytterligare en klass, benämnd ordinär. Fordringarna på denna klass, vilka fastställs av Sveriges lantbruksförbund, är avsevärt lägre än kraven på SMAK:s kvalitet prima. Klassificeringen sker i stort sett enligt samma metod som tillämpas vid kvalitetsbestämning enligt SMAK:s regler. I kvalitetsklass ordinär tillåts högst 9 kokningsfel och högst 18 »övriga fel», sammanlagt dock högst 23 felenheter, samt godtages alla »allmänt erkända matpotatissorter» av höst- och vinterpotatis.

Trots att flera av de större förpackarna meddelats rätt att delta i stickprovskontrollen har SMAK:s verksamhet ej fått den betydelse för detaljhandeln med matpotatis som man ursprungligen lär ha räknat med. Sålunda har, med vissa lokala undantag, försäljningen av SMAK-märkta konsumentförpackningar varit av mycket ringa omfattning. På andra delar av sitt arbetsfält har SMAK-organisationen blivit framgångsrikare. Det gäller framför allt i fråga om leveranser till storkonsumenter, som under senare år i allt större utsträckning krävt att potatisen skall motsvara fordringarna på SMAK:s kvalitetsklass prima och att den skall ha varit underställd utvidgad kontroll. Det kan vidare noteras att en del företag i mån av tillgång använder SMAK-märkt potatis som underlag vid iordningställande av konsumentförpackningar.

Vid bedömning av SMAK:s verksamhet får man icke heller bortse ifrån att organisationen indirekt kan ha bidragit till att förbättra den saluförda matpotatisens kvalitet. Tillkomsten av SMAK torde nämligen ha inneburit viss

stimulans till produktion av förstklassig vara även utanför organisationens ram.

Utländska kvalitetsbestämmelser, m. m., rörande saluförd matpotatis

I Danmark, Finland, Holland och Belgien synes icke föreligga några som helst kvalitets- eller märkningsbestämmelser avseende försäljningen av matpotatis på hemmamarknaden. Ett slags auktorisation av potatishandeln förekommer dock i Holland. I Västtyskland finns vissa — ej statliga — regler som anses vara normgivande för handelsbruket inom förbundsrepubliken. Däremot regleras den inhemska handeln i Norge, Storbritannien och Frankrike genom statliga föreskrifter. Dessa är mer eller mindre detaljerade och tar främst sikte på att begränsa förekomsten av ungefär samma kvalitetsfel, som återfinns hos den svenska matpotatisen. Även storlekssorteringen och i vissa fall, sortvalet ägnas uppmärksamhet. Vad Norge och Frankrike beträffar föreligger härjämte bestämmelser om märkning av saluförd matpotatis. I Förenta Staterna gäller likaledes vissa kvalitets- och märkningsbestämmelser.

Statliga exportbestämmelser rörande i stort sett samma kvalitetsegenskaper som de nyssnämnda gäller i Danmark, Holland, Belgien och Frankrike. Det är självfallet att dylika bestämmelser är av stor betydelse för de inhemska marknadsförhållandena i länder, vilka vanligen har en betydande export av matpotatis.

Det kan sålunda konstateras att statliga eller andra ingripanden på matpotatismarknaden är långtifrån sällsynta utomlands. Det bör vidare uppmärksammas att FN:s ekonomiska Europakommission (ECE) har framlagt vissa förslag till internationella standardiseringsbestämmelser beträffande matpotatis. Av naturliga skäl har i dessa förslag icke ansetts möjligt att ställa kvalitetskraven särskilt högt. Kvalitetsproblemet angrips emellertid efter i stort sett samma riktlinjer som ligger till grund för reglering av förhållandena i enskilda stater. Sverige har avgivit yttrande över kommissionens förslag och därvid ställt sig positivt till principfrågan.

Allmänna synpunkter på de svenska marknadsförhållandena

Som redan anförts har SMAK:s metoder för åvägabringande av förbättrad matpotatiskvalitet i detaljhandeln rönt ringa intresse bland säljarna. Som en förklaring till vissa förpackares och detaljisters motvilja mot att inordna sig i ett system innebärande tillämpning av fasta klassificeringsregler och konsekvent kvalitetsangivning vid försäljning till konsument anföras ofta bl. a. att en förbättring av underlaget för framställning av färdig konsumentvara borde vara tillfyllest för att allmänhetens önskemål om högre matpotatiskvalitet skall kunna tillgodoses. Man har menat att huvudvikt borde läggas vid kvaliteten på den potatis som används vid centralt iord-

ningställande av konsumentförpackningar eller som tillförs detaljhandeln för lösviktsförsäljning. Den tidigare omtalade ökade omsättningen av SMAK-märkt potatis i partihandeln torde utgöra belägg för att en del förpackare numera söker arbeta enligt detta mönster. I det närmast följande skall utredningen i korthet beröra i vad mån dessa tendenser hittills har påverkat förhållandena i detaljhandeln.

De synpunkter som därvid framförs liksom det principresonemang, vari dessa synpunkter utmynnar, bygger — förutom på allmänna iakttagelser — på vissa resultat, vilka framkommit vid av SMAK utförda marknadsundersökningar. Vid dessa undersökningar har kontrollorganet genom analys fastställt kvaliteten på matpotatis, som inköpts i detaljhandeln. Undersökningarna, som pågått under en följd av år, har företagits på olika orter och vid olika tider under säsongen. De har förutom kvaliteten avsett prishandlingen vid minutförsäljning, varvid intresset särskilt koncentrerats till relationen mellan pris och kvalitet. Även resultat från pris- och marginalundersökningar, som utförts av statens pris- och kartellnämnd, har beaktats vid utredningens behandling av föreliggande spörsmål. Vid dessa senare undersökningar har hänsyn till kvaliteten i allmänhet dock endast tagits i så måtto som indelning på ett fåtal sortgrupper har gjorts.

De verkställda undersökningarna ger vid handen att under de båda senaste säsongerna har saluförts större mängder fullgod potatis än under säsongerna närmast dessförinnan. De synes emellertid å andra sidan bekräfta det allmänna intrycket att tillgången på fullgod matpotatis alltjämt är otillfredsställande och att anmärkningsvärt stora mängder potatis av mindre god eller rent underhållig beskaffenhet kommer ut i marknaden. De visar även att för den sämre varan ofta kan uttagas i det närmaste samma priser som för den bättre, i vissa fall t. o. m. lika höga eller högre. Det har vidare kunnat konstateras att det ringa intresset för vederhäftig kvalitetsmärkning av konsumentförpackningar ingalunda gäller blott begagnandet av SMAK-märket utan äger praktiskt taget allmän giltighet. Endast undantagsvis anges sålunda i detaljhandeln matpotatisens kvalitet på tillförlitligt och samtidigt för konsumenterna begripligt sätt. Desto vanligare är det att mer eller mindre vilseledande beteckningar utnyttjas.

De gjorda iakttagelserna tyder på att det finns säljare som under nu rådande, fria marknadsförhållanden arbetar med konsumentvara av mindre god beskaffenhet även under år, när det på hemmamarknaden eller genom import borde vara möjligt att anskaffa fullgod matpotatis. Förklaringen härtill måste vara den att den sämre och i framställning mindre kostnadskrävande varan — så länge kvaliteten ej anges i detaljhandeln och dylik potatis i följd därav kan avsättas till förhållandevis höga priser — ger ett ekonomiskt utbyte som är jämfällt med eller rent av överträffar utbytet vid försäljning av bättre vara, för vilken produktionskostnaderna är högre.

Vi befinner oss m. a. o. i ett läge, där det saknas ekonomiska förutsättningar för att den fullgoda potatisen skall kunna vinna mer allmän utbredning på bekostnad av den sämre varan, och där denna vara — även rent underhållig sådan — finner köpare. Ur allmänhetens synpunkt vore det givetvis önskvärt att helt omvända förhållanden präglade marknadsbilden. En radikal ändring i sådan riktning lär emellertid låta vänta på sig, så länge mindre ansvarsmedvetna säljare har möjlighet att för egen vinning utnyttja konsumenternas, och i viss mån även detaljisternas, svårighet att i samband med inköp riktigt bedöma den utbudna varans bruksvärde.

Det starkaste motståndet mot kvalitetsmärkning av konsumentförpackningar torde återfinnas inom den grupp av säljare som genom mer eller mindre kontinuerlig handel med bristfällig potatis tillskansar sig fördel av det rådande marknadsläget. Motståndet är emellertid starkt även bland de säljare, som visserligen eftersträvar att tillhandahålla en vara av god beskaffenhet men som på grund av anskaffningssvårigheter etc. tvingas att periodvis arbeta med sämre kvaliteter. Vid en objektiv, konsekvent genomförd kvalitetsmärkning i detaljhandeln, skulle nämligen dessa säljare tvingas att mera påtagligt än för närvarande anpassa priserna efter varans beskaffenhet, även när denna ej vore den bästa. Det torde knappast kunna råda tvivel om att prisfrågor av här antytt slag mer än annat bidragit till att tanken på kvalitetsmärkning av konsumentförpackningar hittills rönt så ringa förståelse bland det stora flertalet säljare.

Redan i andra kapitlet har berörts hurusom importen under konsumtionsåren 1954/55 och 1955/56 medförde skärpt uppmärksamhet på potatisens kvalitet ej endast bland konsumenterna utan även bland odlarna och inom handeln. Det är vanskligt att bedöma i vad mån frånvaron av import under konsumtionsåret 1956/57 bidrog till att förhållandena på potatismarknaden då ej blev så tillfredsställande som kunnat förväntas med hänsyn till skördeutfallet. Det kan emellertid antagas att den uteblivna konkurrensen med förstklassig importpotatis gav utrymme för avsättning av en sämre vara som under andra förhållanden väl hade kunnat iordningställas till fullgod konsumentvara och att således en möjlighet till import av fullgod potatis även detta år skulle ha kunnat få en kvalitetsfrämjande verkan. Än svårare är att dra några generella slutsatser av händelseutvecklingen under 1957/58 års säsong. Den svenska potatisskörden år 1957 var visserligen av tämligen hög kvalitet men å andra sidan väsentligt mindre än föregående års skörd. Importen var fri men tillgången på förstklassig utländsk potatis otillräcklig. Erfarenheterna från den ifrågavarande säsongen ger emellertid vid handen att import icke under alla förhållanden stimulerar till ökad framställning av fullgod svensk konsumentvara. Förutsättningen för att importen skall få sådan effekt är nämligen att den importerade varan är av klart bättre beskaffenhet än den svenska matpotatis som tillhandahålls konsumenterna.

KAPITEL VII

Valet av form för en marknadsreglering

Allmänna synpunkter

Vad som hittills anförts har givit vid handen att den matpotatis som under senare år erbjudits konsumenterna i allmänna marknaden till mycket stor del hållit lägre kvalitet än som rimligen bör tolereras i fråga om vara avsedd för direkt konsumtion. Utredningen har vidare påvisat hurusom tillgången på matpotatis av hög kvalitet, i trots av de försök som gjorts att stimulera framställningen av sådan vara, kommit att förbli jämförelsevis obetydlig. Berörda förhållanden torde, som antytts, ha sin väsentliga orsak i ett marknads-läge präglad av en oelastisk efterfrågan från konsumenternas sida och en, bl. a. på grund av otillräcklig konkurrens med importerad högklassig potatis, tryggad avsättning för den inhemska produktionen. Prisbildningen har i detta läge, helt naturligt, kommit att förbli tämligen opåverkad av variationer i varans kvalitet. Sämre och i framställning billigare potatis har sålunda kunnat avsättas samtidigt med och för i stort sett samma pris som bättre och i framställning mera kostnadskrävande vara. Konsumenterna har under sådana förhållanden icke haft nämnvärda möjligheter att vinna gehör hos odlare och handel för sina önskemål om förbättring av kvaliteten hos den saluförda matpotatisen. Som en bidragande orsak till konsumenternas underläge på marknaden har vidare anförts frånvaron av inarbetade, enhetliga och till innebörden klart bestämda kvalitetsbeteckningar, genom vilkas användning den enskilde konsumenten kunde vid inköpet ge uttryck åt önskemål om viss kvalitet. Den nu existerande rikhaltiga floran av kvalitetsbeteckningar av icke sällan ringa sanningshalt måste förutsättas ha bidragit till att fördunkla konsumenternas kvalitetsmedvetande och försvåra deras orientering på marknaden. Mindre samvetsgranna säljare har med utnyttjande av dylika beteckningar kunnat dra fördel av konsumenternas naturliga svårigheter att vid en hastig granskning av salubjuden vara själva bilda sig en riktig uppfattning om dess kvalitet och bruksvärde.

Av vad nu sagts torde framgå, att en allmän, bestående och väsentlig höjning av kvaliteten hos den inom landet saluförda matpotatisen förutsätter en förändring i själva marknadsbilden innebärande på en gång en rimlig förstärkning av konsumenternas ställning och etablerande av en fast grundval för en efter kvalitet differentierad prisbildning.

Konsumenternas behov av ökat skydd synes i första hand påkalla ett undanförande från marknaden av sådan potatis som icke håller en för kon-

sumtionsvara godtagbar kvalitet. Man måste m. a. o. eftersträva ett marknads-läge, där konsumenten under alla förhållanden kan känna trygghet för att salubjuden vara uppfyller de fordringar som med avseende på varans karaktär av livsmedel rimligen måste ställas beträffande smak, frihet från skador och sjukdomsangrepp, användbarhet vid tillredning etc. En dylik marknadssanering kan tänkas uppnådd genom en under statlig medverkan genomförd marknadsreglering, varigenom den underhålliga varan utestängs från marknaden. Olika former är härvid tänkbara. Man kan sålunda överväga möjligheten av en koncentration av partihandeln med matpotatis till vissa statligt auktoriserade företag. En annan möjlighet är att i författning föreskriva förbud mot saluförande som matpotatis av vara som icke håller viss angiven lägsta kvalitet. Väljs sistnämnda form, har man att överväga huruvida bestämmelser bör meddelas inom ramen för den allmänna livsmedelslagstiftningen eller upptagas i särskild författning.

Genom ett undanförande från marknaden av den underhålliga varan elimineras det ur allmän synpunkt väsentligaste av de missförhållanden som kännetecknar den nuvarande marknadsbilden. Detta är emellertid uppenbarligen icke tillfyllest. Förutsättningar måste därutöver skapas för en fortlöpande ökning av marknadstillförseln av matpotatis av högre kvalitet. En statligt auktoriserad partihandel torde i och för sig kunna bidra även till en ökad tillförsel av sådan vara. En annan möjlighet är att genomföra ett verkamt statligt marknadsskydd för den högvärda varan i konkurrensen med vara av lägre kvalitet.

Vilken väg som än väljs till tryggande av erforderlig tillgång på bättre matpotatis torde böra beaktas att en import eller redan möjlighet till import av högklassig potatis i allmänhet stimulerar till ökad framställning och försäljning av fullgod inhemsk konsumentvara.

Vidare synes det ofrånkomligt att, oavsett vad slags kvalitetsfrämjande åtgärder som i övrigt vidtages, söka åvägabringa en viss kvalitetsstandardisering. För konsumenten är det visserligen av vikt att möjlighet erbjuds till fritt val mellan olika kvaliteter. Ett fritt val förutsätter emellertid icke endast förefintligheten i handeln av ett tillfredsställande kvalitetsassortiment utan även möjlighet för konsumenten att på betryggande sätt orientera sig i detta sortiment. En enhetlig kvalitetsgradering skulle otvivelaktigt väsentligt underlätta konsumentens möjligheter härutinnan och stärka hans förutsättningar att i handeln hävda sina kvalitetskrav. En allmänt genomförd enhetlig kvalitetsgradering utgör också den nödvändiga förutsättningen för uppkomsten av en efter kvalitet differentierad prisbildning av beskaffenhet att kunna verksamt stimulera till ökad framställning av förstklassig vara.

En intensifierad och vederhäftig upplysning bör ingå som komplement i strävandena att förbättra matpotatiskvaliteten. Upplysningen bör i första hand taga sikte på att stärka konsumenternas kvalitetsmedvetande och grundlägg en fast efterfrågan så inriktad att den skänker erforderligt stöd

åt en ansvarsmedveten produktion av förstklassig vara. Vidare bör den även i fortsättningen inriktas på betingelserna inom odlings- och handelsleden för framställning av bättre potatis.

Utredningen upptager nedan i särskilda avsnitt till närmare bedömning några av de olika tänkbara framkomstvägar mot en reformering av marknadsförhållandena som ovan skisserats. Dessförinnan må emellertid tilläggas att en del företag redan under nu rådande, för framställning och försäljning av förstklassig matpotatis mindre gynnsamma marknadsförhållanden med icke ringa framgång eftersträvar att tillhandahålla potatis av god beskaffenhet. De ger genom denna sin verksamhet värdefullt belägg för att dylik konsumentvara, genom omsorg vid odlingen, sorteringsarbetet och hanteringen i övrigt, mycket väl kan framställas inom landet.

Konkurrens med utländsk potatis

Potatisexporterande länder måste framställa en exportprodukt som i kvalitetshänseende kan hävda sig på den internationella marknaden. Odlingen av exportpotatis innebär oftast dessutom en stimulans till förbättring av kvaliteten även på sådan potatis som odlas för konsumtion på hemmamarknaden. En ej allt för obetydlig svensk export skulle därför säkerligen komma att stimulera till ökad framställning av fullgod matpotatis för inhemsk konsumtion även hos oss. Främst med hänsyn till våra förhållandevis höga produktionskostnader torde någon export av större omfattning dock knappast komma att aktualiseras under de närmaste åren. Även med målsättning att marknadsbehovet huvudsakligen skall täckas med inhemsk vara torde vi i stället böra räkna med ett tid efter annan återkommande behov av import.

Importens omfattning bestäms i första hand av den statliga jordbruksregleringens utformning. I lägen när import medges blir den dock, förutom av prisförhållandena och tillgången på svensk resp. utländsk potatis, i hög grad beroende av om den inhemska varan är konkurrenskraftig med avseende på kvaliteten.

Enligt det av statsmakterna godkända systemet för reglering av prissättningen på jordbruksprodukter under perioden den 1 september 1956—den 31 augusti 1959 har för de olika varuslag som omfattas av regleringen fastställts nedre och övre prisgränser, mellan vilka de inhemska priserna på varuslagen skall kunna svänga utan ingripande från myndigheternas sida. Importen skall vara fri när det inhemska priset på en vara ligger på eller över nedre prisgränsen. Om priset befinner sig mellan prisgränserna skall det skydd som den inhemska produktionen därvid anses vara i behov av lämnas genom uttagande av avgift på importen (s. k. införselavgift). Överstiger priset den övre prisgränsen, minskas eller slopas avgiften. Skulle priset

underskrida den nedre prisgränsen, skyddas denna antingen genom höjning av införselavgiften eller genom kvantitativ reglering av importen; om så befinns nödvändigt genom importförbud.

För matpotatis gällde från regleringsperiodens början en övre prisgräns å 34 och en nedre å 25 öre per kg. Enligt systemets regler höjdes dessa gränser i oktober 1957 till 36 resp. 26 öre per kg. Vid regleringssystemets tillämpning skall lantbruksförbundets stockholmsnotering för »ordinär matpotatis» av sorterna Bintje, King Edward och Magnum Bonum anses återspegla den inhemska prisnivån.

När det nya regleringssystemet trädde i kraft, karakteriserades matpotatismarknaden av synnerligen rikliga utbud från odlarhåll. Priset på matpotatis kom till följd härav att ligga under den nedre prisgränsen. För att skydda denna infördes i oktober 1956 kvantitativ reglering av potatisimporten, som medförde att import ej medgavs. Enär priserna på matpotatis även i fortsättningen låg under nedre prisgränsen, kom importstoppet att bibehållas ända till oktober 1957. Då uppnåddes nedre prisgränsen, varefter importen åter släpptes fri. Som tidigare nämnts fanns det emellertid icke möjlighet att importera tillräckliga mängder högklassig potatis under 1957/58 års säsong.

I det föregående har vid olika tillfällen framhållits att en möjlighet till import av högklassig matpotatis av allt att döma stimulerar intresset för framställning och försäljning av fullgod svensk vara. Å andra sidan torde enbart ett frisläppande av importen knappast undanröja förutsättningarna för handel med matpotatis av icke godtagbar kvalitet. Med hänsyn härtill och enär huvuddelen av marknadsbehovet förutsätts även framgent skola täckas med inhemsk potatis, har utredningen icke velat rekommendera en fri import som centralt medel att sanera potatismarknaden. Importen av matpotatis torde emellertid icke böra försvåras mer än som bedöms vara nödvändigt för att trygga avsättningen och en skälig prissättning för *fullgod* svensk potatis.

Auktorisation av partihandelsföretag

Antalet företag inom den nuvarande partihandeln med matpotatis är mycket stort. Det beror bl. a. på att distributionen till de större konsumtionsorterna oftast sker över flera handelsled. De flesta partihandlare tillhör den reguljära handelskåren. Särskilt i vissa marknadssituationer uppträder emellertid andra än till nämnda kategori hänförliga företag eller enskilda personer som tillfälliga partihandlare. Sistnämnda handelskategorier, som merendels har sitt intresse inriktat på kortfristiga transaktioner, torde försvåra för den reguljära partihandeln att genomföra en rationellt ordnad och kvalitetsfrämjande uppläggning av sin verksamhet.

Det har vid flera tillfällen och från olika håll gjorts gällande att en statlig auktorisation av partihandeln skulle väsentligt bidra till att avhjälpa förenämnda organisatoriska brister. Förespråkarna för ett auktorisationsförfarande torde utgå ifrån, att auktorisationen skulle begränsas till vederhäftiga och ansvarskännande företag med nöjaktig varukännedom. Under skyddet av auktorisationen borde dessa företag få möjlighet att bedriva sin verksamhet på ett sätt, som skulle skapa förutsättningar för en allmän höjning av den saluförda matpotatisens kvalitet.

Det är icke uteslutet att ett auktorisationsförfarande kunde leda till bättre ordning och reda i handeln än den för närvarande rådande. Den skulle därigenom bli till visst gagn för såväl konsumenterna som producenterna. Auktorisationssystemets fördelar måste emellertid vägas mot dess olägenheter.

En förutsättning för att ett auktorisationsförfarande skulle resultera i förbättrad matpotatiskvalitet vore sannolikt bl. a. att antalet auktoriserade företag begränsades så mycket att den myndighet, som handhade auktorisationen, finge möjlighet att någorlunda fortlöpande följa de enskilda företagens verksamhet. Med hänsyn till det stora antalet partihandlare i branschen måste man emellertid räkna med att den verkställande myndigheten skulle frestas meddela auktorisation i en omfattning, som innebure risk för att det åsyftade resultatet i kvalitetsavseende ginge förlorat. Frikostighet vid auktorisationen vore givetvis tänkbar, om de auktoriserade företagen tvingades förbinda sig att vid matpotatisens saluförande iakttaga särskilt angivna kvalitetsbestämmelser och att underkasta sig kontroll av att dessa bestämmelser efterlevdes. De gynnsamma återverkningar, som därvid eventuellt komme att uppnås i fråga om kvaliteten, skulle emellertid knappast i första hand vara en följd av auktorisationsförfarandet.

Ett auktorisationsförfarande innebär, hur det än utformas, ett principiellt avsteg från näringsfriheten och ett intrång i den fria handeln. Samtidigt går en del av den stimulans till rationalisering som en fri konkurrens alltid utgör förlorad. Ett system med auktorisation på potatishandelns område komme dessutom sannolikt bl. a. att leda till viss stelhet i distributionen. Vidare kan ifrågasättas om det icke, med hänsyn till den monopolartade ställning som de auktoriserade företagen skulle få, bleve nödvändigt för det allmänna att förbehålla sig viss rätt till insyn i vederbörande företags verksamhet. Härutöver torde icke kunna lämnas ur räkningen, att fråga skulle kunna uppkomma om ekonomisk ersättning från staten till nuvarande partihandlare, som icke bleve auktoriserade.

Med hänsyn till vad sålunda anförts har utredningen funnit övervägande skäl tala mot ett auktorisationsförfarande som medel att förbättra matpotatisens kvalitet. Det torde nämligen kunna starkt ifrågasättas, om potatismarknaden i längden vore betjänt av ett statligt regleringsingripande av sådant slag, i synnerhet som det förefaller möjligt att med andra och effektivare medel bereda väg för en kvalitetshöjning.

Författningsbestämmelser angående kvalitet, m.m.

Den inledande redogörelsen för potatisens olika kvalitetssegenskaper, klassificeringsgrunderna samt de vanligaste kvalitetsfelen och deras orsaker torde med all tydlighet ha givit vid handen vidden och den sammansatta naturen av problemet att uppnå enhetliga, till innebörden entydiga och för det praktiska behovet avpassade kvalitetsnormer. En legislativ reglering innefattande förbud mot saluförande av matpotatis av sämre eller underhållig beskaffenhet måste bygga på en lösning av detta problem som samtidigt är praktiskt användbar och ägnad att utgöra grundvalen för en vid rättsligt avgörande tillräckligt säker kvalitetsbedömning i enskilda fall. Krav måste därjämte ställas på en från judiciell synpunkt fullt tillförlitlig undersökningsmetod för fastställande av varans beskaffenhet i det särskilda fallet. Ehuru de här berörda svårigheterna onekligen är betydande, bör de enligt utredningens uppfattning dock kunna tillfredsställande bemästras. Från nu angivna synpunkter finner utredningen hinder icke böra möta mot en legislativ reglering av antydd innebörd. Ej heller eljest torde några avgörande principiella eller praktiska skäl kunna andragas mot en sådan lösning.

Spörsmålet om en allmän förbättring av matpotatiskvaliteten är, såsom angivits, icke begränsat till frågan om möjligheterna och sättet att utestänga den underhålliga varan från marknaden utan berör jämväl möjligheterna att skapa förutsättningar för ökad marknadstillförsel av förstklassig vara. Vad som härvidlag i främsta rummet påkallas är, som förut nämnts, en efter kvalitet differentierad prisbildning ägnad att i erforderlig grad höja lönsamheten vid framställning av bättre vara. Detta ändamål torde endast indirekt och i begränsad mån kunna främjas genom en legislativ reglering. Huvudvikten synes böra läggas vid andra medel. Vad som bör kunna uppnås genom författningsföreskrifter torde närmast vara någon form av marknadsskydd för den förstklassiga varan. Utredningen förordar för sin del att ett dylikt författningsreglerat marknadsskydd åstadkommes.

En författningsreglering sådan som den här skisserade innefattande förbud mot saluförande av underhållig matpotatis och någon form av marknadsskydd för förstklassig vara kan uppenbarligen icke genomföras utan att man samtidigt sörjer för en betryggande kontroll av bestämmelsernas efterlevnad. I detta hänseende har man att överväga huruvida sådan kontroll kan anförtros redan existerande organ eller om en för ändamålet särskilt organiserad kontroll måste etableras. Med sistnämnda fråga sammanhänger i viss mån spörsmålet om en legislativ reglering av här antytt slag bör inarbetas i gällande livsmedelslagstiftning eller nedläggas i särskild författning.

Det kan i förstone synas ligga nära till hands att en reglering åsyftande att bereda allmänheten trygghet för en godtagbar beskaffenhet av en livs-

medelsvara upptoges i 1951 års livsmedelsstadga och att kontrollen därvid anförtroddes de organ som enligt stadgan redan har att öva tillsyn över bl. a. beskaffenheten av saluförda livsmedel. En sådan lösning synes likväl av flera skäl mindre lämplig. Det viktigaste av dessa skäl är just kontrollens handhavande. Kontrollen enligt livsmedelsstadgan utövas lokalt av hälsovårdsnämnderna under överinseende av länsstyrelserna. I högsta instans ankommer tillsynen över stadgans efterlevnad på medicinal- och veterinärstyrelserna samt — i visst fall — statens jordbruksnämnd. Statens institut för folkhälsan utgör centralt undersökningsorgan för livsmedelskontrollen. Intet av dessa organ förfogar över den speciella sakkunskap som erfordras vid kvalitetsbedömning av matpotatis. Därest bestämmelsen om den ifrågasatta regleringen upptoges i livsmedelsstadgan skulle det fördenskull bli nödvändigt att antingen komplettera berörda organ med sådan sakkunskap eller att inom stadgans ram inrätta en särskild kontrollapparat enbart för matpotatis. Det förstnämnda alternativet torde icke vara vare sig praktiskt eller ekonomiskt genomförbart. Väljs det senare alternativet, har man i själva verket redan isolerat regleringen från den allmänna livsmedelskontrollen. I betraktande härav och med hänsyn tillika till den särskilda karaktären av den reglering, varom här är fråga, samt dess delvis vid sidan om den allmänna målsättningen för livsmedelsstadgan liggande syfte har utredningen ansett sig böra lämna ur räkningen tanken på en lösning inom stadgans ram. Ej heller synes möjlighet erbjuda sig att genomföra regleringen i anslutning till annan redan gällande författning.

Vid nu angivna förhållanden återstår endast möjligheten att välja formen av en särskild författning. En av de fördelar som härmed erbjuds är att regleringen kan i organisatoriskt hänseende till stor del byggas på redan förefintliga organ med högt kvalificerad sakkunskap och väl utvecklade tekniska resurser för kontroll och bedömning av matpotatis, nämligen statens centrala frökontrollanstalt och den statsunderstödda SMAK-organisationen, vilka båda står under lantbruksstyrelsens överinseende. Vidare erhålls härigenom bättre möjligheter till en fortlöpande anpassning av regleringen till de växlande marknadsförhållandena än som eljest skulle stå till buds.

På grundval av vad sålunda i frågan anförts finner sig utredningen böra förorda att erforderliga bestämmelser på förevarande område upptages i en från den allmänna livsmedelslagstiftningen fristående författning.

Sammanfattning

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen för förhållandena på matpotatismarknaden kännetecknas denna bl. a. av stora utbud av underhaltig vara, en jämförelsevis obetydlig tillgång på förstklassig potatis samt en

av varans kvalitet i stort sett oberoende prisbildning. De försök som hittills förekommit att på frivillighetens väg åvägabringa en allmän och tillräcklig marknadstillförsel av inhemsk matpotatis av tillfredsställande kvalitet och en för framställning av förstklassig vara gynnsam differentierad prisbildning har icke lämnat sådant resultat att det vore försvarligt att längre enbart lita till möjligheten att på denna väg åstadkomma nöjaktiga förhållanden i berörda hänseenden. Ett mera aktivt ingripande från det allmännas sida synes därför numera ofrånkomligt. Utredningen har ovan diskuterat några av de former i vilka dylikt ingripande kan tänkas ske. För sin del vill utredningen förorda en begränsad författningsreglering och en intensifierad upplysningsverksamhet. Härutöver vill utredningen hänvisa till vad den tidigare uttalat angående importens betydelse som stimulans för intresset för framställning och försäljning av fullgod svensk vara. Utredningen avser icke att i förevarande sammanhang närmare än som skett ingå på sistnämnda sida av problemet liksom ej heller på frågan om upplysningsverksamhetens utformning. I det följande upptages således endast spörsmålet om den närmare utformningen av den på författningsbestämmelser baserade reglering, varom förslag samtidigt framläggs. Behovet av en dylik reglering har utredningen funnit vara i dagens situation så trängande att en utbrytning av denna fråga till särskild behandling framstått såsom motiverad.

KAPITEL VIII

Grunddragen i utredningens förslag

Utredningen har redan i föregående kapitel angivit målsättningen för en författningsreglering på förevarande område. Därvid har uttalats, att med en sådan reglering bör fullföljas det dubbla syftet att dels utestänga den underhaltiga varan från marknaden, dels bereda marknadsskydd åt den förstklassiga varan. Utredningen framlägger i förevarande kapitel sin uppfattning beträffande regleringens närmare utformning.

Vid övervägande av bestämmelsernas utformning måste naturligen särskilt beaktande skänkas möjligheterna att i praktiken säkerställa deras efterlevnad. Det är självfallet ett önskemål att regleringen kan göras så effektiv som förhållandena påkallar. Den bör, å andra sidan, icke göras mera ingående än att dess genomförande kan tryggas genom ändamålsenlig övervakning. Övervakningen i sin tur måste begränsas till vad som med hänsyn

främst till organisatoriska och finansiella skäl kan anses försvarligt för ändamålet. Utredningen har haft att bygga sitt förslag på en avvägning i dessa hänseenden.

Behovet av en reglering av här angiven art hänför sig till den råa vara som konsumenten köper för egen tillredning. För denna vara används enligt vedertaget bruk benämningen matpotatis. Potatis saluförs emellertid också såsom livsmedel i berett skick. Kvaliteten hos sådan vara bestäms främst av beredningen. Man har fördenskull här att göra med en vara av speciell karaktär, som bör vara undantagen från regleringens tillämpning. Beredningen sker vanligen fabriksmässigt eller på liknande sätt. Potatis avsedd för sådan beredning får därför närmast karakteriseras såsom tillverkningsråvara. Icke heller denna vara torde böra omfattas av regleringen. Regleringen bör således endast gälla med avseende å sådan potatis som är avsedd att komma till användning såsom livsmedel utan föregående fabriksmässig eller därmed jämförlig beredning.

Utestängande av underhållig vara från marknaden

Utestängande av underhållig vara från matpotatismarknaden synes böra ske genom att — efter förebild i livsmedelsstadgan — förbud stadgas mot saluförande av sådan vara såsom matpotatis. Utformningen av ett dylikt förbud är uppenbarligen förenad med betydande avgränsningssvårigheter. En hastig återblick på den tidigare lämnade redogörelsen för principerna och metoden vid kvalitetsbestämning av potatis torde vara tillfyllest för att de svårigheter skall framträda, till vilka redan angivningen över huvud av viss kvalitetsgräns måste ge upphov. Härtill kommer de problem som föransleds av nödvändigheten att avväga kvalitetsföreskrifternas innehåll under samtidigt hänsynstagande till konsumenternas rimliga krav och möjligheterna att frambringa erforderliga kvantiteter potatis av föreskriven kvalitet ävensom till möjligheterna att anordna tillräckligt effektiv kontroll av föreskrifternas efterlevnad.

Det synes enligt sakens natur icke möjligt att ge ett både sammanfattande och exakt uttryck åt de komplicerade kvalitetsnormer som vid ett dylikt mångsidigt hänsynstagande framstår som erforderliga. Lämpligast synes vara att i en central bestämmelse anges de allmänna fordringar som finns böra under alla förhållanden ställas på saluförd matpotatis och att inom den ram som därigenom uppdrages närmare preciserade klassificeringsnormer utfärdas i form av särskilda tillämpningsföreskrifter.

De kvalitetsföreskrifter om vilka i förevarande sammanhang är fråga hänför sig givetvis icke enbart eller i första hand till de näringsfysiologiska och i trängre mening hygieniska kraven på beskaffenheten av potatis såsom livsmedel. Härom gäller redan de allmänna bestämmelserna i livsmedelsstadgan. Vad som avses är fastmera kvalitetsfordringarna på en

från allmän synpunkt *godtagbar saluvara*. Dessa fordringar är uppenbarligen icke uppfyllda redan genom att varan icke är otjänlig som föda eller skadlig. Flertalet av de olika fel på matpotatis om vilka i det föregående varit tal är över huvud icke av den art att de gör potatisen oätlig. Om de uppträder i större omfattning eller i viss koncentration gör de emellertid potatisen oaptitlig eller ger den ett fränstötande utseende. Det får i allmänhet till följd att oproportionerligt stora kvantiteter måste rensas bort vid tillredning eller förtäring och att följaktligen varans värde såsom livsmedel måste anses avsevärt nedsatt.

I betraktande av det senast anförda synes i en allmän kvalitetsbestämmelse böra upptagas föreskrift att saluförd matpotatis ej må vara behäftad med röta eller annan sjukdom, främmande smak eller annat därmed jämförbart fel i sådan omfattning eller av den art att av dylik anledning potatisens värde såsom livsmedel måste anses avsevärt nedsatt. Krav torde därjämte böra ställas att potatisen äger fast konsistens och har undergått storleks-sortering.

En föreskrift av nu angivet innehåll torde bilda en tillräckligt fast grundval för utformningen av de tillämpningsbestämmelser beträffande kvaliteten som, enligt vad nyss sagts, erfordras vid regleringens praktiska tillämpning. Dessa bestämmelser bör, utom annat, innefatta tydligt angivande av högsta tillåtna antal felenheter och principerna för beräkningen av sådana enheter samt vissa krav på sorten. De senare torde lämpligen böra anges i särskild förteckning över sorter som må saluhållas såsom matpotatis. Utredningen har funnit det kunna anföras åt lantbruksstyrelsen såsom den på området högsta sakkunniga instansen att utfärda de sålunda erforderliga tillämpningsföreskrifterna. Till det närmare innehållet i dessa bestämmelser återkommer utredningen i kap. IX.

Potatis som icke fyller de föreskrivna fordringarna bör över huvud taget icke få saluföras såsom matpotatis. I princip bör detta gälla all handel med matpotatis, således icke blott vid överlåtelse till konsument utan även vid överlåtelse från odlare till handelsled och mellan handelsled samt oavsett om överlåtelsen sker i parti eller annorledes. Endast genom kvalitetsföreskrifternas tillämpning också i produktions- och de tidigare distributionsleden kan betryggande säkerhet vinnas för att underhållig vara icke skall nå fram till konsumenterna. Härpå vilar också möjligheten att anordna en för uppnående av regleringens ändamål tillräckligt effektiv kontroll. Såsom nedan i kap. X närmare skall beröras måste nämligen en sådan av praktiska skäl i främsta rummet anknytas till sorterings-, förpacknings- och de tidigare distributionsleden.

Utredningen räknar med att kvalitetsbestämmelserna med här angivna vidsträckta tillämpningsområde skall komma att vara till gagn icke blott för konsumenterna utan också skall bilda ett fast stöd för den ansvarsmedvetna handelns önskemål om ökad tillgång på vara av beskaffenhet att förtjäna

kundernas förtroende. Vad särskilt detaljhandeln angår torde i detta sammanhang också böra understrykas att dess folk i allmänhet icke äger nämnvärt större förutsättningar än genomsnittskonsumenten att bedöma kvaliteten hos potatis. En begränsning av kvalitetsbestämmelsernas tillämplighet så att de komme att avse endast salubjudande till konsument skulle fördenskull kunna medföra att detaljhandeln i stor utsträckning ställdes skyddslös mellan sina leverantörer och kunder.

I allmänhet finner den på hösten skördade, mogna matpotatis, vars försäljningssäsong vanligen börjar kring månadsskiftet september/oktober köpare ända fram i juni och juli månader året efter skördeåret. Under denna sista del av säsongen har den dock att konkurrera med färskpotatis av det nya årets skörd. Härvid torde främst prisrelationerna vara avgörande för möjligheten att vinna avsättning för den lagrade varan. När värmen kommer kan det nämligen oftast icke undvikas att denna potatis undergår en sådan kvalitetsförsämring att därvid uppträdande fel ej kan avlägsnas genom omsortering eller annorledes. Så är t. ex. fallet med groningen, vilken medför att potatisen blir mjuk.

En del av de brister i kvalitetshänseende som kan framträda vid denna tid på året är av sådan natur att potatisens kvalitet till följd därav ej kan bedömas efter samma normer som tidigare under säsongen. För att komma till rätta med ifrågavarande företeelse har man vid utformningen av regleringen att välja mellan två utvägar, nämligen antingen att i vissa avseenden sänka kvalitetsfordringarna mot slutet av säsongen eller också att under denna tid suspendera tillämpningen av bestämmelserna om en lägsta kvalitet. Utredningen har funnit övervägande skäl tala för en lösning enligt det senare alternativet. Undantaget torde kunna begränsas till att avse perioden från den 15 juni till den 1 oktober. I den mån möjligheterna ökar att utsträcka lagringssäsongen med bibehållande av potatisens kvalitet kan det tänkas bli möjligt att förkorta undantagsperioden, därigenom att i stället för den 15 juni väljs ett senare datum.

Huvuddelen av den matpotatis som, efter att ha skördats på hösten, överläts från odlare till sorteringscentraler är osorterad och avsedd allenast till råvara för framställning av konsumentvara. Dylik sorteringsråvara uppköps understundom även av partihandlare och detaljister för egen sortering. Det förekommer även att sorteringsråvara överläts mellan handelsled. De föreslagna kvalitetsbestämmelserna, som ju avser att säkerställa saluförande av en bl. a. genom omsorgsfull sortering frambragt konsumentvara av godtagbar kvalitet kan givetvis icke tillämpas redan på den till sorteringen ingående råvaran. Undantag måste således stadgas beträffande sorteringsråvaran.

Enklast vore det givetvis om i författningen kunde införas generellt undantag för överlåtelse av sorteringsråvara. Ett undantag av så vidsträckt innebörd skulle dock sannolikt försvåra tillsynen å efterlevnaden till den

grad att det kunde befaras att regleringens ändamål därigenom förfelades. Det har därför ansetts nödvändigt att begränsa undantaget på så sätt att inskränkningen däri visserligen ej blir till hinder för överlåtelse av sorteringsråvara enligt hävdvunna former men att densamma å andra sidan bildar viss garanti för att undantaget ej skall missbrukas för kringgående av kvalitetsbestämmelserna. Utredningen har funnit att dessa syften bäst kan uppnås genom att undantaget inskränks till att gälla endast överlåtelse av kvantiteter överstigande 1 000 kg. Därvid försvåras ej normala överlåtelser från odlare till handelsföretag, som regelbundet bedriver sorteringsverksamhet, eller dylika företag emellan. Däremot hindras att småkvantiteter osorterad eller endast grovsorterad potatis överlåts till företagare, vilka kan förmodas syssla med sortering mera sporadiskt och som till följd härav i allmänhet torde sakna de resurser och den erfarenhet som krävs för bedrivande av dylik verksamhet. Dessa företagare blir i stället hänvisade till att inköpa färdigställd konsumentvara, vilket torde vara helt i linje med den allmänna målsättningen.

Färskpotatis är visserligen i och för sig att hänföra till matpotatis i ovan angiven mening. Den är likväl av speciell karaktär och kan i kvalitetshänseende icke bedömas efter samma normer som vanlig matpotatis. Klagomål av den natur som brukar anföras mot kvaliteten på annan matpotatis förekommer sällan beträffande färskpotatis. I handeln och även i tulltaxan räknas färskpotatisen såsom ett särskilt varuslag. Utredningen har icke funnit anledning att i förevarande sammanhang ingå på behovet att underkasta färskpotatisen annan kontroll än som enligt livsmedelsstadgan äger rum beträffande livsmedel i allmänhet utan förutsätter att den skall undantagas från kvalitetsbestämmelsernas tillämpning. Vissa svårigheter föreligger att generellt bestämma undantagets räckvidd eller m. a. o. att ange vad som skall förstås med färskpotatis. I viss utsträckning blir nämligen detta spörsmål att besvara på ett från år till år varierande sätt beroende på odlingsbetingelserna. Det torde fördenskull vara mest ändamålsenligt att lämna frågan om bestämningen av begreppet färskpotatis öppen i författningstexten och att överlåta på lantbruksstyrelsen att meddela de särskilda föreskrifter härom som må finnas erforderliga. Bestämmelserna synes lämpligen kunna upptagas bland de tillämpningsföreskrifter styrelsen ovan föreslagits skola utfärda.

Det må i förbigående tilläggas att den tidigare föreslagna tidsbegränsningen av de allmänna kvalitetsbestämmelsernas tillämplighet kommer att väsentligt underlätta gränsdragningen mellan färskpotatis och annan matpotatis. Den största svårigheten härvidlag hänför sig nämligen till förhållandena under den övergångsperiod på eftersommaren, när den nyskördade potatisen alltmer förlorar färskpotatiskaraktär.

I kvalitetsbestämmelsernas tillämplighet synes slutligen böra göras den allmänna inskränkningen att de endast skall gälla vid saluhållande som

sker yrkesmässigt. Vad härmed avses utvecklas närmare i den särskilda motiveringen till författningstexten.

För genomförande av effektiv tillsyn över kvalitetsföreskrifternas efterlevnad och fastställande i enskilda fall av ansvaret för varans kvalitet torde det bl. a. vara erforderligt att vid saluförande av matpotatis i färdigställd förpackning på denna städse anges förpackarens namn och hemort ävensom förpackningstid. Därutöver synes förpackningen böra märkas med uppgift om potatisens sort. Vid sidan härav skall givetvis märkningsreglerna i livsmedelsstadgan iakttagas i tillämpliga delar.

Utredningen föreslår att tillsynen skall ankomma på lantbruksstyrelsen. Det är emellertid givet att styrelsen icke kan direkt utöva den erforderliga kontrollen ute på marknaden. För denna uppgift erfordras särskilt utbildade tillsyningsmän. Deras verksamhet skall i främsta rummet vara provtagning från vara som saluhålls i detaljhandeln och från partier som levereras mellan handelsled samt analys av tagna prover. För analys av proverna krävs emellertid härutöver tillgång till laboratorier etc. med personal med speciell teknisk insikt samt tillgång till lämplig utrustning. Personal och resurser som här avses står, som tidigare nämnts, icke till förfogande inom den allmänna livsmedelskontrollen men väl hos statens centrala frökontrollanstalt och SMAK. Därest genom avtal med SMAK dess resurser kan utnyttjas för analys av prov som tas för kontroll av de allmänna kvalitetsbestämmelsernas efterlevnad torde icke för analysverksamhetens vidkommande några nya institutioner behöva tillskapas eller eljest några mera betydande organisatoriska åtgärder vara påkallade. Utredningen har under hand från styrelsen för SMAK inhämtat att från organisationens sida hinder icke möter mot ett dylikt arrangemang. Med den fastare anknytning av SMAK till det allmännas verksamhet på området som utredningen nedan föreslår ter sig en sådan anordning välmotiverad också ur andra synpunkter än rent organisatoriska.

Såsom tillsyningsmän torde i stor utsträckning kunna anlitas tjänstemän vid hushållningssällskapen. Bland dessa är nämligen redan nu många utbildade för verksamhet av nyss angivet slag. Utredningen räknar med att kontrollverksamheten skall kunna i huvudsak handhas såsom ett särskilt uppdrag vid sidan av vederbörande befattningshavares ordinarie tjänst hos sällskapen. Tillsyningsmännen bör förordnas av lantbruksstyrelsen och i sin verksamhet vara direkt underställda styrelsen. Med hänsyn till dess karaktär måste uppdraget vara förenat med tjänsteansvar. Hushållningssällskapens förbund har under hand förklarat sig berett att medverka till en lösning av frågan om rekrytering av tillsyningsmän enligt här skisserade riktlinjer. Ersättning för tillsyningsmännens medverkan vid övervakningen torde böra utgå enligt regler, om vilka överenskommelse träffas mellan lantbruksstyrelsen och hushållningssällskapen. Utredningen anser sig ej ha anledning att gå närmare in på sistnämnda spörsmål.

Envar som yrkesmässigt saluhåller matpotatis eller som yrkesmässigt förpackar eller importerar potatis för saluhållande såsom matpotatis bör vara skyldig att bereda tillsyningsman inträde i försäljnings-, lager- och förpackningslokal samt att lämna erforderligt biträde vid provtagning. Vägras utan giltig anledning möjlighet till provtagning eller inträde i lokal som nyss sagts bör erforderlig handräckning kunna påkallas hos polismyndighet. För prov bör gäldas ersättning enligt gängse marknadspris.

Tillsyningsman och annan som har eller haft att utöva tillsyn över bestämmelsernas efterlevnad bör givetvis på vanligt sätt vara underkastad tystnadsplikt beträffande arbetsförfarande och affärsförhållande, varom han erhållit kännedom genom sin verksamhet, ävensom förbud att utnyttja yrkeshemlighet som därvid kommit till hans kännedom.

Åsidosättande av kvalitetsbestämmelserna — d. v. s. i allmänhet saluförande av underhaltig vara — bör medföra straff. Straffsatsen torde kunna bestämmas till dagsböter. Samma straff bör följa å överträdelse av märkningsföreskrifterna. Fälls någon till ansvar för överträdelse av kvalitetsbestämmelserna, bör han vara skyldig att återgälda från det allmänna uppbyren ersättning för prov, som ligger till grund för sakfällandet, ävensom att ersätta kostnaden för undersökning av provet.

Som torde ha framgått av det tidigare anförda kan bedömningen av bevisvärdet av prov och analysresultat mången gång vara förenat med svårigheter. Bl. a. måste därvid provtagningssätt och omständigheterna i övrigt vid provtagningen samt analysresultat omsorgsfullt granskas i varje enskilt fall. Det torde fördenskull — till undvikande av att åtal anställs på otillräckliga grunder — vara nödvändigt att åtalsrätten, såvitt avser åsidosättande av kvalitetsföreskrifterna, görs beroende av framställning eller medgivande från den högsta sakkunniga instansen, d. v. s. lantbruksstyrelsen.

Utredningen återkommer i kap. X till frågan om kontrollverksamhetens bedrivande.

Marknadsskydd åt höglklassig matpotatis

Vad hittills i detta kapitel anförts hänför sig uteslutande till behovet att effektivt utestänga den underhaltiga varan från matpotatismarknaden. Problemet att åstadkomma ökad tillgång på matpotatis av förstklassig kvalitet är till sin natur mera komplicerat och kan, såsom förut anförts, endast på indirekt väg och i begränsad omfattning bringas närmare sin lösning genom legislativ reglering. Utredningen har i denna del förordat bestämmelser i syfte att bereda visst marknadsskydd åt den förstklassiga varan i konkurrensen med vara av mera ordinär kvalitet.

Författningsstadgat marknadsskydd i sådant syfte finns redan anordnat beträffande vissa slags livsmedel, bl. a. mejeriprodukter och ägg. I fråga

om inhemskt smör gäller sålunda enligt 45 § livsmedelsstadgan att saluhållande får ske under benämning som anger eller antyder att varan är av särskilt god beskaffenhet endast om smöret är s. k. runmärkt mejerismör, vilket är benämningen på den högsta av tre föreskrivna kvalitetsklasser. Bestämmelser om villkor för begagnande av runmärket meddelas av statens jordbruksnämnd och innefattar bl. a. föreskrift om särskild kvalitetskontroll. Denna kontroll handhas av Svenska kontrollanstalten för mejeriprodukter och ägg enligt ett av statens jordbruksnämnd den 12 december 1952 fastställt reglemente (statens jordbruksnämnds cirk. nr 9/1953).

Vad sålunda gäller beträffande smör synes utredningen kunna tjäna såsom förebild vid utformningen av marknadsskyddet för den förstklassiga potatisen. En motsvarighet till kontrollanstalten föreligger redan i det statsunderstödda kontrollorganet SMAK, vars reglemente den 10 juli 1953 fastställts av lantbruksstyrelsen. En utförlig redogörelse för SMAK och dess verksamhet har redan lämnats i kap. VI. Sammanfattningsvis må här endast erinras om att SMAK står under överinseende av lantbruksstyrelsen, som dessutom tillsätter ledamöterna i kontrollorganets styrelse, samt att för den gren av SMAK:s kontrollverksamhet som kallas stickprovskontrollen finns inregistrerat ett varumärke (SMAK-märket), vilket torde kunna anses jämförbart med runmärket (se s. 29—31). För SMAK-märkets användning gäller sålunda regler liknande dem som meddelats beträffande runmärket. De innebär bl. a. att märket må begagnas endast för potatis som är underkastad SMAK:s stickprovskontroll och som fyller vissa av lantbruksstyrelsen fastställda förhållandevis stränga krav i kvalitetshänseende. Det må vidare erinras om att denna kontroll står öppen för envar som besitter erforderlig sakkunskap och som innehar lämplig utrustning samt även i övrigt befinns vara lämplig att delta i densamma. Deltagarna måste förbinda sig att noga iakttaga alla om kontrollen utfärdade bestämmelser.

På liknande sätt som skett i fråga om smör synes kunna stadgas, att matpotatis må saluhållas under benämning som anger eller antyder att varan är av särskilt god beskaffenhet, endast om rätt föreligger att för potatisen använda SMAK-märket enligt därom av lantbruksstyrelsen meddelade föreskrifter.

Åsidosättande av den i författningen intagna grundläggande regeln bör beläggas med straff. Straffsatsen torde också här böra vara dagsböter.

Med den föreslagna anordningen torde vissa smärre justeringar bli nödvändiga i SMAK:s organisation. Dessa behandlas närmare i kap. XI.

Lantbruksstyrelsen bör, liksom för närvarande, äga det omedelbara överinseendet över SMAK:s verksamhet. Kontrollorganets beslut bör, såsom hittills, kunna överklagas hos lantbruksstyrelsen. Överklagande kan tänkas ifrågakomma särskilt vid fall av vägran av tillträde till kontrollen eller

uteslutning. Lantbruksstyrelsens övervakande verksamhet bör emellertid icke stanna vid prövning av överklagade beslut utan bör därjämte innebära en kontinuerlig uppsikt över kontrollens handhavande. Angeläget är bl. a. att styrelsen därvid med uppmärksamhet följer och vid behov genast ingriper mot sådana förhållanden i samband med kontrollen som skulle kunna leda till konkurrensbegränsning i någon form eller eljest innebära ensidigt tillgodoseende av visst gruppintresse.

KAPITEL IX

Kvalitetsbestämmelsernas tillämpning

Som omtalats i kap. VI förekommer för närvarande här i landet tre preciserade matpotatiskvaliteter, nämligen SMAK-extra prima och -prima samt lantbruksförbundets ordinär. Fordringarna på dessa kvalitetsklasser hänför sig till förekomsten av kokningsfel och övriga fel samt till sorten. Det må vidare erinras om att föreskrifterna beträffande de båda högre klasserna, extra prima och prima, fastställs av lantbruksstyrelsen på förslag av SMAK, under det att Sveriges lantbruksförbund utfärdar föreskrifterna beträffande klass ordinär.

Det har visat sig svårt att närmare ange hur stor del av den marknadsförda potatisen som hänförs till eller eljest skulle fylla fordringarna för någon av dessa klasser. Verkställda undersökningar och vad i övrigt är känt tyder emellertid på att ej obetydliga mängder potatis icke ens motsvarar fordringarna på kvalitet ordinär och att t. o. m. potatis av klart undermålig beskaffenhet ibland saluförs. Mycket skulle säkerligen vara vunnet redan om denna vara kunde undanskaffas från marknaden. Å andra sidan vore det med hänsyn till möjligheterna att täcka marknadsbehovet sannolikt vanskligt att, åtminstone i ett första skede, ställa minimifordringarna högre än de krav som nu gäller i fråga om klass ordinär. Utredningen vill därför rekommendera att lantbruksstyrelsen till en början föreskriver att såsom matpotatis ej må saluföras annan potatis än sådan som uppfyller kvalitetskrav, motsvarande dem som nu gäller för nämnda klass, vilket innebure att högst 9 kokningsfel, högst 18 »övriga fel» samt högst 23 »summa felenheter» tillåtes förekomma.

Beträffande de allmänna sortkraven må följande anföras. Syftet med den sortlista som lantbruksstyrelsen skall utfärda bör närmast vara att från matpotatismarknaden utesluta sorter som uppenbart ej lämpar sig för

konsumtion. I varje fall under en första tid torde säljare som önskar saluföra sorter, vilka ej finns upptagna i förteckningen, böra beredas möjlighet att erhålla dispens från sortbestämmelserna.

Med hänsyn till de former under vilka den högklassiga matpotatisen avses skola beredas erforderligt marknadsskydd, finner sig utredningen föranlåten att något beröra även frågan om fordringarna på SMAK:s kvalitetsklasser. Det må härvid först erinras om att dessa fordringar förutsatts även framgent skola fastställas av lantbruksstyrelsen efter förslag från kontrollorganet samt att de beräknas bli betydligt strängare än de allmänna kvalitetskraven. Kraven på SMAK-klasserna får emellertid å andra sidan ej ställas så högt att de blir till hinder för önskvärt deltagande i kontrollen. Det är nämligen av stor vikt att sådana kvantiteter SMAK-märkt potatis kommer ut i marknaden att konsumenterna mera allmänt får beröring därmed. Vad här sagts äger givetvis främst tillämpning på den lägre kvalitetsklassen inom SMAK:s system. I fråga om vara av bättre beskaffenhet, vilken blir tämligen exklusiv, torde kvalitetskraven kunna fixeras utan samma grad av hänsyn till tillförseln.

Såvitt utredningen kunnat finna torde SMAK:s nu gällande kvalitetsbestämmelser på det hela taget väl motsvara nyss angivna fordringar. Kraven på kvalitetsklass prima — 6 kokningsfel och 10 övriga fel — är sålunda betydligt strängare än kraven på klass ordinär. Samtidigt lämnar kraven på klass extra prima — 3 kokningsfel och 5 övriga fel — utrymme endast för matpotatis av allra bästa beskaffenhet. Utredningen vill därför förorda att SMAK:s bestämmelser åtminstone till en början infogas i det nya marknadsregleringssystemet utan större ändringar. Enligt vad sålunda anförts skulle fordringarna på de i allmänna handeln saluförda kvalitetsklasserna i *begynnelseskedet* bli följande.

	Antal kokningsfel, högst	Antal övriga fel, högst	Summa felenheter, högst
Högsta klassen (SMAK-extra prima).....	3	5	—
Mellanklassen (SMAK-prima).....	6	10	—
Lägsta klassen (matpotatis av minimikvalitet).....	9	18	23

Utredningen förutsätter att, liksom för närvarande, endast sorter upptagna i Svensk sortlista såsom höst- och vinterpotatis kommer att godtagas för klassificering enligt SMAK:s regler.

Kvalitetsfordringarna bör, efter hand som förhållandena det medger, kunna skärpas. Skärpningen torde emellertid böra ske successivt och under hänsynstagande till regleringens ändamål.

Fordringarna på de högre kvalitetsklasserna torde ej böra sänkas i lägen när det tillfälligt är svårt att tillgodose marknadsbehovet av sådan vara. Det blir nämligen av stor vikt att konsumenterna får förtroende för den SMAK-märkta potatisens kvalitet. Däremot måste man kanske räkna med att av försörjningsskäl kraven på den lägsta klassen i undantagsfall skall kunna sänkas.

KAPITEL X

Den allmänna kvalitetskontrollen

Det är givetvis icke möjligt att undersöka all eller ens större delen av den i riket saluförda matpotatisen. Tillsyningsverksamheten får därför huvudsakligen bygga på stickprovskontroll. Genom viss koncentration till det s. a. s. smalaste ledet i distributionsprocessen, d. v. s. till partihandels- och förpackningsleden, bör emellertid för ändamålet tillräcklig räckvidd och effektivitet kunna nås också genom en dylik kontroll. Betydelsen av kontroll i detaljhandeln får emellertid fördenskull ej förbises.

Vad som skall kontrolleras är i första hand sådan matpotatis som är färdigställd för saluhållande eller som befinner sig under leverans från den kontrollen avser. Till säkerställande av kontrollens ändamålsenliga planering är det emellertid ofrånkomligt att tillsyningspersonalen medges rätt att, där så erfordras, följa även själva sorterings- och förpackningsförfarandet och att undersöka lager av vara som uppges ännu icke vara iordningställd för saluhållande.

Vid kvalitetsundersökningarna bör, enligt utredningens mening, i allmänhet uttagas två prover, av vilka det ena i förseglat skick kvarlämnas i innehavarens vård och det andra medtages av provtagaren för analys. Förekommer vid analysen icke anledning till anmärkning mot kvaliteten skall den, hos vilken provtagningen skett, äga förfoga över det kvarlämnade provet. I motsatt fall skall på begäran också sistnämnda prov tillhandahållas för analys. Till säkerställande av att provtagningen sker i betryggande ordning bör den, såvitt möjligt, äga rum i närvaro av varans innehavare eller ställföreträdare för denne. Av vikt är självfallet att tagna prover så snart som möjligt underkastas analys så att de icke hinner undergå försämring under mellantiden. Bestämmelser av här angiven innebörd torde böra upptagas i den grundläggande författningen i likhet med vad som skett i livsmedelsstadgan beträffande provtagningen i samband med den allmänna livsmedelskontrollen.

Analys av tagna prover förutsätts, som redan i annat sammanhang berörts, i stor utsträckning komma att verkställas av tillsyningsmännen eller, enligt avtal, vid SMAK:s laboratorier. I allmänhet torde i fall där dubbelprov tas analys av det första provet kunna ske i denna ordning. Analys av det andra provet, där sådan påkallas, torde böra ske hos statens centrala frökontrollanstalt. Härigenom skapas garanti för att prover, som kan komma att föranleda beivrande, blir allsidigt bedömda.

Lantbruksstyrelsen torde, på motsvarande sätt som enligt livsmedelsstadgan statens institut för folkhälsan, kunna anförtros uppdraget att i form av anvisningar meddela närmare föreskrifter angående förfarandet vid provtagning och analys. Vid utformningen av anvisningarna har styrelsen utom annat att särskilt beakta att höga krav måste ställas på tillförlitligheten hos analysresultat, vilka skall kunna läggas till grund för övervägande i åtalsfrågor. Det är sålunda icke givet att nu begagnade metoder — även om de ansetts vara godtagbara i andra sammanhang — skänker sådan tillförlitlighet åt resultaten att de undantagslöst kan läggas till grund för avgörande av frågan om straffbar överträdelse skett av kvalitetsföreskrifterna. Utredningens lagfarne expert har visserligen för sin del yppat tveksamhet huruvida generellt sett provtagning och analys enligt nu gängse metoder kan anses ägnade att frambringa för domstol godtagbar bevisning om sådan överträdelse. Utredningen har dock ansett sig icke behöva befarä att problem skall komma att uppstå i detta hänseende. Med sin mångåriga erfarenhet från matpotatiskontrollens område och från annan snarlik kontrollverksamhet bör lantbruksstyrelsen utan större svårighet kunna dra upp riktlinjerna för provtagnings- och analysarbetet på sätt som möjliggör ett tillgodoseende av de krav på analysresultatens tillförlitlighet, som kan komma att ställas vid judiciell prövning i mål om ansvar för överträdelse, som här avses.

KAPITEL XI

Organisationsfrågor m.m.

Den föreslagna regleringen påkallar, som redan framhållits, icke några mera betydande organisatoriska nydaningar. Lantbruksstyrelsens föreslagna befattning med författningsfrågor och andra ärenden som föranleds av regleringen nödvändiggör icke några föreskrifter utöver dem som redan finns meddelade i styrelsens instruktion beträffande handläggning och avgörande

av ärenden i allmänhet. Det får förutsättas att lantbruksstyrelsen vid utformningen av ifrågakommande tillämpningsföreskrifter och anvisningar bereder därav berörda myndigheter och sammanslutningar möjlighet att, när så erfordras, vid överläggning med styrelsen eller i annan form ge sina synpunkter tillkänna. Det vore säkerligen värdefullt om detta samarbete ej begränsades till de stora centrala institutionerna och organisationerna utan jämväl kunde utsträckas till organ representerande lokala intressen inom olika delar av landet.

Med regleringen sammanhängande ärenden torde inom lantbruksstyrelsen komma att beredas å lantbruksbyrån. Där bör även den omedelbara ledningen av tillsynsverksamheten utövas. Till vederbörande byråchef torde kunna delegeras beslutanderätten i frågor som berör den löpande tillsynen.

För att lantbruksstyrelsen skall bli i tillfälle att med erforderlig uppmärksamhet följa utvecklingen på marknaden och på ändamålsenligt sätt lämpa tillsynsverksamheten därefter, torde det vara nödvändigt att rapporter om tagna prover och om utfallet av verkställda undersökningar regelmässigt insänds till styrelsen från besiktningsmän och laboratorier. Dessa rapporter bör registreras hos styrelsen. Styrelsen bör även föra register över utdömda straff för överträdelser av kvalitets- och märkningsbestämmelserna. De nya uppgifterna torde påkalla inrättande av ytterligare en amanuens- och en biträdestjänst å lantbruksbyrån.

Den delvis nya ställning SMAK föreslås skola äga torde nödvändig göra vissa jämkningar i kontrollorganets nuvarande organisation. Bl. a. torde en justering böra ske beträffande sammansättningen av SMAK:s styrelse.

Enligt gällande reglemente består SMAK:s styrelse av tolv ledamöter och lika många suppleanter, vilka utses av lantbruksstyrelsen. Lantbruksstyrelsen utser vidare en av ledamöterna att vara ordförande. Styrelsen väljer inom sig vice ordförande.

Ledamöterna utses till nedan angivna antal efter förslag från följande organ.

Riksförbundet Landsbygdens folk	1
Sveriges lantbruksförbund	1
Sveriges potatisodlares riksförbund	2
ICA-förbundet	1
Kooperativa förbundet	1
Sveriges köpmannaförbund	1
Svenska lantmännens riksförbund	1
Sveriges husmodersföreningars riksförbund gemensamt med Kooperativa kvinnogillesförbundet	1
Statens centrala frökontrollanstalt	1
Hushållningssällskapens förbund	2

Summa 12

I betraktande av regleringens allmänna syfte att skapa bättre förutsättningar för tillgodoseende av konsumenternas önskemål och den SMAK för detta ändamål tilldelade funktionen synes konsumenterna böra beredas starkare representation än för närvarande i SMAK:s styrelse. Utredningen rekommenderar att antalet konsumentrepresentanter ökas från en till tre, varav två utses på förslag av husmodersorganisationer och den återstående företrädar allmänna upphandlingsorgan. De senare synes böra vara företrädare i styrelsen främst med hänsyn till att vederbörande organ numera i alltmer ökad omfattning anlitar SMAK:s utvidgade kontroll. Handelns representation torde böra förstärkas med en företrädare för Sveriges grossistförbund, som hittills ej varit representerat i SMAK. För undvikande av att styrelsen till följd av utvidgningarna blir oformligt stor förutsätts att Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet Landsbygdens folk i fortsättningen förenar sig om en ledamot. Härjämte torde en av representanterna för Hushållningssällskapens förbund böra utbytas mot en företrädare för forskning och försöksverksamhet på potatisområdet. En sådan representant kan lämpligen utses på förslag av Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten.

Det torde böra överlåtas på lantbruksstyrelsen att själv nominera förslagsställande husmodersorganisationer och allmänna upphandlingsorgan.

Lantbruksstyrelsen bör liksom hittills utse ordförande och övriga ledamöter i SMAK:s styrelse. Vid valet av ordförande bör lantbruksstyrelsen äga frihet att gå utanför kretsen av ledamöter som föreslagits av de olika intressentorganisationer etc. som är företrädare i SMAK. Vice ordförande bör alltjämt kunna utses av SMAK:s styrelse inom sig. Det torde kunna förutses att, om en av styrelsens ledamöter utses till ordförande, vice ordföranden väljs ur annan intressentgrupp än den ordföranden tillhör.

För samtliga ledamöter torde suppleanter böra utses i samma ordning som vid tillsättning av ledamöterna.

SMAK:s styrelse skulle enligt här lämnade rekommendationer få följande sammansättning.

	Antal
<i>Ordförande</i> , utsedd inom eller utom kretsen av nedan angivna ledamöter	(1)
<i>Övriga ledamöter</i> , utsedda efter förslag av nedan angivna organisationer, etc.:	
Sveriges lantbruksförbund gemensamt med Riksförbundet Landsbygdens folk	1
Sveriges potatisodlares riksförbund	2
ICA-förbundet	1
Kooperativa förbundet	1
Sveriges grossistförbund	1
Sveriges köpmannaförbund	1
Svenska lantmännens riksförbund	1

	Antal
Husmodersorganisationer	2
Allmänna upphandlingsorgan	1
Statens centrala frökontrollanstalt	1
Hushållningssällskapens förbund	1
Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten	1
Summa	14 (15)

KAPITEL XII

Kostnaderna

Kostnaderna för den särskilda kontrollen av SMAK-märkt eller för SMAK-märkning avsedd matpotatis förutsätts, som torde kunna utläsas av den föregående framställningen, liksom för närvarande skola täckas med avgiftsmedel som inflyter från deltagarna i kontrollen. Statens fortlöpande kostnader för regleringen kommer sålunda uteslutande att hänföra sig till övervakningen av efterlevnaden av de allmänna kvalitets- och märkningsbestämmelserna.

Som tidigare nämnts är en av de avgörande förutsättningarna för att den förordade marknadsregleringen skall kunna förväntas komma att fungera tillfredsställande att kontrollen blir tillräckligt effektiv. Med tanke på nödvändigheten att begränsa övervakningskostnaderna har emellertid utredningen sökt iakttaga störst möjliga återhållsamhet vid beräkning av kontrollintensiteten. Den nedan angivna, av utredningen framräknade kostnaden måste därför betraktas såsom en minimikostnad.

Kontrollen av den saluförda potatisen torde komma att omfatta dels fullständig eller partiell analys av 20-kilogramsprover, dels undersökning av mindre prover tagna hos detaljhandeln. Antalet analyserade 20-kilogramsprover bör kunna begränsas till 3 000 à 4 000 om året. Omfattningen av den förenklade detaljhandelskontrollen blir självfallet i hög grad beroende av de former, under vilka en dylik kontroll kan komma att bedrivas. Man torde emellertid kunna räkna med att sådan kontroll skall utföras vid betydligt fler företag än kontroll i form av analys av 20-kilogramsprover. Enligt verkställda överslagsberäkningar skulle kostnaderna för den offentliga övervakningen av marknadsregleringen vid här antydd kontrollintensitet till en början komma att uppgå till ca 250 000 kr per år för att så småningom sjunka allt eftersom SMAK-märkning, såsom utredningen förutsätter, blir

vanligare. I angivna belopp inkluderas kostnaden för den i kap. XI nämnda förstärkningen av lantbruksstyrelsens personal.

Utslagen på all saluförd potatis motsvarar den beräknade kontrollkostnaden ca 0,1 öre per kg. Vid bedömning av kostnadens skälighet bör man vidare bl. a. beakta att den föreslagna regleringen, om den får åsyftad effekt, kommer att medföra minskad kassation av potatis i hushållen. Redan en minskning därav med en enda viktsprocent motsvarar ett värde av över 1 milj. kr per år. Med stor sannolikhet blir minskningen väsentligt större. Därmed är ej sagt att konsumenternas utgifter vid inköp av potatis skulle komma att sjunka med hela det belopp som motsvarar kassationsminskningen. Besparingen blir nämligen i viss grad beroende av prisutvecklingen vid den åsyftade prisdifferentieringen efter potatisens kvalitet. Till ytterligare belysning av den ekonomiska betydelsen av minskad kassation vid potatisberedning kan framhållas att, enligt en av skolöverstyrelsen i samarbete med Svenska stadsförbundet och statens institut för konsumentfrågor verkställd rationaliseringsundersökning vid skolmåltidsverksamheten¹, en minskning av skalningsförlusterna från 30 till 20 % vid beredning av potatis för skolmåltider skulle innebära en besparing (inkl. reducering av arbetskostnaden) av ca 13 öre per kg skalad potatis, motsvarande en total kostnadsminskning vid landets skolmåltider av storleksordningen 1,6 milj. kr per år. Undersökningen avser visserligen främst valet av skalningsmaskiner samt metoden för skalning och endast i andra hand potatisens kvalitet. I anslutning till vad ovan anförts torde resultatet dock ha sitt intresse.

Utredningen förutsätter att kontrollorganet SMAK även framgent skall komma i åtnjutande av statsunderstöd. Hittills har statsbidraget utgjort 15 000 kr per år. Den av utredningens förslag föranledda utvidgningen av kontrollorganets verksamhet kommer emellertid att kräva en upprustning av dess laboratorieresurser o. dyl. Utredningen föreslår att SMAK för detta ändamål tilldelas ett särskilt bidrag i form av ett engångsanslag å 50 000 kr.

Vad angår kostnaderna för den allmänna kvalitetskontrollen må framhållas, att utredningen prövat olika utvägar att finansiera denna verksamhet genom uttagande av kontrollavgifter. Utredningen har emellertid icke kunnat finna någon samtidigt enkel och effektiv metod för ändamålet. Inom utredningen har vidare övervägts, huruvida icke ifrågavarande kostnader skulle kunna bestridas av medel som inflyter i form av införselavgifter för potatis. Eftersom en dylik anordning skulle förutsätta ändring av den av 1956 års riksdag godkända principen för användning av de nämnda införselavgiftsmedlen har utredningen avstått från att framlägga förslag härom. Utredningen har i stället stannat för att föreslå att kostnaderna för den allmänna kvalitetskontrollen skall bestridas av statsmedel. Med hänsyn till att den föreslagna marknadsregleringen torde komma att påverka producentpriserna på matpotatis vill utredningen vidare förorda att de statliga

¹ Undersökningen redovisas i publikationen »Aktuellt från skolöverstyrelsen», nr 13/1953.

bidragen till dels täckande av kostnaderna för den allmänna kvalitetskontrollen dels upprustning av SMAK:s laboratorieresurser inräknas i det å riksstaten under nionde huvudtiteln upptagna reservationsanslaget Prisreglerande åtgärder på jordbrukets område. Det må framhållas, att nu utgående statsbidrag till SMAK-organisationens verksamhet utgår av nämnda prisregleringsanslag.

KAPITEL XIII

Särskild motivering till författningsförslaget

Förslaget upptager de allmänna bestämmelser angående matpotatis och handeln därmed som utredningen funnit ägnade att bilda den legislativa basen för strävandena att åstadkomma en i kvalitetshänseende tillfredsställande försörjning med matpotatis av inhemsk produktion. Såsom framgår av författningstexten är det avsikten att bestämmelserna skall kompletteras med tillämpningsföreskrifter av huvudsakligen teknisk karaktär.

I enlighet med vad som närmare utvecklats i den allmänna motiveringen, tar förslaget sikte på behovet att åstadkomma skydd *dels* mot att potatis under viss minimikvalitet över huvud saluförs såsom matpotatis *och dels* mot att matpotatis av mera ordinär kvalitet saluförs under sken av att vara av särskilt god beskaffenhet. Kontroll av att saluhållen matpotatis håller minimikvaliteten avses att äga rum direkt under lantbruksstyrelsen. För den förstklassiga varan förutses en särskild kvalitetskontroll i princip frivillig men obligatorisk för den som vill utge sin vara för att hålla högre kvalitet än den lägsta tillåtna. Denna särskilda kontroll avses komma att ombesörjas av den statsunderstödda Svensk matpotatiskontroll (SMAK).

1 §.

Första stycket innehåller en bestämmelse av vad som i förslaget skall förstås med matpotatis. Bestämningen omfattar i sitt första led »potatis som är avsedd att komma till användning såsom livsmedel». Att potatisen skall vara »avsedd» att komma till sådan användning har samma innebörd som motsvarande uttryck i 1 § första stycket livsmedelsstadgan. Icke all till användning såsom livsmedel avsedd potatis skall emellertid anses såsom matpotatis i förslagets mening. Till matpotatis skall sålunda enligt bestämmingens senare led icke räknas sådan potatis som kan beräknas

komma att användas till förtäring först efter »fabriksmässig eller därmed jämförlig beredning». I handeln saluförs ju för närvarande olika slag av förädlade eller färdigberedda potatislivsmedel såsom »pommes frites», »pommes chips» o. dyl. Vidare saluförs i viss omfattning beredd potatis och potatisanrättningar inom ramen för kategorien »färdiglagad mat». Man har här att göra med egna varuslag vilka såsom sådana icke kan i kvalitetshänseende bedömas efter de särskilda grunder som gäller för den råa matpotatisen. Utredningen har ansett det uppenbart att de icke skall omfattas av förevarande reglering. Under angivna förhållanden har utredningen icke funnit något behov föreligga att indraga råvaran till dessa varuslag under regleringen. I sakens natur ligger att undantaget åsyftar potatis som är avsedd att beredas till *saluvara* av nu nämnt slag. Sådan beredning lär städse ske fabriksmässigt eller på liknande sätt. Undantaget har därför ansetts kunna bestämmas till att gälla potatis avsedd för beredning på dylikt sätt. Av det anförda torde framgå att meningen icke är att från förordningens tillämpning undantaga potatis som levereras till restauranger och näringsställen för att där beredas för servering.

Beträffande vissa särskilda undantag från förordningens tillämpning se 5 §.

I *andra stycket* har för tydlighets skull intagits en erinran att bestämmelserna i livsmedelsstadgan i tillämpliga delar skall äga giltighet med avseende å matpotatis parallellt med föreskrifterna i förslaget. Detta bör särskilt observeras i fråga om märkningsbestämmelserna.

2 §.

Denna paragraf innehåller i *första stycket* förslagets centrala stadgande. Här anges sålunda de grundläggande kvalitetsfordringarna på matpotatis. Deras innebörd framgår av den allmänna motiveringen. På sätt närmare utvecklats i den allmänna motiveringen (s. 46) skall kvalitetsföreskrifterna äga tillämpning allenast å matpotatis som saluförs under tiden den 1 oktober—den 15 juni. Under denna tid gäller bestämmelserna matpotatis som »saluhålles yrkesmässigt». Häri innefattas saluhållande som utgör ett regelmässigt led i en på avsättning av matpotatis inriktad förvärvsverksamhet. Sålunda avses med angivna uttryck icke blott sedvanlig parti- och detaljhandel utan i princip också salubjudande från odlare till partihandel, detaljhandel eller konsument. Salubjudande från odlare till annan än konsument torde dock i allt större omfattning komma att avse sorteringsråvara, varå jämlikt 5 § kvalitetsbestämmelserna i förevarande paragraf icke äger tillämpning. Vad angår försäljning från odlare direkt till konsument är vidare att beakta att den föreslagna förordningens tillämplighet är beroende av om just detta slags försäljning kan sägas utgöra en handelsmässig avsättningsväg för vederbörande. Så är t. ex. fallet vid torgförsäljning eller om odlaren genom annonsering eller på annat sätt riktar sig till all-

mänheten eller regelbundet levererar till ett större antal hushåll. I dylika fall måste således de i förevarande paragraf angivna kvalitetskraven vara uppfyllda. Däremot kan till yrkesmässigt saluhållande uppenbarligen icke räknas vare sig enstaka försäljning från odlare till enskild konsument eller mera regelbunden försäljning från odlare till någon eller några få särskilda sådana konsumenter. Till yrkesmässigt saluhållande i förslagets mening måste å andra sidan i allmänhet räknas kringföringshandel med matpotatis också där den sker utanför vederbörandes ordinarie förvärvsverksamhet. Ett exempel härpå erbjuder de ingalunda ovanliga fall där åkare eller lastbilschaufförer i samband med ett frakttuppdrag köper upp ett potatisparti på avlastningsorten och bedriver kringföringshandel därmed under återfärden.

Att på grund av angivna fel »potatisens värde såsom livsmedel måste anses avsevärt nedsatt» betyder icke med nödvändighet att den också är skadlig eller »otjänlig» till människoföda. Innebörden härav har redan utvecklats ovan i kap. VIII vartill fördenskull må hänvisas.

Andra stycket innehåller det i den allmänna motiveringen närmare berörda bemyndigandet för lantbruksstyrelsen att meddela de ytterligare bestämmelser angående storlekssortering och beskaffenhet av matpotatis vilka erfordras för kvalitetsföreskrifternas tillämpning.

Överträdelse av bestämmelse som meddelats i eller med stöd av förevarande paragraf skall enligt 11 § i förslaget kunna medföra straff.

3 §.

Denna paragraf innehåller föreskrifter rörande märkning av matpotatis. Allmänna regler om märkning av livsmedel finns meddelade i livsmedelsstadgan (27—34 §§). Såsom redan framhållits under 1 § avses bestämmelserna i förslaget skola tillämpas vid sidan av vad som må följa av samtidigt tillämpliga föreskrifter i livsmedelsstadgan. I förslaget upptagna märkningsföreskrifter är i enlighet härmed att betrakta som en påbyggnad för matpotatisens vidkommande av de allmänna märkningsföreskrifterna i stadgan.

Märkningsbestämmelserna i förevarande paragraf gäller liksom kvalitetsfordringarna i 2 §, endast matpotatis som saluhålls yrkesmässigt. Angående innebörden härav hänvisas till vad därom anförts under 2 §. Föreskrifterna gäller vidare endast matpotatis som saluhålls i förpackat skick. Härmed avses såväl säckad vara som vara tillhandahållen i smärre konsumentförpackningar och reglerna gäller oavsett om förpackningen är sluten eller ej. I motsats till kvalitetsföreskrifterna gäller märkningsbestämmelserna hela året.

I 28 § livsmedelsstadgan föreskrivs att livsmedel som i detaljhandeln saluhålls i förpackat skick skall märkas med bl. a. tillverkarens, förpackarens eller säljarens namn eller firma och hemvist. För åstadkommande

av en effektiv kontroll över efterlevnaden av de föreslagna särskilda kvalitetsbestämmelserna för matpotatis synes det oeftergivligt att förpackaren städse anges då potatisen saluhålls i förpackat skick. *Första stycket* första punkten innehåller i enlighet härmed den avvikelser från livsmedelsstadgan att uppgift om förpackaren är obligatorisk vid yrkesmässigt saluhållande. Har förpackningen färdigställts utom riket skall uppgift jämväl lämnas om importören. Det är således därvid icke tillräckligt att uppgift lämnas allenast om endera. Vidare föreskrivs obligatorisk uppgift om potatisens sort och om förpackningstid. Sistnämnda uppgift har ansetts kunna anges med kodbeteckning. Det torde utan särskilt stadgande vara klart att förpackaren är skyldig att på förfrågan lämna uppgift om kodbeteckningens innebörd. Bestämmelserna i första stycket tredje och fjärde punkterna motsvarar 28 § andra stycket livsmedelsstadgan.

Märkningsbestämmelserna i 28 § livsmedelsstadgan äger enligt föreskrift i 30 § 2 mom. samma stadga icke tillämpning om förpackningen färdigställts å försäljningsstället eller i en för flera försäljningsställen avsedd, säljaren tillhörig central förpackningslokal, ej heller om förpackningens vikt överstiger 10 kg. Dylikt undantag har icke ansetts kunna medges beträffande de här föreslagna särskilda märkningsbestämmelserna för matpotatis utan att dessa komme att i avsevärd mån förfela sitt ändamål. *Andra stycket* innehåller, till undvikande av missförstånd, ett förtydligande av denna skiljaktighet i förhållande till nyssnämnda undantagsbestämmelse i livsmedelsstadgan. Givet är emellertid att märkningsskyldighet enligt förevarande paragraf icke föreligger i andra fall än då förpackningen färdigställts *på förhand*, d. v. s. före saluhållandet. Att en handlare vid lösviktsförsäljning tillhandahåller emballage medför således icke att varan skall anses saluhållen i förpackat skick och omfattas av märkningsplikten.

Märkning kan ske direkt på förpackningen, på märksedel fästad vid denna eller på annat dylikt sätt.

Överträdelse av bestämmelserna i denna paragraf skall enligt 11 § kunna medföra straff.

Angående undantag från bestämmelserna i denna paragraf se 5 §.

4 §.

Bestämmelsen i denna paragraf bildar grundvalen för det marknads-skydd utredningen funnit böra beredas den förstklassiga varan i konkurrensen med vara av lägre — ehuru visserligen godtagbar — kvalitet. Bestämmelsens innebörd har redan utvecklats i den allmänna motiveringen (s. 49—51) vartill fördenskull må hänvisas.

5 §.

Förevarande paragraf innehåller två särskilda undantag från kvalitetsbestämmelsernas tillämpning.

Det första, och viktigaste undantaget gäller sorteringsråvara. Härmed förstås osorterad eller ofullständigt sorterad potatis avsedd att utgöra råvara för framsortering av konsumentvara. Undantaget skall självfallet icke medföra någon inskränkning av konsumentskyddet. Till säkerställande härav har undantagets räckvidd begränsats till att gälla vid överlåtelse av parti överstigande ett ton. Härigenom torde i praktiken all yrkesmässig försäljning av matpotatis till enskild konsument komma att ligga utanför undantagets tillämplighet. Så torde i viss utsträckning också komma att bli fallet med leveranser till den mindre detaljhandeln. Huruvida i visst fall matpotatis som levereras i parti överstigande ett ton skall anses saluhållen såsom sorteringsråvara eller ej får bedömas på grundval av parternas avtal och övriga på frågan inverkan omständigheter.

Det andra särskilda undantaget från kvalitetsbestämmelserna gäller färskpotatis. Av skäl som redan utvecklats i den allmänna motiveringen (s. 47) har det ansetts böra ankomma på lantbruksstyrelsen att genom tillämpningsföreskrifter närmare ange innebörden av begreppet färskpotatis.

6—10 §§.

I 6—10 §§ upptages föreskrifter angående tillsynen över efterlevnaden av de föreslagna kvalitets- och märkningsbestämmelserna. Lantbruksstyrelsen skall vara central tillsynsmyndighet. Styrelsen förutsätts komma att organisera systematiska undersökningar för kontroll av att handelsförd matpotatis uppfyller föreskrivna kvalitetsfordringar. Detta har särskilt uttryckts i 6 §. För den omedelbara tillsynen skall enligt 7 § styrelsen komma att förfoga över särskilda av styrelsen förordnade tillsyningsmän. Utredningen har, såsom framgår av den allmänna motiveringen, räknat med att som tillsyningsmän skall komma att förordnas företrädesvis tjänstemän hos hushållningssällskapen och att uppdraget skall kunna förenas med fullgörandet av vederbörandes ordinarie tjänst. Tillsyningsman avses genom förordnandet bli underkastad tjänsteansvar i avseende å fullgörandet av uppdraget.

8 § innehåller föreskrifter rörande provtagning. Rätt att taga prov skall tillkomma det centrala tillsynsorganet, d. v. s. lantbruksstyrelsen, samt tillsyningsman som avses i 7 §. Prov kan tagas av matpotatis som saluhålls yrkesmässigt eller förvaras för sådant saluhållande. För att säkerställa kontrollens effektivitet har det ansetts nödvändigt att medge dess utövande i vissa fall också på ett tidigare stadium i distributionsprocessen, nämligen i samband med yrkesmässigt bedriven förpackning eller import av potatis för saluförande såsom matpotatis. Givet är att prov ej får tas från annan vara än som är underkastad bestämmelserna i förordningen, således icke från parti som saluhålls under tiden från den 15 juni till den 1 oktober eller som kan antagas utgöra sorteringsråvara eller eljest icke är färdigställt för salu-

hållande. Lika klart är å andra sidan att tillsyningsman måste beredas tillfälle att själv taga ställning till frågan huruvida ett varuparti som innehåser av den som driver yrkesmässig handel med matpotatis eller yrkesmässigt förpackar eller importerar potatis för saluhållande som matpotatis är av beskaffenhet att omfattas av föreskrifterna om provtagning och undersökning. I 9 § har fördenskuil intagits föreskrift om skyldighet att bereda lantbruksstyrelsen och tillsyningsman inträde i försäljnings-, lager- och förpackningslokal. Den hos vilken prov tas skall tillika vara skyldig att lämna biträde vid provtagningen. Skulle i något fall inträde i lokal som nu sagts eller möjlighet till provtagning vägras utan giltig anledning, skall enligt 10 § erforderlig handräckning kunna påkallas hos polismyndighet.

I 8 § *andra och tredje styckena* meddelas vissa föreskrifter beträffande provtagningen. Provtagning i detaljhandeln förutsätts komma att till stor del ske genom systematiska inköp av hela konsumentförpackningar. Märkningsreglerna möjliggör härvid kontinuerlig kontroll över marknadstillförseln av sådan vara från varje särskild förpackare. I fråga om lösviktsvara i detaljhandeln och vara som saluhålls i parti eller eljest vid provtagningen föreligger i säckat eller oförpackat skick måste kvalitetskontrollen ske genom uttagande av prov ur partiet. Vissa allmänna regler angående provtagningen och om ersättning för tagna prov har intagits i författningstexten. De torde icke tarva någon närmare utläggning. Kompletterande regler, företrädesvis av teknisk natur, har ansetts böra i form av anvisningar utfärdas av lantbruksstyrelsen. Bestämmelse härom ges i 8 § *femte stycket*. I *fjärde stycket* samma paragraf har intagits en erinran om nödvändigheten av att tagna prov skyndsamt undersöks.

11—13 §§.

11 § innehåller stadgande om straff för överträdelse av kvalitets- och märkningsbestämmelserna samt om åtal för sådan förseelse. Straffsatsen är dagsböter. För straffbarhet vid åsidosättande av kvalitetsbestämmelserna i 2 § krävs att vederbörande insett eller bort inse varans verkliga beskaffenhet. Frågan huruvida vederbörande bort ha sådan insikt får bedömas med hänsyn bl. a. till arten av den konstaterade kvalitetsbristen och möjligheterna att upptäcka densamma genom sådan undersökning som enligt handelsbruk eller eljest skäligen kunnat påfordras. Kraven på undersökning måste givetvis ställas högre inom den specialiserade potatishandeln än inom den vanliga specerihandeln. Vidare måste en strängare undersökningsplikt gälla i fråga om oförpackad vara än exempelvis beträffande centralförpackad vara vid tillhandahållande i detaljhandeln. Vad sistnämnda fall angår kan emellertid understundom datummärkningen eller andra omständigheter böra ge anledning till undersökning huruvida varan må ha försämrats under lagringen hos detaljhandlaren.

Överträdelse av märkningsbestämmelserna föreslås medföra straff där

den sker uppsåtliga eller av oaktsamhet. Vad som i det enskilda fallet är att beteckna som oaktsamhet får också här bedömas med hänsyn till vad som enligt handelsbruk och med hänsyn till övriga förhållanden skäligen bort kunna fordras av vederbörande i fråga om noggrannhet och kontroll i samband med saluhållandet.

I 11 § *tredje stycket* har föreskrivits att åtal för förseelse mot kvalitetsbestämmelserna må äga rum allenast efter anmälan eller medgivande av lantbruksstyrelsen. Den viktigaste anledningen härtill är att värderingen av bevisstyrkan av förekommen provtagning och undersökning av prov enligt sakens natur måste förutses icke sällan komma att i de särskilda fallen vara förenad med betydande vanskligheter och fördenskuil oundgängligen kräver sakkunnigt bedömande. Genom att göra åtalsrätten beroende av medgivande från den högsta sakkunniga instansen har utredningen velat skapa garanti mot att åtal anställs på otillräckliga grunder.

12 § innehåller bestämmelse om skyldighet för den som fälls till ansvar för överträdelse av kvalitetsföreskrifterna att återbetala belopp som han enligt 8 § må ha uppburit i ersättning för taget prov. Återbetalningsskyldigheten får enligt uttrycklig föreskrift utkrävas endast beträffande sådant prov varå sakfällandet grundas. Därutöver skall den skyldige förpliktas utge ersättning för undersökning av provet.

I 10 kap. 12 § första stycket strafflagen stadgas straff av böter eller fängelse bl. a. för den som »bryter mot förbud att sälja eller skingra gods eller — — — borttager myndighets anslag eller insegel eller eljest olovligen öppnar vad myndighet tillslutit eller ock överträder annat dylikt myndighets förbud». Brottet benämns överträdelse av myndighets bud. Vad strafflagen sålunda innehåller torde vara omedelbart tillämpligt med avseende å den som bryter mot förbud att förfoga över prov varom i 8 § förevarande förslag stadgas, eller som olovligen öppnar förseglat prov. I andra stycket angivna strafflagrum stadgas straff av böter för den som vägrar inträde som förrättningsman äger fordra. Stadgandet är tillämpligt på vägran utan giltig anledning att bereda tillsyningsman inträde i lagerlokal o. dyl., varom ovan talats. En erinran om strafflagens tillämplighet har upptagits i 13 §.

14 §.

Stadgandet motsvarar 112 § livsmedelsstadgan.

15 §.

I denna paragraf har upptagits bestämmelse angående fullföljd av talan mot lantbruksstyrelsens beslut enligt den föreslagna förordningen. Enligt lagen den 4 juni 1954 om besvärstid vid talan mot förvaltande myndighets beslut utgör besvärstiden tre veckor från det klaganden erhöi del av överklagade beslutet.

16 §.

Bestämmelsen avser att underlätta för lantbruksstyrelsen att följa förordningens judiciella tillämpning och föra erforderliga register över utdömda straff för överträdelser av förordningen.

Några särskilda övergångsbestämmelser har icke ansetts erforderliga. Utredningen har emellertid förutsatt att en förhållandevis lång tid kommer att förflyta mellan förordningens utfärdande och dess ikraftträdande, förslagsvis ett år, för att odlare och handel skall erhålla nödigt rådrum för vidtagande av erforderliga omdispositioner i sin verksamhet.

KAPITEL XIV

Sammanfattning

Inledningsvis framhåller utredningen att potatisen är ett för tillgodo-seende av kolhydratbehovet väl lämpat, billigt livsmedel och tillika en värdefull C-vitaminkälla, som trots ökad konsumtion av animaliska och dyrare vegetabiliska födoämnen alltjämt väl hävdar sin plats i det svenska kosthållet. Den totala årsförbrukningen uppskattas till ca 750 000 ton.

I en därefter följande återblick på den svenska matpotatismarknaden under tiden från andra världskrigets slut redogör utredningen bl. a. för den kritik, som förekommit mot den svenska matpotatisen, en kritik som nådde sin kulmen under säsongerna 1954/55 och 1955/56, då det till följd av felslagna inhemska potatisskördar förekom en rätt betydande import av potatis. Importvaran uppvisade i allmänhet högre kvalitet än den svenska. Den ifrågavarande importen kom otvivelaktigt att utgöra en stimulans åt strävandena att förbättra den svenska matpotatisens kvalitet, framför allt i avseende på ökad övergång till odling av vissa av konsumenterna särskilt efterfrågade potatissorter.

Efter att i det följande ha sökt beskriva konsumenternas krav på matpotatisens kvalitet samt ha lämnat en kort allmän översikt av faktorer som allmänt beaktas vid bestämning av kvaliteten på matpotatis redogör utredningen i kap. V för vanliga kvalitetsfel på svensk matpotatis och möjligheterna att begränsa förekomsten av dessa fel.

Den kritik som förekommit mot den inhemska matpotatisen har utredningen funnit i väsentliga delar befogad. Orsakerna till den bristfälliga kvaliteten kan enligt utredningens mening icke sökas endast på ett håll. Man kan sålunda konstatera brister, felaktigheter och försummelser icke

blott i odlingsledet utan också i samband med sortering, lagring och distribution.

Utredningen har sökt klarlägga anledningarna till att hittills gjorda försök att på frivillighetens väg åstadkomma en höjning av matpotatiskvaliteten till stor del kommit att bli utan verkan. Förhållandet äger, enligt vad utredningen funnit, nära samband med konsumenternas underläge på en marknad karakteriserad bl. a. av en oelastisk efterfrågan, en tryggad avsättning för den inhemska produktionen och en härmed sammanhängande, av variationer i varans kvalitet på det hela taget oberoende prisbildning. Möjligheter har på en så beskaffad marknad förelegat att, utan avseende å konsumenternas önskemål, vinna avsättning för sämre vara till samma pris som för god och följaktligen med bättre utbyte. Producenternas intresse för den mera kostnadskrävande framställningen av bättre vara har i denna situation naturligen förblivit svalt. En allmän, väsentlig och bestående höjning av matpotatiskvaliteten synes utredningen i betraktande härav förutsätta i främsta rummet en förändring i själva marknadsbilden innebärande på en gång en rimlig förstärkning av konsumenternas ställning och etablerande av en fast grundval för en efter kvalitet differentierad prisbildning.

Konsumenternas behov av ökat skydd synes i första hand påkalla ett undanförande från marknaden av sådan potatis som icke håller en för konsumtionsvara godtagbar kvalitet. Därutöver måste förutsättningar skapas för en fortlöpande ökning av marknadstillförseln av matpotatis av högre kvalitet.

Även om en del företag redan under nu rådande, för framställning och försäljning av förstklassig potatis, mindre gynnsamma marknadsförhållanden med icke ringa framgång eftersträvar att tillhandahålla potatis av god beskaffenhet, har utredningen i rådande läge funnit det icke vara försvarligt att man längre litar enbart till möjligheten att på frivillighetens väg åvägabringa nöjaktiga förhållanden på potatismarknaden.

Vid övervägande av frågan om sättet för att nå det avsedda målet har utredningen till en början i särskilda avsnitt till närmare bedömning upptagit några olika tänkbara framkomstvägar mot en reformering av marknadsförhållandena. Därvid har behandlats dels inverkan på den inhemska matpotatismarknaden av konkurrens med högklassig utländsk potatis, dels frågan huruvida en auktorisation av partihandeln skulle väsentligt medverka till förbättring av nu rådande förhållanden. Utredningen framhåller att en import eller redan möjlighet till import av *högklassig* potatis i allmänhet stimulerar till ökad framställning och försäljning av fullgod inhemsk konsumentvara. Utredningen har dock icke velat rekommendera fri import som centralt medel att sanera potatismarknaden med hänsyn till att ett frisläppande av importen knappast skulle undanröja förutsättningarna för handel med matpotatis av icke godtagbar kvalitet och enär för övrigt huvuddelen av marknadsbehovet av utredningen förut-

satts även framgent skola täckas med inhemsk potatis. Utredningen har emellertid som sin mening uttalat att importen av matpotatis icke bör försvåras mer än vad som bedöms vara nödvändigt för att trygga avsättningen och en skälig prissättning för fullgod svensk potatis. Vad beträffar frågan om auktorisation av partihandeln har utredningen funnit övervägande skäl tala mot ett dylikt förfarande som medel att förbättra matpotatisens kvalitet. Utredningen har i stället stannat för att förordna en författningsstadgad marknadsreglering såsom den framkomligaste vägen att nå det avsedda målet. Med denna reglering bör fullföljas det dubbla syftet att dels utestänga den underhaltiga varan från marknaden, dels stimulera till ökad produktion av förstklassig matpotatis genom att åt dylik vara bereda ett marknadsskydd så beskaffat att den, trots de högre framställningskostnaderna, kan hävda sig i konkurrensen med vara av mera ordinär kvalitet.

Den av utredningen föreslagna författningen innehåller i överensstämmelse härmed i första hand ett grundläggande stadgande angående vissa kvalitetskrav — minimifordringar — på matpotatis som saluhålls yrkesmässigt. För tillämpningen erforderliga kompletterande kvalitetsbestämmelser förutses skola utfärdas av lantbruksstyrelsen. Till den sålunda föreslagna allmänna föreskriften rörande potatisens beskaffenhet ansluter sig vissa märkningsbestämmelser avsedda bl. a. att säkerställa möjligheten att beträffande förpackad vara fastställa vem som bär ansvaret för den salubjudna varans kvalitet. Överträdelse av kvalitets- och märkningsbestämmelserna föreslås belagd med bötesstraff.

Bestämmelsernas efterlevnad föreslås skola övervakas av särskilt förordnade tillsyningsmän med befogenhet att taga prov av yrkesmässigt saluhållen matpotatis och att utföra eller låta utföra analys av proven.

Åtal för överträdelse av kvalitetsföreskrifterna avses skola äga rum först efter anmälan eller medgivande av lantbruksstyrelsen.

Under sista delen av försäljningssäsongen kan ofta icke undvikas att potatis av fjolårets skörd undergår sådan kvalitetsförsämring att därvid uppträdande fel ej kan avlägsnas genom omsortering eller annorledes. En del av de brister som härvid kan framträda är av sådan natur att potatisens kvalitet till följd därav ej kan bedömas efter samma normer som tidigare under säsongen. Med hänsyn härtill har utredningen ansett det nödvändigt att de föreslagna bestämmelserna rörande viss lägsta kvalitet på saluförd matpotatis begränsas att gälla endast under tiden den 1 oktober—den 15 juni. Någon nämnvärd nackdel härav torde ej behöva befaras, eftersom marknadsbehovet under resten av året i allt mer ökande omfattning täcks med potatis av det nya årets skörd och denna vara i allmänhet ej ger anledning till anmärkningar av samma art som annan matpotatis. Enligt utredningens förslag skall färskpotatis ej omfattas av marknadsreglering, även om den saluförs före den 15 juni.

I syfte att bereda erforderligt marknadsskydd åt den förstklassiga varan föreslås regler liknande dem, som enligt livsmedelsstadgan gäller för inhemskt smör. Utredningen har därvid kunnat falla tillbaka på förekomsten av den statsunderstödda SMAK-organisationen, som beträffande matpotatis bedriver en verksamhet i huvudsak motsvarande den som i fråga om s. k. runmärkt smör bedrivs av Svenska kontrollanstalten för mejeriprodukter och ägg. Förslaget innehåller sålunda föreskrift att matpotatis må saluhållas under benämning som anger eller antyder att varan är av särskilt god beskaffenhet endast om rätt föreligger att för potatisen använda det för SMAK inregistrerade varumärket (SMAK-märket). Sådan rätt föreligger endast med avseende å potatis som på grund av överenskommelse mellan förpackaren och SMAK ställs under organisationens kontroll och som uppfyller vissa, förhållandevis stränga kvalitetsfordringar. Också överträdelser av nu angivna föreskrift föreslås belagd med bötesstraff.

SMAK förutsätts liksom hittills komma att stå under lantbruksstyrelsens fortlöpande överinseende och ledas av en av lantbruksstyrelsen utsedd styrelse. I avseende å styrelsens sammansättning förordar utredningen bl. a. en förstärkning av konsumenternas representation samt att forskningen och försöksverksamheten på potatisområdet blir företrädd.

Kostnaderna för kontrollen av SMAK-märkt potatis förutsätts liksom f. n. komma att täckas med avgiftsmedel som inflyter från deltagarna i denna kontroll. För regleringen i övrigt, och därvid framför allt den allmänna kvalitetskontrollen, har kostnaderna beräknats till ca 250 000 kr per år. Utredningen utgår ifrån att SMAK-märkt potatis skall vinna allt större utbredning. I den mån så blir fallet bör en reducering av här angivna belopp vara möjlig.

Olika utvägar att skaffa kostnadstäckning för den allmänna kvalitetskontrollen på annat sätt än genom anlitan av statsmedel har prövats. Utredningen har emellertid ej kunnat finna någon samtidigt enkel och effektiv metod för detta ändamål och föreslår därför att statsanslag anvisas till täckande av kostnaderna.

För upprustning av SMAK:s laboratorieresurser föreslås ett statligt anslag av engångsnatur å 50 000 kr.

Den ovan angivna årskostnaden har beräknats motsvara ca 0,1 öre per kg saluförd matpotatis. Vid bedömning av kostnadens skälighet bör beaktas att den föreslagna regleringen, om den får åsyftad effekt, medför minskad kassation av potatis i hushållen. Varje minskning därav med en viktsprocent representerar ett värde av över 1 milj. kr per år. Med stor sannolikhet blir minskningen väsentligt större än en procent.

Utredningen förutsätter att en förhållandevis lång tid kommer att förflyta mellan förordningens utfärdande och dess ikraftträdande, förslagsvis ett år, för att odlare och handel skall erhålla nödigt rådrum för vidtagande av erforderliga omDispositioner i sin verksamhet.

Reservation och särskilt yttrande

Reservation av herr Nergelius med instämmande av herr Rosenqvist

I sina direktiv för utredningen anförde föredragande departementschefen såsom utredningens huvudsyfte att utreda och framlägga förslag till åtgärder ägnade att förbättra kvaliteten på den svenska matpotatisen.

Då utredningen tillsattes, voro förhållandena på den svenska matpotatismarknaden utomordentligt prekära. Trots att allvarliga försök gjorts för att få en kvalitetsförbättring till stånd, hade några påtagliga resultat av detta arbete inte kunnat inregistreras. Vid denna tidpunkt gällde fortfarande de importrestriktioner, som sammanhänge med då gällande prissättningssystem för jordbruksprodukterna. Samtidigt voro efterverkningarna från den tid matpotatisen var föremål för priskontroll mycket märkbara såtillvida att producenterna fortfarande voro tveksamma om investeringar i odlingar av kvalitetspotatis kunde ge skäligt utbyte.

Sedan denna tid har emellertid bilden förändrats. Från sept. 1956 har ett nytt prissättningssystem genomförts på jordbrukets område, vilket bl. a. inneburit att importen av matpotatis icke är underkastad samma begränsningar som tidigare. Det nya prissättningssystemet innebär även att risken för återinförande av priskontroll i producentledet avtalsmässigt eliminerats. Dessa förhållanden ge såväl en del av bakgrunden som en yttre ram kring de framsteg, som det kvalitetsbefrämjande arbetet gjort, under den tid utredningen pågått. Sålunda kan man konstatera, att odlarna ägnat ökat intresse åt odlingen av kvalitetspotatis. Samtidigt har handeln i snabb takt upprättat sorterings- och förpackningsanläggningar, varigenom en effektivare kontroll och hantering av den saluförda varan kunnat åvägabringas. Utvecklingen inom distributionen har dessutom framtvingat kvalitetskontrollerad matpotatis i speciella konsumentförpackningar.

I det kvalitetsbefrämjande arbetet har det år 1953 konstituerade speciella organet Svensk Matpotatiskontroll (SMAK) en betydelsefull uppgift och en ur vissa synpunkter utslagsgivande roll. De kvalitetsregler, som SMAK fastställer, måste utformas under beaktande av den svenska matpotatisodlingens förutsättningar att inom en rimlig kostnadsram få fram tillräckliga kvantiteter kvalitetspotatis. De måste emellertid även utformas så att de befordrar och icke förhindrar en allmän kvalitetsförbättring. De resultat, som ernåtts i det kvalitetsbefrämjande arbetet, ha i stor utsträckning kommit till stånd oberoende av de av SMAK utarbetade bestämmelserna. Enligt min mening äro SMAK:s bestämmelser för kvalitetsklass Prima sådana, att de ge en för vid avgränsning av kvalitetsklassen. Minimifordringarna skiljer

sig nämligen avsevärt från minimifordringarna för Extra Prima. Samtidigt är minimifordringarna för Prima så låga, att de inte rimligen motsvarar kraven på kvalitetspotatis.

Enligt min mening utgör sålunda de nu gällande SMAK-bestämmelserna ett hinder för det fortsatta kvalitetsarbetet och böra därför omarbetas under beaktande av de principiella synpunkter som ovan redovisats.

Enligt utredningens förslag skall i lag förbjudas att saluföra matpotatis yrkesmässigt med mindre den undergått storlekssortering och i övrigt fyller de villkor, som äro eller kunna förutsättas bli fastställda av lantbruksstyrelsen. Underförstått är här, att dessa bestämmelser i princip skola överensstämma med nu gällande bestämmelser för kvalitetsklass Ordinär, vilka fastställts av Sveriges lantbruksförbund. De uttalanden som gjorts beträffande en eventuell framtida höjning av kvaliteten äro enligt min uppfattning allt för obestämda för att kunna fästas avseende vid. Som jag tidigare antytt, anser jag att de väsentliga uppgifterna i det kvalitetsbefrämjande arbetet ligger i att odlare och handel fullfölja sina under senare år allt intensivare insatser på detta område samt att SMAK:s verksamhet utformas med beaktande av ovannämnda synpunkter.

Att kriminalisera handeln med den matpotatis, som kvalitetsmässigt ligger två klasser under Prima — den kvalitet som bör eftersträvas — förefaller meningslöst. Därest ett förbud i enlighet med utredningens förslag skulle komma till stånd innebär detta de facto ett accepterande av nuvarande kvalitetsklass ordinär, som fullgod matpotatis. Med hänsyn till de nuvarande bestämmelserna för denna klass, anser jag detta vara olyckligt, eftersom utvecklingen härigenom inte skulle påverkas i av utredningen förutsatt riktning.

Som tidigare framhållits ha såväl odling som handel under de senaste åren bedrivit ett intensivt arbete i syfte att förbättra den svenska matpotatisens kvalitet. De insatser, som här gjorts, ha varit så omfattande och framgångsrika, att alla skäl tala för ytterligare och snara resultat. Denna utveckling skulle emellertid snarare fördröjas än påskyndas av en lagstiftning som den föreslagna. Härtill kommer dessutom, såvitt kan bedömas, stora problem att uppstå vid tillämpningen av en dylik lag.

Under hänvisning till det ovan sagda, kan jag icke ansluta mig till utredningens förslag att lagstiftningsvägen lösa de problem, som sammanhånga med förbättrandet av den svenska matpotatisens kvalitet.

Särskilt yttrande av herrar Lindskog och Larsson

Inom 1956 års matpotatisutredning har vid upprepade tillfällen under arbetets gång av undertecknade framhållits de svåra olägenheterna av det intrång i den reguljära handeln, som en författningsreglering enligt det nu framlagda förslaget innebär. De synpunkter som framkommit under olika

skeden av utredningsarbetet har emellertid övertygat oss om nödvändigheten av att verkliga krafttag tages för att åt de svenska konsumenterna bestående förbättra matpotatiskvaliteten. Därvid bör både odlingen, sorteringen, förpackningen och distributionen ägnas all möjlig uppmärksamhet.

Trots att vi är medvetna om att föreslagna *minimikvalitet* ej fullt fyller de nuvarande konsumentfordringarna på en *kvalitetspotatis*, måste det vara fördelaktigt, att konsumenten genom denna minimikvalitet slipper den stora mängd potatis av lägre kvalitet, som hittills saluförts. De rekommenderade kvaliteterna Prima och Extra Prima fyller enligt vårt förmenande ganska höga anspråk på god matpotatis, och tillämpning i ökad utsträckning av reglerna för dessa klasser är den väg till kvalitetsförbättring som vi hoppas att den ansvariga handeln kommer att välja. Följes ej den väg utredningen anvisar finnes risk för att den flora av olika kvalitetsbeteckningar utan bestämd definition, som för närvarande existerar, ytterligare utökas och att det därmed helt omöjliggöres för konsumenten att ange den kvalitet han önskar inköpa.

Trots de otvivelaktigt uppkommande olägenheterna för handeln med matpotatis och med hänsyn till att man vid det nuvarande prissättningssystemet för jordbruksprodukter icke kan räkna med en under alla förhållanden fri import, har vi velat medverka till föreslagna åtgärder för förbättrande av kvaliteten, och vi biträder därför utredningens yrkanden. Dock anser vi, att den föreslagna förordningen icke bör få längre giltighet än fem år, varefter hela frågan om fortsatt reglering bör tagas under omprövning.

BILAGA 1

Tillförlitligheten hos resultat erhållna vid kvalitetsbestämning av matpotatis

Av fil. doktor Börje Emilsson

Det föreligger teoretiskt sett inga större svårigheter att fastställa kvaliteten hos ett matpotatisparti med nöjaktig tillförlitlighet. I praktiken blir dock analysresultaten ofrånkomligen omgivna av större eller mindre felmarginaler. De viktigaste orsakerna härtill är följande.

- a) Analysen kan i praktiken givetvis aldrig utföras på hela partiet utan till grund för densamma måste läggas ett eller flera prov av begränsad storlek. Även om dessa uttages på ett helt korrekt sätt och potatispartiet är fullkomligt enhetligt kan de på dylika prover fastställda värdena *slumpmässigt* avvika väsentligt från det verkliga värdet för hela partiet.
- b) I praktiken inträffar det ofta, att potatispartier är mer eller mindre oenhetliga, eller med andra ord att de fel eller egenskaper, som skall fastställas, är ojämnt fördelade. Orsaken härtill kan t. ex. vara, att skorv uppträtt endast på vissa fläckar i fältet eller att ett brunröteangrepp varit begränsat till en lågt belägen del därav. Under sådana betingelser blir analysresultaten avsevärt otillförlitligare än resultaten från bestämning på prover uttagna från fullt enhetliga partier.
- c) Vissa egenskaper kan icke mätas exakt utan måste göras till föremål för en subjektiv bedömning. Därvid inträffar det givetvis lätt, att olika bedömare kommer till skiljaktiga resultat även vid analys av ett och samma prov.

Av dessa felkällor kan de båda sistnämnda genom olika åtgärder begränsas mer eller mindre. En strävan i sådan riktning återspeglas i organisationen SMAK:s bestämmelser för matpotatis. Däri ingår nämligen bl. a. föreskrift om att ett potatisparti för att över huvud kunna hänföras till SMAK:s kvalitetsklasser skall vara enhetligt. Det åligger SMAK:s besiktningsmän att vid undersökning av ett potatisparti alltid först kontrollera att så är fallet. Trots att det är en mycket svår uppgift att bedöma enhetligheten hos ett större potatisparti torde man kunna räkna med att felkällan i fråga i någon mån begränsas genom dylik förundersökning.

Vid bedömningar av subjektiv natur är det möjligt att åstadkomma en i stort sett tillfredsställande enhetlighet i bedömningsarbetet därigenom att särskilt utarbetade beskrivningar och definitioner av klassifikationsgrunderna inpräglas hos bedömarna vid demonstrationer och övningar.

I fråga om den förstnämnda felkällan — den slumpmässiga variationen vid provtagningen — är däremot de praktiska möjligheterna att förbättra tillförlitligheten hos analysresultaten relativt små. Teoretiskt sett kan man minska felmarginalen genom att öka provstorleken, men av rent praktiska skäl är det nödvändigt att arbeta med prover av begränsad storlek. Det är möjligt att med hjälp av statistiska metoder exakt beräkna felmarginalerna vid olika provstorlekar och olika felförekomst. I följande tabell återges värden erhållna vid sådana beräkningar. Till grund för beräkningarna har legat följande antaganden.

Provstorlek: 400 knölar, vilket ungefär motsvarar den genomsnittliga storleken (20 kg) hos de prover, som enligt SMAK:s instruktion skall undersökas vid kvalitetsklassificering av matpotatis.

Kvaliteten hos partiet: Här har räknats med 2 alternativ, dels 10 felenheter motsvarande övre gränsen för tillåten förekomst av s. k. »övriga fel», d. v. s. andra fel än kokningsfel, i klass SMAK-prima, dels 18 felenheter motsvarande samma övre gräns i klass ordinär.

Förekommande fel: För att förenkla beräkningen har antagits, att varje parti endast innehåller ett fel eller en grupp av fel med ett och samma relationstal, d. v. s. omräkningstal för framräkning av antalet »felenheter». De olika raderna i tabellen representerar följaktligen var för sig ett parti.

I tabellen anges övre och undre gränsvärden för det hos provet funna felenhetstalet vid $P = 0,95$ resp. $P = 0,99$. Uttrycken $P = 0,95$ och $P = 0,99$ innebär att under de valda förutsättningarna sannolikheten för att det hos provet funna felenhetstalet skall överstiga övre gränsvärdet eller understiga nedre gränsvärdet är 5 på 100 resp. 1 på 100.

Felets art	Relationstal	% av resp. fel i partiet	Antal felenheter i partiet	P = 0,95		P = 0,99	
				Nedre gräns, antal felenheter	Övre gräns, antal felenheter	Nedre gräns, antal felenheter	Övre gräns, antal felenheter
Blötröta	6	1,7	10	4,7	20,7	2,9	24,6
Brunröta m. m.	1	10	10	7,3	13,4	6,5	14,5
Mek. skador, grönfärgning m. m.	1/2	20	10	8,1	12,1	7,6	12,8
Skorv.	1/4	40	10	8,8	11,2	8,4	11,6
Blötröta	6	3	18	9,4	31,1	7,4	35,7
Brunröta m. m.	1	18	18	14,4	22,1	13,3	23,5
Mek. skador, grönfärgning m. m.	1/2	36	18	15,6	20,5	14,5	21,3
Skorv.	1/4	72	18	16,8	19,3	16,7	19,4

Som framgår av tabellen kan det på ett genomsnittspröv fastställda värdet *helt slumpmässigt* avvika högst väsentligt från det verkliga värdet för hela partiet. Under de valda förutsättningarna finner man sålunda, att vid förekomst av 1,7 % blötröta i partiet, motsvarande 10 felenheter, resultatet vid analys av provet i 5 fall på 100 kommer att visa mindre än 4,7 felenheter eller mer än 20,7 felenheter. Detta är dock det mest extrema fallet. För skador med lägre relationstal än det som tillämpas för blötrötan, vilka omvänt alltså tillåts förekomma i högre procent, blir felmarginalerna betydligt mindre. Vid en förekomst av 20 % skador med relationstalet $\frac{1}{2}$ — även dessa motsvarande 10 felenheter — kommer sålunda analysen av provet i 5 fall på 100 att visa mindre än 8,1 eller mer än 12,1 felenheter.

I praktiken förekommer det givetvis ytterst sällan att ett parti är behäftat enbart med fel med ett och samma relationstal. Tvärtom torde vanligen fel, för vilka flera olika relationstal tillämpas, samtidigt vara för handen. Vid ett försök att uppskatta felmarginalernas genomsnittliga storlek vid kvalitetsklassificering av matpotatis synes det rimligen kunna antagas, att de förekommande felbelastningarna hänför sig till fel med ett genomsnittligt relationstal på $\frac{1}{2}$ å 1. Med denna utgångspunkt borde man i praktiken kunna räkna med ungefär följande felmarginaler.

A. Partier med omkring 10 felenheter

1. I 95 fall av 100 kan man vänta sig att det på prov om 400 knölar funna felenhetstalet icke avviker från det verkliga värdet för partiet med mer än *ca 2,5 felenheter*.
2. Motsvarande siffra för 99 fall på 100 är *ca 3,8 felenheter*.

B. Partier med omkring 18 felenheter

1. I 95 fall av 100 kan man vänta sig att det på prov om 400 knölar funna felenhetstalet icke avviker från det verkliga värdet för partiet med mer än *ca 3,2 felenheter*.
2. Motsvarande siffra för 99 fall på 100 är *ca 4,3 felenheter*.

I det enskilda fallet kan givetvis felmarginalen avvika väsentligt från här angivna värden. Vid förekomst av blötröta med dess höga relationstal blir felmarginalen, som redan påpekats, särskilt stor. Vid dominans av skador, för vilka låga relationstal tillämpas, blir den å andra sidan mindre.

Teoretiskt sett är det möjligt att för varje analys exakt beräkna den felmarginal, som kan hänföras till slumpmässiga variationer vid provtagningen. Sådana beräkningar blir emellertid relativt komplicerade och tidsödande. De kan därför knappast komma i fråga vid rutinmässigt analysarbete.

Om man i stället för ett prov analyserar flera prov ur samma parti, ökar resultatets säkerhet betydligt. Vid samtidig uttagning av två prover blir under i övrigt oförändrade betingelser sålunda sannolikheten för att resultaten av *båda* proven skall falla utanför gränsvärdena endast $5/100 \times 5/100$ eller 2,5 fall på 1 000 resp. $1/100 \times 1/100$ eller 0,1 fall på 1 000.

Det må härutöver påpekas, att det finns ytterligare en faktor, som kan orsaka skillnader mellan analysresultaten för olika prover, uttagna ur ett och samma parti. Det kan nämligen inträffa, att potatisens kvalitet förändras, om undersökningarna av proven sker vid olika tillfällen. På grund härav är det önskvärt, att i det fall att en tidigare analys skall kontrolleras genom analys av ett »dubbelprov», så kort tid som möjligt förflyter mellan den ursprungliga analysen och kontrollanalysen.

Felmarginalerna vid kvalitetsklassificering får givetvis särskilt stor betydelse när analysresultat läggs till grund för affärsuppgörelser, ingripande från kontrollinstanser eller liknande åtgärder. Man måste härvid ha klart för sig att, även om vissa felkällor helt eller delvis elimineras, dock alltid kvarstår den felmarginal, som betingas av slumpens spel vid provtagningen. Som nyss påpekats kan denna väsentligt minskas genom att två prov i stället för ett uttages och undersöks. Som framgått av vad som nyss sagts kommer det, även om detta försiktighetsmått vidtages, dock enligt statistikens lagar i ett visst antal fall att inträffa, att båda proverna genom slumpmässig variation vid provtagningen visar för högt felenhetstal, också när partiet i verkligheten fyller de uppställda kvalitetsfordringarna.

Resultat från en undersökning av det svenska matpotatis-sortimentet år 1956

Av förste aktuarie Karl Lindman

Under ett tidigt skede av sin verksamhet riktade 1956 års matpotatisutredning en framställning till statistiska centralbyrån och statens jordbruksnämnd om att anordna en statistisk undersökning av odlingen av vissa viktigare sorter av matpotatis. Framställningen ledde till att en undersökning angående den fältmässiga potatisodlingen år 1956 kom till stånd i samband med arealinventeringen och kreatursräkningen den 1 juni samma år. Det för de sistnämnda undersökningarna gemensamma formuläret upptog sålunda även ett avsnitt om potatisodlingen. Detta inleddes med frågor rörande fördelningen av hela potatisarealen efter ändamål. Härvid efterfrågades de olika arealer, som användes för odling av fabrikspotatis, foderpotatis (»potatis, enbart avsedd för foderändamål»), tidig matpotatis (»färsk potatis») och sen matpotatis (»höst- och vinterpotatis»). Efter detta avsnitt av formuläret följde undersökningens huvudfrågor. Dessa gällde arealen sen matpotatis, som av uppgiftslämnarna skulle fördelas på olika sorter. Bearbetningen av materialet till arealinventeringen och kreatursräkningen handhades av centralbyrån. Arbetet med undersökningen om potatisodlingen förlades till jordbruksnämnden.

Genom anknytning till arealinventeringen följde automatiskt en viss begränsning av undersökningen. Den avsåg således endast brukningsenheter med mer än 2 ha åker. Mindre jordbruk än dessa berördes sålunda ej. Odlingar i trädgårdar och kolonilotter samt andra husbehovsodlingar utanför det egentliga jordbruket ingick ej heller.

Genom sammankopplingen med arealinventeringen fick potatisundersökningen stickprovskaraktär. Urvalets relativa storlek, som härvid kom att växla mellan olika områden och storleksgrupper, utgjorde i genomsnitt för riket omkring 10 % av hela antalet brukningsenheter med mer än 2 ha åker. Hela urvalet uppgick till 27 607 brukningsenheter. Uppgifter insändes från 25 949 av dessa, motsvarande 94,0 % av samtliga uppgiftsskyldiga. I den av statistiska centralbyrån utgivna publikationen »Jordbruk och boskapsskötsel år 1956» lämnas å s. 1—4 en redogörelse för uttagningen och sammansättningen av urvalet ävensom för metoden för skattning av totalarealerna (d. v. s. uppräknig till totalsiffror) vid arealinventeringen. Samma uppräkningsförfarande har tillämpats vid undersökningen angående potatisarealerna.

Det inkomna materialet var i sitt ursprungliga skick i tämligen stor utsträckning behäftat med brister i vad avsåg uppgifterna om potatisarealen. Detta förhållande nödvändiggjorde en omfattande kontakt med uppgiftslämnarna i och för komplettering av materialet. Hänvändelse i sådant syfte ägde bl. a. rum, när de i formulärets avsnitt rörande arealinventeringen resp. potatisodlingen upptagna identiska frågorna om storleken av hela potatisarealen besvarats olika. Vid tiden för denna komplettering var bearbetningen av arealinventeringen redan avslutad. Till följd av att förfrågningarna i vissa fall gav vid handen, att

den totala potatisareal, som uppgivits i avsnittet om potatisodlingen, var den riktiga, föreligger en mindre avvikelse mellan de båda undersökningarnas uppgifter om totalarealen potatis. Mot arealinventeringens uppgift om arealen för potatis vid jordbruk om mer än 2 ha åker, 114 139 ha, står den 0,6 % större uppgiften enligt potatisundersökningen, 114 780 ha.

Komplettering av materialet blev nödvändig även till följd av andra brister och ofullständigheter, nämligen i de ganska talrika fall, där potatisarealens fördelning efter ändamål icke hade uppgivits, och, i ännu högre grad, när frågan om fördelning av arealen sen matpotatis på olika sorter — d. v. s. undersökningens huvudfråga — lämnats helt eller delvis obesvarad. Även efter kompletteringarna kvarstod, såsom framgår av tabellredovisningen, vissa ofullständigheter på dessa punkter. Att så var fallet, berodde bl. a. på att många odlare saknade kunskap om vilka sorter som odlats. Det visade sig emellertid även nödvändigt att begränsa det tidskrävande infordrandet av kompletteringsuppgifter.

Resultaten av undersökningen meddelas i de till denna redogörelse hörande tabellerna. Vissa ytterligare specifikationer¹ finns i stencil tillgängliga hos jordbruksnämndens statistiksektion.

Vid studium av tabellerna bör hållas i minnet, att undersökningen grundar sig på ett urval av brukningsenheter. Det innebär, att de redovisade totalarealerna är omgivna med vissa felmarginaler. Det använda urvalet är emellertid konstruerat på sådant sätt, att det skall medge skattningar med tämligen hög precision av länssiffror för samtliga mera betydelsefulla åkerväxter. Bland dylika växter torde potatisen vara en av de få, som är föremål för nästan allmän odling. Enligt undersökningen förekommer fältmässig odling av potatis vid 83 % av brukningsenheterna med mer än 2 ha åker. Det torde därför, trots spaltningen på ett ganska betydande antal potatissorter, få anses vara i hög grad sannolikt, icke blott att de i tabellerna meddelade rikssiffrorna — möjligen bortsett från några av låg storleksordning — nära återspeglar de verkliga förhållandena utan att detta även gäller de större länssiffrorna.

Om alltså materialet är tillräckligt stort för undersökningens syfte, är det dock behäftat med viss osäkerhet. Denna bottnar i att uppmätning som regel icke torde ske av vare sig totalarealen potatis eller den för olika ändamål använda och med olika sorter odlade potatisarealen. Då arealerna i regel är små (oftast delar av hektar) och uppgifterna blott i mindre utsträckning angivits i mindre ytmått än 10-tal ar, är det icke omöjligt, att de oundvikliga avvikelserna genom sin talrika förekomst kan ha varit av viss betydelse. Det torde emellertid icke finnas anledning att antaga att avvikelserna pekar i någon bestämd riktning. Det troligaste synes vara att positiva och negativa arealfel i stort sett uppvägar varandra.

Åkerjordens användning för potatisodling

Potatisodlingens omfattning och dess fördelning på olika användningsändamål framgår i absoluta tal av tabell 1 a och i relativa tal av tabell 1 b. Hela potatisarealen, omkring 114 800 ha år 1956, upptog 3,3 % av åkerarealen. Av arealen

¹ Dessa omfattar: uppgifter för län — med fördelning på storleksgrupper av jordbruk — om areal, som enligt uppgiftslämnarna använts till odling av »sen matpotatis» (absoluta och relativa tal); mot tabell 3 svarande uppgifter om arealfördelningen på sorter inom huvudgrupperna IV, V och VI; uppgifter för län med fördelning på storleksgrupper om arealen potatis tillhörande grupperna I—III i procent av hela arealen »sen matpotatis»; uppgifter för län med fördelning på storleksgrupper om arealen av varje i grupp I ingående potatissort i procent av hela arealen »sen matpotatis»; uppgifter för län och riksområden, de senare med fördelning på storleksgrupper av jordbruk, om antalet potatisodlare i procent av hela antalet jordbrukare och om potatisodlingarnas genomsnittliga storlek.

användes 19 000 ha eller 16,6 % till odling av fabrikspotatis. Denna odling var nästan helt lokaliserad till Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län. Den enbart för foderändamål avsedda potatisarealen uppgick till nära 7 700 ha (6,7 %). Huvudparten av denna odling bedrevs inom Jönköpings och Kronobergs län, Skåne och Halland samt södra delen av Älvsborgs län. Tidig matpotatis odlades på omkring 5 700 ha (5,0 %). Mer än hälften av denna areal hänförde sig till Skåne. Relativt sett kom en tämligen betydande andel även på områdena kring de största städerna. Sorter, som av odlarna betecknades som sen matpotatis, upptog en sammanlagd areal av 76 100 ha, motsvarande 66,3 % av hela potatisarealen. Denna arealuppgift omfattade även odlingar på omkring 2 100 ha av sorter, vilka enligt numera gängse uppfattning betraktas som tidig matpotatis, foderpotatis eller fabrikspotatis (varom mera nedan). Utanför formulärets frågeschema har vidare för utsädesodlingar redovisats arealer om sammanlagt drygt 500 ha (0,4 %). Slutligen har omkring 5 700 ha (5,0 %) redovisats utan att ändamålet uppgetts. Den relativa förekomsten av sådana »okända» arealer var ungefär densamma inom de olika länen, bortsett från en hög siffra för Värmland (10,5 %) och utpräglad låga tal för de speciella potatisdistrikten, Blekinge och Kristianstads län (2,3—2,4 %).

Den areal, som år 1956 användes till odling av sen matpotatis, fördelas i följande sammanställning på tre större riksområden och på jordbruk av olika storlek. Dessutom uppges arealen sen matpotatis i procent av hela åkerarealen.

Område	Brukningsenheter med åkerareal om							Samtliga brukningsenheter över 2 hektar åker
	2—5 hektar	5—10 hektar	10—20 hektar	20—30 hektar	30—50 hektar	50—100 hektar	över 100 hektar	
Absoluta tal, hektar								
Södra och mellersta Sveriges slättbygder.....	2 733	4 950	9 711	4 810	4 203	2 887	2 455	31 749
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder.....	6 470	10 536	8 075	2 012	1 381	1 134	683	30 291
Norra Sverige.....	5 483	5 851	2 202	311	155	50	37	14 089
Hela riket.....	14 686	21 337	19 988	7 133	5 739	4 071	3 175	76 129
Relativa tal, % av åkerarealen								
Södra och mellersta Sveriges slättbygder.....	4,5	2,8	2,1	1,5	1,2	1,0	0,7	1,6
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder.....	4,4	3,4	2,7	2,0	1,8	1,8	1,3	2,9
Norra Sverige.....	3,9	3,0	2,2	2,1	..	..	..	3,0
Hela riket.....	4,2	3,1	2,3	1,6	1,3	1,1	0,8	2,2

Tablån visar, att sen matpotatis i genomsnitt upptog 2,2 % av åkerarealen. Motsvarande tal var för södra och mellersta Sveriges slättbygder 1,6 %, för samma områdens skogs- och dalbygder 2,9 % och för norra Sverige 3,0 %. Odlingen av den sena matpotatisen hade sin största frekvens vid småbruket för att i alla områden genomgående avtaga med ökad gårdsstorlek. Spännvidden mellan små och stora jordbruk i fråga om odlingens relativa omfattning var större i slättbygdsområdena i södra och mellersta Sverige än i landet i övrigt.

På arealen för »sen matpotatis» odlade sorter

Den areal, som enligt uppgiftslämnarna använts för odling av sen matpotatis, fördelas i tabell 2 a på vissa huvudgrupper av sorter. Därvid har till resp. grupp I, II och III förts sorter, som i den av Sveriges potatisodlares riksförbund och Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten utgivna sortlistan tidigare hänförs till klass I, II och III. De övriga sorter, som allmänt betraktas som sen matpotatis, har sammanförts till grupp IV. I grupperna V och VI har inplacerats sorter, som — ehuru av uppgiftslämnarna bedömda som sen matpotatis — enligt gängse uppfattning anses vara tidig matpotatis resp. foder- och fabrikspotatis. Slutligen har i en restgrupp sammanställts arealer, för vilka sortangivelse saknas. De olika gruppernas procentuella andel av hela arealen »sen matpotatis» redovisas i tabell 2 b. (I tabellerna liksom i den följande textframställningen innefattar uttrycket »sen matpotatis» sorter, som av uppgiftslämnarna betecknats såsom sena, även om de i vanligt tal klassificeras annorlunda.) De absoluta talen för grupperna I, II och III fördelas i tabell 3 på arealer av varje i resp. huvudgrupp ingående sort; även restgruppen fördelas där på vissa undergrupper.

Det bör observeras, att de i det följande och i tabellerna redovisade arealuppgifterna för olika huvudgrupper och sorter genomgående torde anges med något för låga värden. Det är en följd både av att odlingsändamålet enligt primärmaterialet är okänt för vissa i det föregående nämnda arealer och av att sortangivelse saknas för restgruppen. Det har ansetts principiellt riktigast att i redovisningen icke proportionellt fördela dessa poster på ändamåls- och sortredovisade arealer. Med det använda förfaringssättet har samtidigt erhållits viss belysning av i vilken utsträckning odlarna i olika län ägt kännedom om använda sorter.

Av hela arealen sen matpotatis, 76 100 ha, redovisades mer än hälften eller 41 700 ha (55 %) på grupp I. Den största relativa andelen för denna grupp återfanns i Västerbottens län med 77 % samt i Kopparbergs och Gävleborgs län med 71 %. Minimum förelåg i Blekinge län (26 %). Redan dessa siffror tyder på förekomsten av ganska stora olikheter i sortvalet mellan olika områden. Olikheterna återspeglas också i siffrorna för de tre riksområdena. Norra Sverige med 69 % av potatisarealen odlad med sorter tillhörande grupp I avvek sålunda väsentligt från södra och mellersta Sverige, där talen var 53 % för slättbygderna och 50 % för skogs- och dalbygderna.

Grupp I omfattar sorter av sen potatis, som anses vara av särskilt hög kvalitet, nämligen Bintje, King Edward, Magnum Bonum och Mandel. Var och en av de tre förstnämnda sorterna upptog större areal än någon annan sort av sen matpotatis. Mest utbredd var år 1956 odlingen av King Edward, som med inemot 19 000 ha upptog nästan exakt en fjärdedel av hela arealen sen matpotatis. Odlingen av denna sort var väsentligen förlagd till vissa län inom de södra och sydvästra delarna av landet. Därefter i betydelse följde Magnum Bonum med omkring 10 800 ha, motsvarande 14 % av arealen sen matpotatis. Denna sort odlades till övervägande del i östra och norra Svealand samt södra Norrland. Bintje, som med 7 900 ha (10 %) därefter följde i storleksordning, förekom företrädesvis i Skåne. Mandelpotatisen omfattade 4 100 ha (6 %) och var nästan helt begränsad till de två nordligaste länen.

Lokaliseringen av de till grupp I hörande sorterna till storleksgrupper av jordbruk i olika landsdelar behandlas i slutet av denna redogörelse.

Inom *grupp II* redovisades 17 900 ha, motsvarande 23 % av arealen sen matpotatis. Även denna grupp var mycket olika företrädd inom olika län och områden. I Kalmar och Värmlands län upptog gruppen omkring halva arealen matpotatis men i Älvsborgs, Kopparbergs och Gävleborgs län endast omkring en

tiondel. I alla områden utom Kalmar, Blekinge och Värmlands län upptog grupp II en mindre areal än grupp I. Inom de båda till södra och mellersta Sverige hörande riksområdena redovisades ungefär en fjärdedel av potatisarealen på grupp II; för norra Sverige var motsvarande andel endast 15 %.

Till grupp II hör nio potatissorter, av vilka Up to date år 1956 var den arealmässigt mest betydande med en odling på 5 300 ha; härav kom mer än hälften på Jönköpings, Kalmar och Skaraborgs län. De största arealerna i övrigt upptogs av President (även benämnd Favorit och Östergyllen), Majestic — huvudsakligen företrädd i Halland och Bohuslän — Elsa samt den företrädesvis till Värmland lokaliserade British Queen.

Grupp III upptog år 1956 endast 1 300 ha eller 2 % av arealen för all sen matpotatis. I gruppen ingår blott två sorter med nämnvärd utbredning, nämligen Arran Consul och Ackersegen. Av dessa odlas den första nästan uteslutande i Halland och den senare övervägande i Blekinge. En tredje sort, Konsuragis, har i undersökningsmaterialet uppgivits förekomma endast i några få odlingar inom Skaraborgs och Västerbottens län. Enligt upplysning från Institutet för växtforskning och kyllagring torde dessa, åtminstone till huvudsaklig del, utgöras av i institutets regi bedrivna odlingar av utsäde för export.

Vissa ytterligare uppgifter om grupperna I—III lämnas längre fram i redogörelsen.

För grupp IV, dit annan enligt gängse uppfattning som sen betraktad matpotatis förts, har redovisats sammanlagt omkring 5 100 ha eller 7 % av arealen sen matpotatis. Motsvarande procenttal var för södra och mellersta Sveriges slättbygder 6, samma områdens skogs- och dalbygder 9 samt norra Sverige 4. En relativt sett stor odling förekom i Älvsborgs läns södra del med 24 % av områdets hela areal för »sen matpotatis», men också skånelänen, Blekinge, Göteborgs och Bohus samt Jämtlands län visade så höga tal som mellan 13 och 18 %; i övrigt nådde intet län över 8 %. De viktigaste till grupp IV hörande sorterna framgår av följande sammanställning:

Professor Wohltmann 1 280 hektar			Mest företrädd i Blekinge, Kristianstads samt Göteborgs och Bohus län
Ås (Frühmölle)	1 160	»	Odlad nästan enbart i Skåne
Blå mandel	660	»	Huvudparten i Älvsborgs läns södra del och Hallands län
Gloria	400	»	Hela Mellansverige
»Blå potatis»	350	»	Huvudparten i Kristianstads län och Älvsborgs läns södra del
Gullöga	240	»	Odlad nästan enbart i Jämtlands län

I övrigt har till grupp IV förts följande sorter (förutom sorter med endast enstaka odlingar samt sorter, vilkas förekomst är så lokalt begränsad, att de ej kommit att redovisas i urvalet): Arran Banner, Backpotatis, Blenda, Ella, Erdgold, Gammal svensk röd, Harbinger, Imperator, Jämtlands vit, Kerr's Pink, King George V, Marius och »Norrbo».

Grupp V — omfattande potatis som uppgiftslämnarna klassificerat såsom sen potatis, ehuru den eljest betraktas som tidig — upptog år 1956 omkring 670 ha eller knappt 1 % av arealen sen potatis; motsvarande procenttal för länen varierade mellan 0 och 2. Av arealen kom 290 ha på Early Puritan och 200 ha på Eva. Resten fördelades på Brita, Early Rose, Irish Cobbler och Ulster Chieftain.

Enligt gängse uppfattning såsom foder- och fabrikspotatis betraktade sorter, vilka vid undersökningen redovisats som sen matpotatis, har sammanförts till *grupp VI*. Totalt redovisades år 1956 i denna grupp omkring 1 470 ha, utgörande 2 % av arealen sen matpotatis. Andelen varierade i olika områden, med ett undantag, mellan 0 och 5 %. Undantaget utgjordes av Jönköpings län, där — främst till följd av en tämligen betydande odling av Alpha, vilken sort på vissa håll anses i avseende på konsumtionskvaliteten fullt godtagbar — icke mindre än 11 % av arealen för sen matpotatis tillhörde denna grupp. Sammanlagt odlades Alpha såsom matpotatis på omkring 950 ha, varav 350 ha i Jönköpings län och 140 ha i Kronobergs län. Sorten Anna odlades för konsumtion på 300 ha, främst lokaliserade till de sydligare länen. I övrigt har smärre arealer av bl. a. följande sorter fabriks- och foderpotatis använts för matpotatis: Imperia, Ostbote, Sandnudel, Wekarigis och Voran.

Sammanlagt har i primärmaterialet, delvis med synonyma beteckningar, redovisats 99 olika sorter av sen matpotatis (grupperna I—IV) samt 6 sorter, som torde böra betecknas såsom tidig matpotatis (grupp V), och därjämte 14 sorter av typ foder- eller fabrikspotatis (grupp VI). Det totalt uppgivna antalet sorter utgjorde således 119. Av dessa har 48 ansetts böra särredovisas. Sifferuppgifterna för vissa av dem återfinns dock endast i de tidigare nämnda manuskripttabellerna.

Utöver de angivna arealerna redovisas i tabell 3 en *restgrupp utan sortuppgifter* på tillsammans omkring 7 900 ha, motsvarande drygt 10 % av hela arealen sen potatis. Den relativa omfattningen av dessa arealer var högst på Gotland (21 %) och lägst i Halland (5 %). Till gruppen hör fyra kategorier av odlingar. Den största, omfattande 5 800 ha (nära 8 % av den totala arealen sen matpotatis), bestod av arealer, för vilka ingen som helst uppgift om sorten förelåg. Därefter i storlek följde en grupp på omkring 1 060 ha (1,4 %), upptagande arealer, beträffande vilka odlarna var medvetna om att de använts för sortblandningar. Vidare motsvarade omkring 830 ha (1,1 %) odlingar, för vilka uppgiftslämnarna uttryckligen angett, att de icke kände sortens namn. Slutligen omfattade 220 ha (0,3 %) sådana icke sortangivna odlingar, som användes för de anställdas räkning.

De potatissorter, som i första hand rekommenderas till odling för konsumtionsändamål, tillhör grupperna I—III. För att närmare belysa förekomsten av dessa sorter anges härnedan arealen potatis i dessa grupper uttryckt i procent av hela arealen sen matpotatis inom *olika storleksgrupper av jordbruk och riksområden*:

Område	Brukningsenheter med åkerareal om							Samtliga brukningsenheter över 2 hektar åker
	2—5 hektar	5—10 hektar	10—20 hektar	20—30 hektar	30—50 hektar	50—100 hektar	över 100 hektar	
Södra och mellersta Sveriges slättbygder. . . .	77	74	80	86	89	90	89	82
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder.	68	75	77	84	87	94	92	76
Norra Sverige.	83	83	86	86	..	..	..	84
Hela riket.	75	77	80	85	89	91	89	80

Av tablån framgår, att den relativa andelen av de ifrågavarande sorterna var högst i storleksklassen 50—100 ha åker (90 % eller mer) och att den nästan genomgående steg med tilltagande gårdsstorlek upp till nämnda storleksklass. De största jordbruken föredde en mindre relativ andel. I genomsnitt användes $\frac{4}{5}$ av arealen sen matpotatis för odling av sorter tillhörande grupperna I—III.

Slutligen må — under hänvisning till tabell 4 — några ord nämnas om odlingen av de i grupp I ingående sorterna vid jordbruk i olika storleksklasser och landsdelar. Det visar sig, att den på sortgrupp I i dess helhet fallande arealen relativt sett i regel ökade med stigande gårdsstorlek; dock upptog den lägsta storleksgruppen (2—5 ha) utom i södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder något högre andel än den närmast följande (5—10 ha). I fråga om de olika sorterna förelåg tydliga skiljaktigheter. King Edward upptog den största arealen inom flertalet storleksgrupper i södra och mellersta Sverige. Sorten hade sin största relativa utbredning vid de medelstora jordbruken. Regionalt spelade den särskilt stor roll i södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder. Frekvensen av Bintje, som var tämligen låg vid småbruken, ökade i allmänhet med tilltagande åkerareal upp till storleksklassen 50—100 ha. Särskilt ringa utbredning hade sorten i sistnämnda områden. Magnum Bonum föredde ingen klar tendens i fråga om förekomsten vid jordbruk av skiftande storlek. Undantag utgjorde odlingen vid de största jordbruken, där sorten hade en klart mer framträdande ställning än inom övriga storleksgrupper. Den nästan endast i norra Sverige förekommande Mandelpotatisen var den förhärskande sorten vid småbruken men spelade en helt underordnad roll vid de största gårdarna.

I genomsnitt för hela riket var King Edward, som redan tidigare nämnts, den inom grupp I mest odlade sorten och upptog t. o. m. något större areal än Bintje och Magnum Bonum sammantagna. Detta förhållande, som framför allt berodde på sortens framträdande ställning i södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder, gällde för riket i dess helhet de mindre jordbruken upp till storleken 20—30 ha. Med stigande åkerareal försköts relationen kontinuerligt till King Edwards nackdel. Vid de största jordbruken var odlingen ungefär jämnt fördelad på de tre sorterna.

Tabell 1 a. Potatisarealens omfattning och fördelning på olika användningsändamål år 1956, hektar^{1 2}

Område	Hela åkerarealen	Areal för odling av					Summa potatisareal
		fabriks- potatis	foder- potatis	tidig mat- potatis	sen mat- potatis	potatis till okänd använd- ning m. m.	
Stockholms stad och län .	142 071	—	16	214	2 672	180	3 082
Uppsala län	148 008	1	12	39	1 764	107	1 923
Södermanlands län	169 464	—	30	110	1 973	173	2 286
Östergötlands län	237 740	91	51	130	2 867	281	3 420
Jönköpings län	125 863	5	869	110	3 704	437	5 125
Kronobergs län	90 125	96	1 126	46	3 227	338	4 833
Kalmar läns norra del . . .	59 979	—	58	46	1 440	66	1 610
Kalmar läns södra del . . .	115 924	237	189	100	4 346	354	5 226
Gotlands län	82 941	—	25	72	1 111	110	1 318
Blekinge län	54 156	5 098	399	118	2 269	187	8 071
Kristianstads län	221 820	11 273	1 484	906	6 352	488	20 503
Malmöhus län	324 120	1 841	951	2 027	4 921	522	10 262
Hallands län	139 661	80	1 110	521	5 547	317	7 575
Göteborgs och Bohus län .	86 846	—	88	325	2 483	244	3 140
Älvsborgs läns norra del .	126 172	—	34	118	2 162	219	2 533
Älvsborgs läns södra del .	69 987	—	632	58	2 358	165	3 213
Skaraborgs län	305 219	298	225	195	4 169	397	5 284
Värmlands län	170 863	—	23	154	3 176	394	3 747
Örebro län	143 260	—	30	120	2 225	180	2 555
Västmanlands län	158 569	—	12	32	1 240	104	1 388
Kopparbergs län	97 073	—	14	57	2 212	151	2 434
Gävleborgs län	105 875	—	52	110	3 074	170	3 406
Västernorrlands län	89 145	—	54	26	3 545	244	3 869
Jämtlands län	61 901	—	25	37	1 783	104	1 949
Västerbottens län	122 728	—	138	38	3 393	214	3 783
Norrbottnens län	77 036	—	3	15	2 116	111	2 245
Hela riket	3 526 546	19 020	7 650	5 724	76 129	6 257	114 780
Södra och mellersta Sveriges slättbygder	2 009 456	14 650	2 125	4 234	31 749	2 641	55 399
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder	1 050 568	4 370	5 245	1 300	30 291	2 667	43 873
Norra Sverige	466 522	—	280	190	14 089	949	15 508

¹ Denna tabell liksom samtliga till undersökningen hörande övriga tabeller avser endast brukningsenheter med mer än 2 hektar åker.

² Fördelningen på användningsändamål har gjorts av uppgiftslämnarna (odlarna). Kolumnen »sen matpotatis» omfattar vissa sorter, som enligt gängse uppfattning betraktas såsom tidig matpotatis, fabrikspotatis eller foderpotatis; jämför tab. 2 a och 2 b.

Tabell 1 b. Potatisarealens relativa andel av hela åkerarealen samt dess relativa fördelning på olika användningsändamål år 1956¹

Område	Potatisarealens andel av åkerarealen, %	Potatisarealens fördelning, i %, på odling av					Summa
		fabriks- potatis	foder- potatis	tidig mat- potatis	sen mat- potatis	potatis till okänd använd- ning m. m.	
Stockholms stad och län .	2,2	—	0,5	6,9	86,7	5,9	100
Uppsala län	1,3	0,1	0,6	2,0	91,7	5,6	100
Södermanlands län	1,3	—	1,3	4,8	86,3	7,6	100
Östergötlands län	1,4	2,7	1,5	3,8	83,8	8,2	100
Jönköpings län	4,1	0,1	17,0	2,1	72,3	8,5	100
Kronobergs län	5,4	2,0	23,3	0,9	66,8	7,0	100
Kalmar läns norra del . . .	2,7	—	3,6	2,9	89,4	4,1	100
Kalmar läns södra del . . .	4,5	4,5	3,6	1,9	83,2	6,8	100
Gotlands län	1,6	—	1,9	5,5	84,3	8,3	100
Blekinge län	14,9	63,2	4,9	1,5	28,1	2,3	100
Kristianstads län	9,2	55,0	7,2	4,4	31,0	2,4	100
Malmöhus län	3,2	17,9	9,3	19,7	48,0	5,1	100
Hallands län	5,4	1,1	14,6	6,9	73,2	4,2	100
Göteborgs och Bohus län .	3,6	—	2,8	10,3	79,1	7,8	100
Älvsborgs läns norra del . .	2,0	—	1,3	4,7	85,4	8,6	100
Älvsborgs läns södra del . .	4,6	—	19,7	1,8	73,4	5,1	100
Skaraborgs län	1,7	5,6	4,3	3,7	78,9	7,5	100
Värmlands län	2,2	—	0,6	4,1	84,8	10,5	100
Örebro län	1,8	—	1,2	4,7	87,1	7,0	100
Västmanlands län	0,9	—	0,9	2,3	89,3	7,5	100
Kopparbergs län	2,5	—	0,6	2,3	90,9	6,2	100
Gävleborgs län	3,2	—	1,5	3,2	90,3	5,0	100
Västernorrlands län	4,3	—	1,4	0,7	91,6	6,3	100
Jämtlands län	3,1	—	1,3	1,9	91,5	5,3	100
Västerbottens län	3,1	—	3,6	1,0	89,7	5,7	100
Norrbottnens län	2,9	—	0,1	0,7	94,3	4,9	100
Hela riket	3,3	16,6	6,7	5,0	66,3	5,4	100
Södra och mellersta Sveriges slättbygder	2,8	26,5	3,8	7,6	57,3	4,8	100
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder	4,2	10,0	11,9	3,0	69,0	6,1	100
Norra Sverige	3,3	—	1,8	1,2	90,9	6,1	100

¹ Fördelningen på användningsändamål har gjorts av uppgiftslämnarna (odlarna). Kolumnen »sen matpotatis» omfattar vissa sorter, som enligt gängse uppfattning betraktas såsom tidig matpotatis, fabrikspotatis eller foderpotatis; jämför tab. 2 a och 2 b.

Tabell 2 a. Arealfördelning på vissa huvudgrupper av sorter, som enligt uppgiftslämnarna odlats såsom »sen matpotatis» år 1956, hektar

Den nedan nämnda sortlistan är utgiven av Sveriges potatisodlares riksförbund och Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten. Klassindelningen har slopats fr. o. m. 1956.

Område	Grupp I (gamla sort- listan klass I)	Grupp II (gamla sort- listan klass II)	Grupp III (gamla sort- listan klass III)	Grupp IV annan (enligt gångse upp- fattning som »sen» be- traktad mat- potatis)	Grupp V (enligt gångse upp- fattning som »tidig» be- traktad mat- potatis)	Grupp VI (sorter, vilka enligt gångse upp- fattning be- traktas som foder- el. fabriks- potatis)	Övrigt (an- ställdas potatis, blandade eller okända sorter, ej angivna sorter)	Summa areal av »sen mat- potatis»
Stockholms stad och län	1 670	707	—	73	6	2	214	2 672
Uppsala län . . .	1 125	228	1	147	10	4	249	1 764
Södermanlands län	1 225	417	2	99	22	21	187	1 973
Östergötlands län	1 334	1 132	0	41	8	29	323	2 867
Jönköpings län .	1 515	1 252	27	142	23	393	352	3 704
Kronobergs län	1 931	524	83	79	2	170	438	3 227
Kalmar läns norra del . . .	453	751	9	10	9	48	160	1 440
Kalmar läns södra del . . .	1 765	2 040	32	51	32	54	372	4 346
Gotlands län . .	461	353	2	44	15	9	227	1 111
Blekinge län . .	598	703	309	341	52	96	170	2 269
Kristianstads län	3 832	866	71	821	87	90	585	6 352
Malmöhus län .	2 762	733	12	880	59	104	371	4 921
Hallands län . .	2 147	1 805	686	405	89	119	296	5 547
Göteborgs och Bohus län . . .	1 310	457	3	373	54	3	283	2 483
Älvsborgs läns norra del . . .	1 492	225	2	108	40	2	293	2 162
Älvsborgs läns södra del . . .	1 247	220	6	552	5	96	232	2 358
Skaraborgs län .	2 224	1 150	10	146	40	79	520	4 169
Värmlands län .	1 186	1 472	3	64	39	10	402	3 176
Örebro län . . .	1 339	549	16	76	19	57	169	2 225
Västmanlands län	810	170	—	85	17	15	143	1 240
Kopparbergs län	1 564	226	7	52	6	21	336	2 212
Gävleborgs län .	2 175	356	—	131	—	24	388	3 074
Västernorrlands län	2 435	469	—	81	17	13	530	3 545
Jämtlands län .	1 152	228	5	252	—	1	145	1 783
Västerbottens län	2 597	491	13	39	11	4	238	3 393
Norrbottns län	1 380	421	—	30	3	1	281	2 116
Hela riket	41 729	17 945	1 299	5 122	665	1 465	7 904	76 129
Södra och mel- lersta Sveriges slättbygder . .	17 039	8 219	929	1 918	377	405	2 862	31 749
Södra och mel- lersta Sveriges skogs- och dalbygder . . .	15 057	7 611	352	2 675	245	1 017	3 334	30 291
Norra Sverige .	9 633	2 115	18	529	43	43	1 708	14 089

Tabell 2 b. Arealfördelning, i procent, på vissa huvudgrupper av sorter, som enligt uppgiftslämnarna odlats såsom »sen matpotatis», år 1956

Den nedan nämnda sortlistan är utgiven av Sveriges potatisödlares riksförbund och Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten. Klassindelningen har slopats fr. o. m. 1956.

Område	Grupp I (gamla sort- listan klass I)	Grupp II (gamla sort- listan klass II)	Grupp III (gamla sort- listan klass III)	Grupp IV (annan enligt gångse upp- fattning som »sen» be- traktad mat- potatis)	Grupp V (enligt gångse upp- fattning som »tidig» be- traktad mat- potatis)	Grupp VI (sorter, vilka enligt gångse upp- fattning be- traktas som foder- el. fabriks- potatis)	Övrigt (an- ställdas potatis, blandade eller okända sorter, ej angivna sorter)	Summa areal av »sen mat- potatis»
Stockholms stad och län	63	26	—	3	0	0	8	100
Uppsala län . . .	64	13	0	8	1	0	14	100
Södermanlands län	62	21	0	5	1	1	10	100
Östergötlands län	47	39	0	1	0	1	12	100
Jönköpings län	41	34	0	4	0	11	10	100
Kronobergs län	60	16	3	2	0	5	14	100
Kalmar läns norra del . . .	31	52	1	1	1	3	11	100
Kalmar läns södra del . . .	40	47	1	1	1	1	9	100
Gotlands län . .	41	32	0	4	1	1	21	100
Blekinge län . .	26	31	14	15	2	4	8	100
Kristianstads län	60	14	1	13	1	2	9	100
Malmöhus län . .	56	15	0	18	1	2	8	100
Hallands län . .	39	33	12	7	2	2	5	100
Göteborgs och Bohus län . . .	53	18	0	16	2	0	11	100
Älvsborgs läns norra del . . .	69	11	0	5	2	0	13	100
Älvsborgs läns södra del . . .	53	9	0	24	0	4	10	100
Skaraborgs län .	53	28	0	4	1	2	12	100
Värmlands län .	37	47	0	2	1	0	13	100
Örebro län . . .	60	25	1	3	1	2	8	100
Västmanlands län	65	14	—	7	1	1	12	100
Kopparbergslän	71	10	0	3	0	1	15	100
Gävleborgs län .	71	11	—	4	—	1	13	100
Västernorrlands län	69	13	—	2	1	0	15	100
Jämtlands län .	65	13	0	14	—	0	8	100
Västerbottens län	77	14	0	1	0	0	8	100
Norrbottnens län	65	20	—	2	0	0	13	100
Hela riket	55	23	2	7	1	2	10	100
Södra och mel- lersta Sveriges slättbygder . .	53	26	3	6	1	1	10	100
Södra och mel- lersta Sveriges skogs- och dalbygder . . .	50	25	1	9	1	3	11	100
Norra Sverige . .	69	15	0	4	0	0	12	100

Tabell 3. Arealfördelning på sorter inom vissa huvudgrupper av »sen matpotatis» år 1956, hektar

Den nedan nämnda sortlistan är utgiven av Sveriges potatisodlares riksförbund och Samarbetskommittén för potatisförsöksverksamheten. Klassindelningen har slopats fr. o. m. 1956.

Område	Grupp I (gamla sortlistan klass I)				
	Bintje	King Edward	Magnum Bonum	Mandel	Summa grupp I
Stockholms stad och län	162	345	1 163	—	1 670
Uppsala län	254	217	654	—	1 125
Södermanlands län	134	232	859	—	1 225
Östergötlands län	218	633	483	0	1 334
Jönköpings län	130	855	530	—	1 515
Kronobergs län	73	1 746	112	—	1 931
Kalmar läns norra del	38	326	89	—	453
Kalmar läns södra del	436	985	344	—	1 765
Gotlands län	231	135	95	—	461
Blekinge län	38	515	45	—	598
Kristianstads län	1 360	2 400	72	—	3 832
Malmöhus län	2 210	539	13	—	2 762
Hallands län	393	1 704	50	—	2 147
Göteborgs och Bohus län	75	1 173	62	—	1 310
Älvsborgs läns norra del	37	1 391	64	—	1 492
Älvsborgs läns södra del	57	1 111	79	—	1 247
Skaraborgs län	456	1 272	496	—	2 224
Värmlands län	41	583	562	—	1 186
Örebro län	125	452	758	4	1 339
Västmanlands län	73	308	427	2	810
Kopparbergs län	64	675	774	51	1 564
Gävleborgs län	283	294	1 513	85	2 175
Västernorrlands län	209	619	1 309	298	2 435
Jämtlands län	457	368	163	164	1 152
Västerbottens län	143	27	10	2 417	2 597
Norrbottnens län	196	55	54	1 075	1 380
Hela riket	7 893	18 960	10 780	4 096	41 729
Södra och mellersta Sveriges slättbygder	5 480	7 236	4 321	2	17 039
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder	1 166	10 221	3 666	4	15 057
Norra Sverige	1 247	1 503	2 793	4 090	9 633

(forts. å nästa sida)

Tabell 3 (forts.). Arealfördelning på sorter inom vissa huvudgrupper av »sen matpotatis»
år 1956, hektar

Område	Ej sortredovisade arealer				
	Sort- bland- ning	An- ställdas potatis	Sorten okänd	Sorten ej angiven	Summa
Stockholms stad och län.....	8	18	8	180	214
Uppsala län.....	73	9	37	130	249
Södermanlands län.....	22	34	11	120	187
Östergötlands län.....	22	36	8	257	323
Jönköpings län.....	41	—	18	293	352
Kronobergs län.....	45	—	19	374	438
Kalmar läns norra del.....	11	4	4	141	160
Kalmar läns södra del.....	50	4	31	287	372
Gotlands län.....	81	—	26	120	227
Blekinge län.....	6	4	3	157	170
Kristianstads län.....	72	6	42	465	585
Malmöhus län.....	41	21	39	270	371
Hallands län.....	15	8	11	262	296
Göteborgs och Bohus län.....	54	1	14	214	283
Älvsborgs läns norra del.....	62	4	29	198	293
Älvsborgs läns södra del.....	17	—	8	207	232
Skaraborgs län.....	75	16	113	316	520
Värmlands län.....	28	3	93	278	402
Örebro län.....	19	10	23	117	169
Västmanlands län.....	37	29	19	58	143
Kopparbergs län.....	56	1	64	215	336
Gävleborgs län.....	99	10	72	207	388
Västernorrlands län.....	75	2	95	358	530
Jämtlands län.....	7	—	19	119	145
Västerbottens län.....	—	—	7	231	238
Norrbottens län.....	45	—	16	220	281
Hela riket	1 061	220	829	5 794	7 904
Södra och mellersta Sveriges slättbygder	427	152	357	1 926	2 862
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder.....	389	59	263	2 623	3 334
Norra Sverige.....	245	9	209	1 245	1 708

Tabell 4. Areal odlad med potatissorterna i grupp I i procent av hela arealen »sen mat-potatis» inom olika riksområden och storleksgrupper av jordbruk år 1956

Område, storleksgrupp efter åkerarealen	Bintje	King Edward	Magnum Bonum	Mandel	Summa
<i>Södra och mellersta Sveriges slättbygger</i>					
2— 5 hektar.....	11	22	16	—	49
5— 10 »	12	20	11	—	43
10— 20 »	16	22	12	—	50
20— 30 »	15	26	16	0	57
30— 50 »	23	23	14	—	60
50—100 »	27	24	12	—	63
Över 100 »	25	23	20	—	68
Samtliga storleksgrupper över 2 hektar	17	23	13	0	53
<i>Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygger</i>					
2— 5 hektar.....	2	32	11	0	45
5— 10 »	3	32	10	—	45
10— 20 »	3	37	12	—	52
20— 30 »	5	35	13	—	53
30— 50 »	9	37	16	—	62
50—100 »	13	35	18	—	66
Över 100 »	12	20	38	—	70
Samtliga storleksgrupper över 2 hektar	4	34	12	0	50
<i>Norra Sverige</i>					
2— 5 hektar.....	8	11	14	38	71
5— 10 »	8	10	22	27	67
10— 20 »	12	12	26	17	67
20— 30 »	13	15	34	6	68
30— 50 »	..	..	..	..	..
50—100 »	..	..	..	..	..
Över 100 »	..	..	..	..	..
Samtliga storleksgrupper över 2 hektar	9	11	20	29	69
<i>Hela riket</i>					
2— 5 hektar.....	6	22	13	14	55
5— 10 »	7	24	13	7	51
10— 20 »	10	27	14	2	53
20— 30 »	12	28	16	0	56
30— 50 »	19	27	15	0	61
50—100 »	23	27	14	0	64
Över 100 »	22	22	24	0	68
Samtliga storleksgrupper över 2 hektar	10	25	14	6	55

CONTENTS	
ORIGINAL ARTICLES	1
REPORTS	10
REVIEW	15
SYMPOSIUM	20
EDITORIAL	25
DEPARTMENTS	30
BOOK REVIEW	35
NOTES	40
LETTERS	45
OBITUARY	50
ANNOUNCEMENTS	55
ADVERTISEMENTS	60
INDEX	65
Subscription Information	70
Advertising Rates	75
Editorial Board	80
Editorial Staff	85
Business Office	90
Printing Office	95
Subscription Office	100
Advertising Office	105
Editorial Office	110
Business Office	115
Printing Office	120
Subscription Office	125
Advertising Office	130
Editorial Office	135
Business Office	140
Printing Office	145
Subscription Office	150
Advertising Office	155
Editorial Office	160
Business Office	165
Printing Office	170
Subscription Office	175
Advertising Office	180
Editorial Office	185
Business Office	190
Printing Office	195
Subscription Office	200
Advertising Office	205
Editorial Office	210
Business Office	215
Printing Office	220
Subscription Office	225
Advertising Office	230
Editorial Office	235
Business Office	240
Printing Office	245
Subscription Office	250
Advertising Office	255
Editorial Office	260
Business Office	265
Printing Office	270
Subscription Office	275
Advertising Office	280
Editorial Office	285
Business Office	290
Printing Office	295
Subscription Office	300
Advertising Office	305
Editorial Office	310
Business Office	315
Printing Office	320
Subscription Office	325
Advertising Office	330
Editorial Office	335
Business Office	340
Printing Office	345
Subscription Office	350
Advertising Office	355
Editorial Office	360
Business Office	365
Printing Office	370
Subscription Office	375
Advertising Office	380
Editorial Office	385
Business Office	390
Printing Office	395
Subscription Office	400
Advertising Office	405
Editorial Office	410
Business Office	415
Printing Office	420
Subscription Office	425
Advertising Office	430
Editorial Office	435
Business Office	440
Printing Office	445
Subscription Office	450
Advertising Office	455
Editorial Office	460
Business Office	465
Printing Office	470
Subscription Office	475
Advertising Office	480
Editorial Office	485
Business Office	490
Printing Office	495
Subscription Office	500
Advertising Office	505
Editorial Office	510
Business Office	515
Printing Office	520
Subscription Office	525
Advertising Office	530
Editorial Office	535
Business Office	540
Printing Office	545
Subscription Office	550
Advertising Office	555
Editorial Office	560
Business Office	565
Printing Office	570
Subscription Office	575
Advertising Office	580
Editorial Office	585
Business Office	590
Printing Office	595
Subscription Office	600
Advertising Office	605
Editorial Office	610
Business Office	615
Printing Office	620
Subscription Office	625
Advertising Office	630
Editorial Office	635
Business Office	640
Printing Office	645
Subscription Office	650
Advertising Office	655
Editorial Office	660
Business Office	665
Printing Office	670
Subscription Office	675
Advertising Office	680
Editorial Office	685
Business Office	690
Printing Office	695
Subscription Office	700
Advertising Office	705
Editorial Office	710
Business Office	715
Printing Office	720
Subscription Office	725
Advertising Office	730
Editorial Office	735
Business Office	740
Printing Office	745
Subscription Office	750
Advertising Office	755
Editorial Office	760
Business Office	765
Printing Office	770
Subscription Office	775
Advertising Office	780
Editorial Office	785
Business Office	790
Printing Office	795
Subscription Office	800
Advertising Office	805
Editorial Office	810
Business Office	815
Printing Office	820
Subscription Office	825
Advertising Office	830
Editorial Office	835
Business Office	840
Printing Office	845
Subscription Office	850
Advertising Office	855
Editorial Office	860
Business Office	865
Printing Office	870
Subscription Office	875
Advertising Office	880
Editorial Office	885
Business Office	890
Printing Office	895
Subscription Office	900
Advertising Office	905
Editorial Office	910
Business Office	915
Printing Office	920
Subscription Office	925
Advertising Office	930
Editorial Office	935
Business Office	940
Printing Office	945
Subscription Office	950
Advertising Office	955
Editorial Office	960
Business Office	965
Printing Office	970
Subscription Office	975
Advertising Office	980
Editorial Office	985
Business Office	990
Printing Office	995
Subscription Office	1000
Advertising Office	1005

Statens offentliga utredningar 1958

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummern i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Häradsrätts sammansättning i brottmål. [9]
Förslag till vrutmärkeslag. [10]
Betänkanne ned förslag till allmän tjänstepliktslag m. n. [6]

Statförvaltning. Allmän statsförvaltning.

Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. [3]
Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval [6] 2. Regeringsarbetet. [14]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Socialförsäkring och rehabilitering. [17]

Hälsö- och sjukvård.

Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. [8]
Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. [15]
Mentalsjukvårdsdelegationen. 2. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. [20]
Sjukreseersättningar. [23]

Allmänt näringsväsen.

Gotland. [18]
Tornedalsutredningen. [22]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Småbruukairstödet. [7]
Bättre maitpotatis. [24]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Vägplan för Sverige. Del 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. [1] Del 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. [2]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Promemorior med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. [4]
Permanent skördeeskadeskydd. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

1955 års universitetsutredning. 3. Reserverna för högre utbildning. Beräkningar och metoddiskussion. [11] 4. Lärarbrist och läraröverskott. [21]
Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. [19]

Försvarsväsen.

Civildörsvarsutbildningen. [12]
Civildörsvarets organisation. [13]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.